

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ การดูแลสุขภาพของคนผู้ไท

โดยหมอพื้นบ้าน

อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

โดย สมยศ ศรีจารนัย และคณะ

พฤษภาคม พ.ศ. 2549

สทว.สำนักงานภาค
เลขที่ 1123
27 ต.ค. 49

สัญญาเลขที่ PDG 48E0009

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการการดูแลสุขภาพของคนผู้ไทย

โดยหมอพื้นบ้าน

อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

คณะผู้วิจัย

1. นายแพทย์สมยศ ศรีจารนัย	หัวหน้าโครงการ
2. ภญ.ศรีสุตา ตามูล	ทีมวิจัย
3. นางจันทนา ศรีจารนัย	ทีมวิจัย
4. นางปรียาวรรณ การวิทย์	ทีมวิจัย
5. นางอรุณญา คล่องแคล่ว	ทีมวิจัย
6. นายศรีสมร โพธิสม	ทีมวิจัย
7. นายวรวิธ บุญแสน	ทีมวิจัย

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชุดโครงการ การสังเคราะห์กระบวนการมีส่วนร่วมของหมอ

พื้นบ้านในการพัฒนาการวินิจฉัยและรักษาโรคแบบดั้งเดิม

ภาคอีสาน

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องการดูแลสุขภาพคนผู้ไทโดยหมอพื้นบ้าน อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ มีวัตถุประสงค์แรกเพื่อรวบรวมข้อมูลวิธีการตรวจวินิจฉัย การรักษาโรค ประการที่สองศึกษาการถ่ายทอดองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) วิธีการศึกษาใช้การศึกษาจากเอกสาร การสังเกต ควบคุมการสัมภาษณ์ และกระบวนการกลุ่ม การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยพิจารณาตามคุณสมบัติของหมอใหญ่ในพื้นที่ จำนวน 22 คน การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis)

ผลจากการศึกษาพบดังนี้ หมอพื้นบ้านในพื้นที่อำเภอเขาวงประกอบด้วย หมอเหยา หมอสมุนไพร หมอเป่า หมอนวด หมอกระดูก และหมอแมงมุม รวม 22 คน การวิจัยกลุ่มหมอเหยา วินิจฉัยโดยใช้พิธีกรรม ส่วนกลุ่มหมอสมุนไพรและหมออื่นๆใช้การซักประวัติ จากผู้ป่วยหรือญาติ และการตรวจร่างกาย บางครั้งอาจใช้การมอร่วมด้วย ส่วนการรักษาหมอเหยาใช้พิธีเหยาเพื่อรักษาอาการป่วย เรียกว่าเหยรักษาและเหยาคุมผี หมอสมุนไพร หมอเป่า หมอกระดูก หมอแมงมุม และหมอนวด จะใช้สมุนไพรในการรักษา อาจเป็นรูปแบบยากิน ยาต้ม ฝนทา และใช้คาถาร่วมด้วย ส่วนการถ่ายทอดองค์ความรู้ส่วนใหญ่ยังไม่มีถ่ายทอดสู่ผู้อื่น เนื่องจากไม่ค่อยมีผู้สนใจ ลูกหลานก็ไม่สนใจ แต่หมอพื้นบ้านในปัจจุบันยังมีบทบาทสำคัญ มีความจำเป็นต่อวิถีชีวิตคนผู้ไท เพราะเป็นการดูแลสุขภาพผู้ป่วยทั้งทางร่างกายและจิตใจ โดยเฉพาะผู้ป่วยระยะสุดท้าย หรือผู้ป่วยที่ไปรักษาโรงพยาบาลของรัฐไม่หาย หมอพื้นบ้านจะเป็นผู้รักษาทางด้านจิตใจของผู้ป่วยได้เป็นอย่างดี จึงควรส่งเสริมให้มีการถ่ายทอดความรู้ให้แก่คนรุ่นใหม่ เพราะเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีประโยชน์มาก และควรส่งเสริมให้หมอพื้นบ้านมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

Abstract

The study were Phu Thai Traditional Health Care by Indigenous Medicine Amphur Khaowong Kalasin province The purpose of the study. was collected about how to investigation, diagnosis and treadment of Indigenous Medicine. Then the passed knowledge and experiences to young generation. It was qualitative research. The study methods used documentary studies, observe and group interview. The sample, chosen by qualified Indigenous Medicine. The analysis of data was content analysis.

The study found : 22 Indigenous Medicine in Amphur Khaowong Kalasin province were Yao, herbal Practitioners, traditional massage, Orthopedic Indigenous medicine and spider Indigenous medicine. The process of healing sickness have 2 groups : The yao groups began treated with paying respect to sprite for root cause analysis of sickness then corrected. The herbal practitioners were treadment by herbal medicine and using magic words while curing the patients. Most of Indigenous Medicine could not often pass on their knowledge and experiences to anyone because no interested and a practice was very strict. However, The Indigenous Medicine were necessary for Phu Thai people. They cured physical as well as metal health conditions. The patients whose sickness could not be cured at the hospital often looked for respected Indigenous Medicine as their last retreat. If was Suggested that Indigenous Medicine pass on Their Knowledge and experience to the young generations so that the folk wisdom was preserved and the Indigenous were to improve their standard of living to some extent.

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	
- ความเป็นมาของปัญหา	1
- วัตถุประสงค์	2
- คำถามในการวิจัย	2
- ประโยชน์ที่ได้รับ	2
- ระยะเวลา	2
- งบประมาณ	2
2. ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
- แนวคิดเกี่ยวกับระบบการแพทย์พื้นบ้าน	3
- แนวคิดเกี่ยวกับหมอพื้นบ้าน	6
- งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	12
3. วิธีดำเนินการวิจัย	
- ขอบเขตของการศึกษา	18
- สถานที่ดำเนินการวิจัย	18
- กลุ่มเป้าหมายและทีมวิจัย	18
- แหล่งข้อมูลและวิธีเก็บข้อมูล	19
- การวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล	
4. ผลการวิจัย	
- ประวัติอำเภอเขาวง	21
- ประวัติหมอพื้นบ้าน	41
- ดำรับขามอสมุนไพร	112
- ผลลัพธ์จากการศึกษา	130
5. สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	133
บรรณานุกรม	145

บทนำ

1. ความเป็นมาของปัญหา

ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน เป็นการดูแลสุขภาพในชุมชนแบบพื้นบ้านดั้งเดิมที่มีมาคู่กับชุมชนนั้นๆ ซึ่งมีความหลากหลายและเป็นเอกลักษณ์ที่แตกต่างกันไปแต่ละสังคม วัฒนธรรม และกลุ่มชาติพันธุ์ นอกจากนี้ยังมีการสืบทอดองค์ความรู้ ผ่านระบบเครือญาติที่เป็นการถ่ายทอดความรู้และวิธีการปฏิบัติที่มีความสัมพันธ์กับรากฐานวัฒนธรรมของชุมชนเป็นหลัก

ภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านอีสาน เป็นสิ่งหนึ่งซึ่งยังมีผู้นิยมใช้กันมาก โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ยังมีความเป็นชนบทสูง ซึ่งองค์ความรู้ของการแพทย์พื้นบ้านอีสาน ประกอบด้วย หมอพื้นบ้าน พันธุ์พืชที่ใช้เป็นยาสมุนไพร วิธีการรักษาโรคที่สอดคล้องกับสังคมวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของคนอีสานจะไม่มีมารวมเป็นตำราเพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาโดยจะสะสมไว้ในตัวหมอพื้นบ้านเท่านั้น ซึ่งในปัจจุบันในบางพื้นที่จะให้ความสำคัญลดน้อยลง เนื่องจากหันมาใช้การแพทย์ทางตะวันตกมากขึ้น ประกอบกับลูกหลานไม่เห็นความสำคัญ

อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นอำเภอหนึ่งที่มีประชาชนส่วนใหญ่เป็นเผ่าผู้ไทที่มีวัฒนธรรมดั้งเดิมมาตั้งแต่บรรพบุรุษสืบทอดจนถึงปัจจุบัน มีวิถีชีวิตบนพื้นฐานของความเชื่อทางศาสนาพุทธศาสนา และธรรมชาติอย่างกลมกลืน เชื้อถือ ศรัทธาผู้ที่เป็นหัวหน้าชุมชน หรือผู้นำหมู่บ้าน พระสงฆ์ ครู อาจารย์ ในการจัดงานประเพณีต่างๆ ผู้นำเหล่านี้จะเป็นผู้ที่มีบทบาทสูงสุดในการจัดงานประเพณีตามฮีตสิบสอง เป็นไปตามความเชื่อตามหลักพุทธศาสนา และมีความเชื่อเรื่องผีหรืออำนาจเหนือธรรมชาติว่าเป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ที่ปกป้องคุ้มครองสรรพสิ่งในชุมชน มีเจ้าพ่อเจ้าแม่สิงสถิตอยู่ นอกจากนี้ยังเป็น ชาวบ้านจะทำพิธีบวงสรวงด้วยเครื่องไหว้ คือ ข้าวเหนียว ข้าวให้แด่ ดอกไม้สีขาว เทียน ข้าวแดง ข้าวดำ ลาบก้อยเนื้อวัว-ควาย ซึ่งมีพิธีกรรมทั้งหมด หมอเหยา (แม่เมือง) จะเป็นผู้นำในพิธีเช่นไหว้ หลังพิธีจะมีเลี้ยงทาสสิ่งของที่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตต่อการทำมาหากินของชาวบ้าน เช่น เลี้ยงคู่ฟ้าคู่ฝน ข้าวปลาในนา และเคราะห์กรรมของคนในหมู่บ้าน สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนอย่างมาก นอกจากนี้ชุมชนผู้ไทมีภูมิปัญญาและปราชญ์มากมาย ดังนี้

ปราชญ์ด้านสุขภาพ ได้แก่ หมอยาสมุนไพร หมอฮากไม้ หมอธรรมหรือหมอ หมอเป่า เช่น เป่าหู เป่าเด็กร้องไห้ เป่าภูสวัค นอกจากนี้ยังมีผู้นำด้านศาสนาพิธีกรรมต่างๆมากมาย เช่น หมอสูดขวัญ หมอสวดพิธีหมอเหยา ซึ่งกลุ่มเหล่านี้เป็นที่พึ่งด้านจิตใจและทำหน้าที่ดูแลสุขภาพรักษาโรคคนของชุมชน การรักษาของหมอต่างๆจะมีความเป็นตัวตนสูง ไม่มีการแลกเปลี่ยนประตบการกัน ไม่มีการบันทึกตำรา กลุ่มหมอพื้นบ้านตระหนักว่าความรู้ต่างๆเหล่านี้มี

ความสำคัญ และเป็นสิ่งสำคัญของชุมชนที่ควรจะต้องรวบรวมอนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นมรดกต่อลูกหลาน จึงได้ร่วมกันคิดวิธีการรวบรวมองค์ความรู้และส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้การถ่ายทอดและการเปลี่ยนแปลงประสบการณ์องค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านรวมถึงการเก็บรวบรวมตำราองค์ความรู้อย่างเป็นระบบ

ดังนั้นทีมวิจัยจึงสนใจรวบรวมตำราองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านในอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์อย่างเป็นระบบ เพื่อให้อำเภอเขาวงมีคลังความรู้หมอพื้นบ้านและสามารถเผยแพร่ให้ผู้ที่สนใจได้ศึกษาต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาวิธีการตรวจ วินิจฉัย และการรักษาโรคตามภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน
- 2.2 เพื่อรวบรวมกระบวนการดูแลรักษาโรคคนในชุมชนของหมอพื้นบ้าน
- 2.3 เพื่อศึกษาแนวทางการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่ผู้อื่นของหมอพื้นบ้าน

3. คำถามหลักของการวิจัย

- 3.1 การรักษาโรคของหมอพื้นบ้านเป็นอย่างไร แตกต่างกันอย่างไร
- 3.2 หมอพื้นบ้านจะถ่ายทอดองค์ความรู้สู่ผู้อื่นได้อย่างไร

4. ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

- 4.1 องค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านได้มีการเก็บรวบรวม
- 4.2 เกิดเครือข่ายหมอพื้นบ้านการดูแลสุขภาพคนในชุมชน

5. ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย

ใช้เวลาในการศึกษาวิจัย 8 เดือน

6. งบประมาณที่ใช้ในการวิจัย

ได้รับสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จำนวนเงิน 100,000 บาท (หนึ่งแสนบาทถ้วน)

บททวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ขอบเขตการทบทวนเอกสาร เริ่มจากแนวคิดเกี่ยวกับระบบการแพทย์พื้นบ้านโดยได้กล่าวถึงระบบทฤษฎีโรคของการแพทย์พื้นบ้าน อธิบายสาเหตุของการเกิดโรค ซึ่งจะเป็นที่มาของแนวคิดเกี่ยวกับหมอพื้นบ้าน ทั้งนี้เพราะจะต้องทำความเข้าใจแนวคิดระบบการแพทย์พื้นบ้านให้ชัดเจนเสียก่อนจึงจะบอกได้ว่าหมอพื้นบ้านเข้ามาเกี่ยวข้องและมีความสำคัญอย่างไร จุดเน้นของการทบทวนเอกสารอยู่ที่กระบวนการดูแลรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดที่สำคัญในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ นอกจากนี้ยังได้ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวกับหมอพื้นบ้านไว้ด้วย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ดังนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับระบบการแพทย์พื้นบ้าน

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับหมอพื้นบ้าน

2.2.1 ประเภทของหมอพื้นบ้าน

2.2.2 จรรยาบรรณหมอพื้นบ้าน

2.2.3 คุณลักษณะหมอพื้นบ้าน

2.2.4 กระบวนการรักษา

2.2.5 การถ่ายทอดองค์ความรู้

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการแพทย์พื้นบ้าน

ก่อนทำความเข้าใจเกี่ยวกับหมอพื้นบ้าน มีความจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการแพทย์พื้นบ้าน (Local Medical System) โดยทั่วไประบบการแพทย์จะประกอบด้วยองค์ประกอบ 2 ประการ คือ

1. ระบบการอธิบายทฤษฎีโรค (Disease Theory System) เป็นแนวคิดหรือทฤษฎีทาง การแพทย์ที่อธิบายถึงสาเหตุการเกิดโรค ลักษณะการดำเนินของโรค การพยากรณ์โรค ตลอดจนวิธีการดูแลรักษาโรครักษาใช้เจ็บต่างๆ ตัวระบบทฤษฎีโรคนี้ในระดับปัญญาชนอาจมีความซับซ้อน และเป็นระบบมาก ในขณะที่ประชาชนทั่วไปอาจอธิบายความเป็นไปของโรครักษาใช้เจ็บต่างๆอย่างง่าย ๆ ระบบทฤษฎีโรคนี้เองที่เป็นความรู้ความเข้าใจที่ใช้สำหรับแก้ปัญหาต่างๆ เป็นแนวคิดที่สำคัญที่กำหนดท่าทีและพฤติกรรมต่างๆที่มนุษย์จะตอบสนองต่อความเจ็บปวด ตลอดจนเป็นตัวกำหนดรูปแบบและระบบการดูแลรักษาสุขภาพ

2. ระบบการจัดบริการสุขภาพ (Health Care System) เป็นระบบที่สังคมจัดขึ้นเพื่อให้การดูแลรักษาหรือแก้ไขปัญหาสุขภาพ ซึ่งอาจมีรูปแบบแตกต่างกันไป โดยจะประกอบด้วยผู้ให้การรักษา ผู้รับบริการ สถานที่ รูปแบบของการดูแลรักษาสุขภาพ ตลอดจนยา อุปกรณ์ หรือเครื่องมือต่างๆรวมไปถึงระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้และผู้รับ ในระบบนี้จะมีแนวคิดที่ว่าใครเป็นผู้ที่สามารถให้บริการได้ ระบบความสัมพันธ์ระหว่างหมอกับผู้ป่วยเป็นอย่างไร ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถูกกำหนดมาจากระบบทฤษฎีโรคนั้นเอง

ในระบบทฤษฎีโรคของการแพทย์พื้นบ้าน จะพบว่าขึ้นอยู่กับความเชื่อของการอธิบายโรคและสาเหตุการเจ็บป่วย 2 ประการ คือ (Foster อ้างถึงใน ลือชัย ศรีเงินยวง, 2535 :54)

1. ระบบการแพทย์ส่วนบุคคล(Personality Medical System) เป็นระบบความเชื่อที่อธิบายว่าสาเหตุการเจ็บป่วยนั้นเกิดจากสิ่งนอกเหนือธรรมชาติที่ไม่สามารถมองเห็นได้และอธิบายไม่ได้ตามหลักวิทยาศาสตร์ ตัวอย่างเช่น เกิดจากเคราะห์กรรม ผีสิง เทวดา หรือวิญญาณชั่วร้ายต่างๆ วิธีการอธิบายสาเหตุการเจ็บป่วยที่ถูกกระทำจากศัตรูที่อาจใช้เวทมนตร์ทำให้ตนเองเจ็บป่วยนั้น วิธีการแก้ไขความเจ็บป่วยเหล่านั้นจะทำได้โดยใช้กรรมวิธีทางไสยศาสตร์ และหมอที่ชำนาญทางเวทมนตร์มาแก้ไข หรือถอดถอนสิ่งชั่วร้ายออกไป

2. ระบบการแพทย์แบบธรรมชาติ (Naturality Medical System) เป็นระบบความเชื่อที่อธิบายสาเหตุของการเจ็บป่วยว่าเกิดจากความไม่สมดุลของธาตุต่างๆในร่างกาย และทฤษฎีโบราณ เช่น ทฤษฎีร้อนหรือเย็น (HOT-COLE THEORY) ที่มีการจำแนกระหว่างความดี ความชั่ว การมีสุขภาพดีกับการเจ็บป่วยซึ่งทฤษฎีดังกล่าวนี้มีแบบอย่างของความสัมพันธ์ของคนในสังคม กล่าวคือ “ร้อน” เป็นสัญลักษณ์ของความอบอุ่น ความดี สุขภาพดี มีศรัทธาที่ดี ส่วน “เย็น” เป็นสัญลักษณ์ของความอ้างว้าง ความชั่ว การมีสุขภาพไม่ดี ดังนั้น แนวความคิดความเชื่อตามทฤษฎีร้อนและเย็นนั้นจะมีผลต่อความเชื่อเกี่ยวกับสภาพร่างกายของมนุษย์ การแก้ไขความเจ็บป่วยด้วยการยึดหลักความสมดุล โดยใช้สิ่งตรงกันข้ามแก้กัน เช่น “ร้อน” จะต้องแก้ด้วย “เย็น” หรือใช้ที่มีลักษณะร้อนจะต้องรักษาด้วยยาที่มีลักษณะเย็น เป็นต้น

จากการศึกษาของ Foster (1978 :42-47) กล่าวว่า ทฤษฎีการอธิบายสาเหตุการเกิดโรคไม่ได้เป็นเพียงแค่อธิบายสาเหตุการเจ็บป่วยเท่านั้น แต่ยังมียบทบาทในเรื่องดังนี้

1. เป็นตัวกำหนดวิธีการรักษาตามเหตุผลที่เชื่อว่าเป็นสาเหตุของการเกิดโรคนั้น
2. อธิบายเหตุผลว่า ทำไมผู้ป่วยจึงป่วย และทำไมเวลานั้น สถานที่นั้น ทั้งนี้ให้ผู้ป่วยเข้าใจเหตุการณ์และหาทางป้องกันได้

3. ทฤษฎียังมีบทบาทอำนาจในการแทรกแซง หรือสนับสนุนพฤติกรรมทางสังคมและจริยธรรม เช่น ข้อห้ามต่างๆไม่ให้มีการประพฤติดิฉล่เมิดต่อกันหรือในเรื่องกฎแห่งกรรม โดยเฉพาะในชุมชนที่มีวิถีชีวิตในวัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น สังคมของชนเผ่าดั้งเดิมในออสเตรเลีย

(Aboriginal Australian Societies) นั้น อำนาจของหมอพื้นบ้านจะมีบทบาทต่อผู้ป่วยมากในการตัดสินใจว่าผู้ป่วยป่วยหรือไม่ เป็นต้น

4. ใช้เป็นเหตุผลให้มีการปฏิบัติตามประเพณีดั้งเดิม เช่น ข้อปฏิบัติในพิธีการล่าสัตว์ การตกปลา หรือการเก็บของป่า ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับการรักษาสิ่งแวดล้อม เช่น การฆ่าสัตว์ต่อเมื่อต้องการอาหารเท่านั้น เป็นต้น

5. ทฤษฎีนี้เป็นส่วนที่ช่วยควบคุมการก้าวร้าวในสังคม

6. บทบาทของระบบการแพทย์ เป็นบทบาทสำคัญที่ทำให้เกิดการพัฒนาระบบการแพทย์ในภูมิภาคภูมิปัญญาท้องถิ่น

สำหรับระบบจัดการบริการสุขภาพของชุมชนของระบบทางการแพทย์พื้นบ้านของไทยนั้น โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2533 : 92-105) ได้กล่าวถึงสภาพรวมของระบบการแพทย์พื้นบ้านไทยว่าประกอบขึ้นจากระบบการแพทย์ย่อยๆ ที่สังคมไทยได้สังเคราะห์ขึ้นและการรับการถ่ายทอดมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ของชนชาติไทย เปรียบเสมือนกับตะกอนสะสมไว้ การทำความเข้าใจต่อระบบการแพทย์พื้นบ้านของไทยนั้น สามารถทำความเข้าใจได้จากรากเหง้าแห่งวัฒนธรรมดั้งเดิม 3 กระแส อันได้แก่ วัฒนธรรมความเชื่อเรื่องผี วัฒนธรรมพราหมณ์ และพุทธศาสนา อันเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย และเพื่อให้เกิดความเข้าใจในปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมในการแก้ปัญหาความเจ็บป่วย ได้แบ่งการแพทย์พื้นบ้านออกเป็น 4 แบบ คือ

1. การแพทย์แบบประสบการณ์ เป็นกระบวนการพื้นบ้านที่ดั้งเดิมที่สุดในการแสวงหาทางออกแก้ปัญหาสุขภาพ ทั้งนี้พื้นฐานอยู่บนประสบการณ์ของท้องถิ่นเป็นสำคัญ ในการแก้ไขปัญหาคือความเจ็บป่วย การเรียกชื่อโรคท้องถิ่น รวมทั้งวิธีการรักษาที่เป็นที่รู้จักและเข้าใจกันในหมู่สมาชิกในชุมชนนั้นๆ ซึ่งสามารถจำแนกรูปแบบการบำบัดรักษาโรคได้ 3 ลักษณะ คือ การรักษาด้วยยากลางบ้าน เช่น สมุนไพร การรักษาโดยแบบแผนการปฏิบัติเฉพาะ เช่น ข้อห้ามต่างๆ ในช่วงภาวะการเจ็บป่วย และการรักษากับหมอพื้นบ้าน

2. การแพทย์แบบอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นระบบการแพทย์บนพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม โดยถือว่าปรากฏการณ์ของความเจ็บป่วยมีรากเหง้ามาจากความขัดแย้งทางสังคม ปรากฏการณ์โรคจึงเป็นการใช้ปรากฏการณ์ของความเจ็บป่วยเป็นมาตรการควบคุมและแก้ไขปัญหาคือความขัดแย้งและไม่ลงตัวของสังคม การรักษาออกเหนือจากวิธีการรักษา เช่น ให้อาหารผีแล้วยังมีการรักษาด้วยหมอกผี หมอธรรม ที่รักษาโรคอันเกิดจากผีกระทำ

3. การแพทย์แบบโหราศาสตร์ เป็นระบบที่ตอบสนองต่อจิตใจของมนุษย์

4. การแพทย์แบบทฤษฎีธาตุ ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากการแพทย์อายุรเวทของอินเดีย ทฤษฎีธาตุของไทยอธิบายว่า ร่างกายมนุษย์ประกอบด้วยธาตุ 4 ประการ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ ความเจ็บป่วยต่างๆ มีสาเหตุมาจากการผิดปกติของธาตุทั้ง 4 การเยียวยารักษาจึงมุ่งไปที่การปรับระบบให้สมดุลขึ้นมาใหม่

จากแนวคิดการจัดระบบบริการสุขภาพ หมอสมุนไพรพื้นบ้านถูกจัดอยู่ในระบบการแพทย์พื้นบ้านแบบประสมการณ์ ซึ่งมีฐานความเชื่อจากหลักเหตุผลเชิงประจักษ์

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับหมอพื้นบ้าน

หมอพื้นบ้านเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการดูแลสุขภาพและรักษาโรคให้กับผู้ป่วยในชุมชนโดยอาศัยภูมิปัญญาและประสบการณ์ในการดูแลสุขภาพสุขภาพตนเอง เช่น การใช้ยาสมุนไพรพื้นบ้านรักษาอาการปวดเมื่อย ปวดหลัง การใช้ยากวาดสมุนไพรรักษาอาการเจ็บคอของเด็ก การนวดในครอบครัว การใช้อาหารพื้นบ้านเพื่อดูแลสุขภาพ เป็นต้น ในชุมชนดั้งเดิมหมอพื้นบ้านมีวิถีชีวิตเช่นเดียวกับชาวบ้าน ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร และอาจเป็นพระสงฆ์ ทั้งยังเป็นผู้ที่มีความรู้และความสามารถในการดูแลสุขภาพและรักษาโรคให้กับชาวบ้านในชุมชนได้ช่วยเหลือแก้ไขปัญหาสุขภาพที่ป่วยในชุมชน อย่างไรก็ตามในสังคมยุคนี้หมอพื้นบ้านมีความแตกต่างและหลากหลายมาก (กลุ่มงานการแพทย์พื้นบ้านไทย, 2548: 1-9)

การศึกษาของสุจินดา คูจารีวิช (2535 : 12-14) ได้ศึกษาการปรับบทบาทของหมอพื้นบ้านในชุมชนไทยลาว จังหวัดนครพนม พบว่าหมอพื้นบ้านแบ่งออกเป็น 9 ประเภท ดังนี้

1. หมอสาไกไม้ หมอฮารากไม้ หรือสมุนไพร เป็นหมอที่ใช้วิธีการรักษาด้วยสมุนไพร แร่ธาตุบางชนิด และเชื้อสัตว์หรือส่วนต่างๆของสัตว์บางชนิด
2. หมอเป่า เป็นหมอที่ใช้วิธีการเป่ารักษาโรค โดยส่วนประกอบที่ใช้และพบบ่อย ได้แก่ ปูน กินหมาก หมอเป่าบางรายใช้เคียวกระเทียม หรือหมาก หรือใบไม้บางชนิด แล้วเป่า ปวดศีรษะ โรคผิวหนังบางชนิด (งูสวัด) ถูกหมากัด
3. หมอน้ำมันนวด หรือหมอมนต์ หรือหมอเสก เป็นหมอที่รักษาโดยการทำน้ำมันนวดแล้วพรมไปบนส่วนที่บาดเจ็บนั้น มักรักษากรณีผู้ป่วยที่กระดูกเคลื่อน หัก อันเนื่องจากอุบัติเหตุต่างๆ เช่น รถชน ตกต้นไม้ เป็นต้น
4. หมอเอ็น หรือหมอนวด เป็นหมอที่ใช้การรักษาโดยวิธีนวด โดยการใช้หัวแม่มือและนิ้วชี้สำหรับจับเอ็น ที่เคล็ด ชัด ขอก หรือกระดูกเคลื่อน
5. หมอพระ เป็นหมอที่เป็นพระสงฆ์ การรักษาทั้งการประพรมน้ำมันนวด หรืออาบ การผูกแขน และให้ระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นต้น
6. หมอลำผีฟ้า หรือ หมอลำผีทรง หรือหมอเหยา เป็นหมอที่ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงรักษาโดยการล่า และมีแคนประกอบ ส่วนประกอบสำคัญในพิธีกรรม คือ พาคาย หรือดาบไล่เป้งกระป๋อง กระเจดส่องหน้าเล็กๆ หวี น้ำมันใส่หม หมอแคนเป่าเพลง หมอจะล่าส่องกระเจดและเจรจาล่าตามกับผี จนในที่สุดผู้ป่วยลุกขึ้นพื่อน แสดงว่าผีที่เป็นสาเหตุของความเจ็บป่วยพอใจ และผู้ป่วยจะหายในที่สุด

7. หมอธรรม หมอธรรมส่วนใหญ่จะเรียนวิชามาจากวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะที่บวชเรียน หมอธรรมหรือบางครั้งถูกเรียกว่าหมอผี เนื่องจากหมอธรรมรักษา “ผู้ป่วย” อันเนื่องมาจากผี เช่น ผีปอบ เป็นต้น

8. หมอพร หรือ หมอสู่วัณหรือพาน (พราหมณ์) หรือหมอสูตร เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อว่าสาเหตุของการเจ็บป่วยประการหนึ่ง คือ การที่ขวัญหนีดิ้ง (ขวัญออกจากร่างกาย) การที่จะให้ร่างกายสู่สภาพปกติ จึงต้องเรียกให้ขวัญกลับเข้ามาอยู่ตามส่วนต่างๆ ของร่างกาย การสู่วัณจึงเป็นการรักษา

ลือชัย สีเงินขวง (2535 : 27) กล่าวว่า หมอพื้นบ้านคือชาวบ้านที่ใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่เป็นรูปธรรมของระบบการแพทย์ท้องถิ่น หมอพื้นบ้านไม่ได้อยู่แบบโดดเดี่ยว แต่มีระบบความเชื่อและรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะเฉพาะเป็นเครื่องหล่อเลี้ยง หมอพื้นบ้านและระบบการแพทย์พื้นบ้านเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งพัฒนาขึ้นตามปัจจัยเฉพาะที่แตกต่างกันหลากหลาย และเปลี่ยนแปลงได้ตามนี้ หมอพื้นบ้านจึงหมายถึง ความแตกต่างและหลากหลายรูปแบบการรักษา และความคิด ความเชื่อ(ทั้งตัวหมอผู้ให้การรักษาเองและผู้รับการรักษา) ดังจะเห็นได้จากหมอพื้นบ้านมากมายหลายประเภท และแต่ละประเภทก็มีรายละเอียดของความคิด ความเชื่อ ตลอดจนแนวปฏิบัติที่แตกต่างกัน

Kleinman (อ้างใน ลือชัย สีเงินขวง, 2535 : 70) ได้จำแนกประเภทของหมอพื้นบ้านตามรากฐานความคิด ความเชื่อในกระบวนการเยียวยารักษาออกเป็น 2 กลุ่ม

กลุ่มแรก เป็นกลุ่มที่มีรากฐานของศาสนา ความเชื่อไสยศาสตร์ เช่น พวกหมอผี หรือหมอพิธีกรรมทั้งหลาย

กลุ่มที่สอง ได้แก่ กลุ่มที่มีฐานความเชื่อจากหลักเหตุผลเชิงประจักษ์ เช่น หมอสมุนไพรพื้นบ้าน หมอรักษากระดูกหัก

สมใจ ศรีหาล้า (2535 : 21) จัดแบ่งประเภทผู้ที่ทำหน้าที่ในการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านประเภทใหญ่ๆ ได้แก่

1. หมอไสยศาสตร์ ได้แก่ ผู้ที่ทำหน้าที่ในการรักษาพยาบาลโดยการใช้อำนาจเวทมนต์คาถา และบางรายยังใช้สมุนไพรประกอบในการรักษาพยาบาลอีกด้วย

หมอฮู หมอมอ หรือหมอต๋อง เป็นผู้ที่ทนายโชคชะดาราศรี หรือหาสาเหตุเกี่ยวกับการเจ็บป่วย เพื่อช่วยให้ผู้ป่วยได้เลือกแหล่งและวิธีการในการรักษาพยาบาล

หมอสะเคาะเคราะห์หรือหมอเสียบเคราะห์ ทำหน้าที่สะเคาะเคราะห์ให้แก่ชาวบ้านเมื่อเกิดเหตุการณ์ไม่ดีต่างๆ ที่ชาวบ้านเชื่อว่าจะนำโชคร้ายหรือโรคภัยมาสู่ตนเองและครอบครัวทำ

ให้เกิดการเจ็บป่วย การสะเคาะเคาะหมักจะทำทั้งในขณะที่เจ็บป่วย อาการหนักและผู้ป่วยระยะพักฟื้น เพื่อเป็นการบำรุงขวัญกำลังใจของผู้ป่วย

หมอผี เป็นผู้ที่ใช้คาถาอาคมที่เกี่ยวกับภูตผี ในการรักษาผู้ป่วยที่สงสัยว่าเกิดจากการกระทำของผีร้ายต่างๆ

หมอมนต์ หมายถึง เป็นผู้รักษาผู้ป่วยที่ไม่ได้เกิดจากการกระทำของอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยการใช้เวทมนตร์คาถา และสมุนไพรในการรักษา

หมอธรรม หมายถึง ผู้ที่เรียกเวทมนตร์คาถาเพื่อปราบผี ช่วยรักษาผู้ที่ถูกผีทำโดยใช้เวทมนตร์คาถา

หมอลำผีฟ้า หมายถึง ผู้ที่รักษาผู้ป่วยที่เกิดจากการกระทำของอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยการรำและร้องไปรอบๆผู้ป่วย พร้อมกับอ้อนวอนขอให้ผีฟ้า เทวดา รวมทั้งวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายมาช่วย

หมอเป่า บางแห่งเรียกหมอมนต์ หมายถึง ผู้ที่มีความชำนาญในการรักษา โดยใช้เวทมนตร์คาถาเป่าเสกไปยังร่างผู้ป่วย

หมอทำขวัญ เป็นผู้ที่มีความชำนาญในการทำพิธีเกี่ยวกับขวัญ เป็นการทำให้พิธีป้องกันและรักษาไม่ให้เกิดความเจ็บป่วยรุนแรง รวมทั้งพิธีเรียกขวัญให้แก่ผู้ป่วยในระยะพักฟื้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการบำรุงขวัญกำลังใจแก่ผู้ป่วย

หมอทรง หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่ในการรักษา และมีความสามารถในการติดต่อกับวิญญาณของบุคคลสำคัญ เพื่อให้วิญญาณเหล่านั้นบอกยาและกรรมวิธีรักษา

2. หมอยา หมอยาหม้อ หรือหมอยาสมุนไพร เป็นผู้ที่มีความชำนาญในการใช้สมุนไพรในการรักษาพยาบาล นอกจากนี้หมอยายังมักจะเป็นผู้ที่มีความอาวุโสในชุมชน ช่วยกิจการต่างๆในชุมชน เช่นเดียวกับหมอไสยศาสตร์ เช่น ทำหน้าที่เป็นมรรคทายกวัด

3. หมอจับเส้น หรือหมอนวด หมายถึง ผู้ที่มีความชำนาญในการจับเส้นหรือนวดด้วยวิธีโบราณ

4. หมอคำแช หมายถึง ผู้ที่มีความชำนาญในการทำคลอดด้วยวิธีโบราณ

Heggenhougen (1988: 98) กล่าวว่า บนระบบความเชื่อของหมอพื้นบ้านที่เกี่ยวกับสุขภาพและความเจ็บป่วยที่ซับซ้อนและหลายระบบผสมผสานกันอยู่ หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่มักจะผสมผสานหลายวิธีการในการรักษา หรือมักสามารถใช้เทคนิคการรักษาได้หลายๆวิธี

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องข้างต้น หมอสมุนไพรพื้นบ้านก็คือ หมอพื้นบ้านที่มีฐานความเชื่อจากหลักเหตุผลเชิงประจักษ์ เป็นผู้ที่มีการสั่งสมประสบการณ์การใช้สมุนไพรรักษาโรค เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องถึงปัญหาสุขภาพ และความเจ็บป่วยที่ซับซ้อนหลายระบบผสมผสานกันอยู่ ความเข้าใจถึงวิธีการใช้ยาสมุนไพรร่วมกับเทคนิคการรักษาวิธีอื่น

จรรยาบรรณหมอพื้นบ้าน

กัญญา คิวเศษ (2537) ได้รวบรวมบทความเกี่ยวกับการฟื้นฟูความรู้การแพทย์แผนไทย และสมุนไพร สามารถสรุปจรรยาบรรณหมอที่ควรประพฤติตัวให้เหมาะสม และเป็นที่น่าับถือแก่คนทั่วไป ควรมีคุณธรรมดังนี้

1. มีเมตตาจิตแก่คนไข้ ไม่เลือกชั้นวรรณะ
2. ไม่โลภเห็นแก่ลาภคนไข้แค่ฝ่ายเดียว
3. ไม่โอ้อวดวิชาความรู้ของคนให้คนไข้หลงเชื่อ
4. ไม่หวง กีดกันหมออื่นซึ่งมีความรู้ดีกว่า
5. ไม่ดูแก่อำนาจอคติ 4 คือ ฉันทาคติ โมหาคติ โทสาคติ และภยาคติ
6. ไม่รู้สึกหวั่นไหวต่อสิ่งที่เป็นโลกธรรม
7. มีความละเอียดรอบาป
8. ไม่เป็นคนเกียจคร้าน มักง่าย
9. มีความละเอียดสุชุม มีสติใคร่ครวญเหตุผล
10. ไม่ชอบมัวเมาในหม้อบายมุข

คุณลักษณะของหมอพื้นบ้าน

หมอพื้นบ้านมีจิตใจช่วยเหลือชาวบ้าน หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่จะเรียนวิชาและบ่มเพาะมาจากครูบาอาจารย์ ซึ่งอาจเป็นบรรพบุรุษหรือญาติที่เป็นหมอพื้นบ้านรุ่นเก่า เคยมีประสบการณ์รักษาตนเอง สนใจและอยากเรียนเพื่อพึ่งตนเองและช่วยเหลือผู้อื่น หรือมาจากอำนาจเหนือธรรมชาติ คลับันดาลใจกลายเป็นหมอพื้นบ้าน มี 2 ลักษณะใหญ่ ลักษณะแรก คือ หมอพื้นบ้านที่เรียนรู้และฝึกฝนความชำนาญจากการปฏิบัติมาหลายปีหรือนับสิบปี ตัวอย่าง เช่น หมอชาสมุนไพร หมอนวด หมอดำยา หมอกระดูก หมอสมุนไพร เป็นต้น และอาจมีการศึกษาเพิ่มเติมจากตำราแพทย์พื้นบ้าน หรือคำภีร์ใบลาน มีการเรียนวิชาจากครูหมอพื้นบ้านคนเดียวหรือหลายคน และลักษณะที่สอง คือ หมอพื้นบ้านที่มีประสบการณ์รักษาโรคจากเหตุการณ์หรือประสบการณ์เฉพาะ เป็นไปตามความเชื่อและศรัทธาของชุมชน อาศัย การสื่อถึงอำนาจเหนือธรรมชาติ (ผีและอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์) และมีพิธีกรรมในการรักษาโรค ตัวอย่าง เช่น คนทรง หมอรำผีฟ้า และเฒ่าจ้ำของชาวอีสาน หมอขวัญในหลายชาติพันธุ์ หมอเหยงของชาวผู้ไท โฉมมะม่วงของชาวเขมร เป็นต้น ในชุมชนหมอพื้นบ้านบางคนมีความสามารถทั้งสองลักษณะ ช่วยรักษาโรคทางกายและทางใจให้กับชาวบ้าน

หมอพื้นบ้านมีความเคารพและกตัญญูต่อครูบาอาจารย์ หมอพื้นบ้านที่มีจิตใจช่วยเหลือผู้ป่วยจะมีจิตใจเมตตา ดูแลทั้งความทุกข์ทางกายและทางใจของผู้ป่วย หมอพื้นบ้านแบบดั้งเดิมจะเคร่งครัดในพิธีไหว้ครูหรือบูชาครู ในกระบวนการรักษาโรค เมื่อมีผู้ป่วยมาให้รักษา หมอพื้นบ้านจะมีพิธีไหว้ครูก่อนเริ่มการรักษาโรค ผู้ป่วยจะเตรียมดอกไม้ ธูปเทียน และเงินจำนวนหนึ่งตามที่

ครูกำหนด (มักมีจำนวน 6 สิ่ง หรือ 6 บาท หรือ 12 บาท) เข้าร่วมในพิธีไหว้ครูเพื่อรำลึกถึงพระคุณของครูอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ รวมทั้งให้ครูคุ้มครองและช่วยให้การรักษาโรคประสบผลดี ภายหลังที่ผู้ป่วยหายจากโรคเป็นปกติแล้วผู้ป่วยจะมี “พิธีส่งขวัญข้าว” เพื่อแสดงความกตัญญูและสำนึกในบุญคุณของหมอพื้นบ้านและครูบาอาจารย์ ชาวไทยภาคกลางเรียกว่า การส่งขวัญข้าว ชาวอีสานเรียกว่า ป่งคาย เพื่อบูชาครูเจ้าของวิชาและรำลึกถึงบุญคุณครูอาจารย์ที่ช่วยเหลือให้การักษาโรคสำเร็จ หมอพื้นบ้านจะไม่เรียกค่าตอบแทนการรักษาโรคจากผู้ป่วย จำนวนของค่าตอบแทนเป็นการตัดสินใจของผู้ป่วยที่จะให้ตามสถานะเศรษฐกิจของผู้ป่วย

หมอพื้นบ้านที่ดีและมีคุณธรรมจะได้รับการยอมรับและการเชื่อถือจากชุมชน หมอพื้นบ้านมีบทบาทอยู่ในบริบททางสังคม วัฒนธรรม มีระบบคิด ระบบคุณค่าและการปฏิบัติที่สอดคล้องกับชุมชน หมอพื้นบ้านเป็นบุคคลที่อยากดูแลและช่วยเหลือผู้ป่วยแบบสงเคราะห์และพึ่งพาอาศัยกันและกัน ชุมชนให้ความเคารพหมอพื้นบ้าน และหมอพื้นบ้านก็มีจิตใจอยากช่วยเหลือผู้ที่อยู่ในความทุกข์ ไม่คุยโวโอ้อวด ไม่หลอกลวง หากไม่สามารถรักษาโรคให้กับผู้ป่วยได้ ก็จะบอกผู้ป่วยอย่างตรงไปตรงมา หมอพื้นบ้านแบบดั้งเดิมหรือหมอพื้นบ้านบางคนอาจไม่ต้องการใบประกอบโรคศิลป์ตามกฎหมาย

ขั้นตอนการรักษาของหมอพื้นบ้าน

วิธีหรือขั้นตอนการรักษาของหมอพื้นบ้านนั้นอาจแตกต่างกันออกไปตามประเภทของหมอ แต่สรุปจะมี 3 ขั้นตอนใหญ่ๆ คือ การซักประวัติเพื่อการวินิจฉัย การรักษา และการติดตามผล (พิสิฐ บุญไชย, 2540 : 12-13) ดังรายละเอียดดังนี้

1. การซักประวัติอาการ/วินิจฉัยโรค

เมื่อผู้ป่วยและญาติผู้ป่วยมาหาหมอ หมอจะซักถามอาการ โดยดูจากหน้าตาของผู้ป่วยประกอบ แล้วจึงวินิจฉัยว่าเป็นโรคอะไร ส่วนหมอที่เชื่อทางสีจะวินิจฉัยโดยใช้ญาณพิเศษตรวจดูเมื่อวินิจฉัยโรคว่าเป็นอะไรแล้วจึงประกอบด้วยาหรือจัดทำพิธีให้ถูกกับโรคนั้นๆ

2. การรักษา

หมอจะใช้สมุนไพรเป็นตัวหลักในการรักษา ซึ่งรูปแบบของยาที่ใช้มี 3 รูปแบบ คือ ยากิน ยาประคบ และยาประสาน ส่วนหมอทางไสยศาสตร์ จะประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ ช่วงในการรักษานี้จะมีการให้คของแสง โดยหมอจะเป็นผู้บอกให้ทราบว่าโรคที่ป่วยควรคของแสงอะไรบ้าง หมอพื้นบ้านจะให้ความสำคัญเรื่องแสงมาก เพราะการกินของแสงจะมีผลทำให้อาการของโรคกำเริบได้

3. การติดตามผล

หลังจากที่ทำการรักษาไปแล้ว จะนัดให้ผู้ป่วยกลับมาดูอาการอีกครั้งตามอาการของผู้ป่วย เช่น วันเว้นวัน, 3 วัน, 5 วัน เป็นต้น หากเป็นไม่มากอาจจะไม่นัดให้การรักษาครั้งเดียวแล้วสอบถามอาการจากญาติหรือผู้ที่รู้จัก เพื่อประเมินผลการรักษาของตนเอง

การถ่ายทอดองค์ความรู้

การถ่ายทอดองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านมีความแตกต่างกันตามประเภทของหมอ ดังนี้

1. การถ่ายทอดองค์ความรู้ของหมอสมุนไพร (พิธีภูฏ บุญไชย, 2542 :10-12) มีระบบการเรียนรู้และชัดเจนดังนี้

1.1 ระบบการเรียนรู้เป็นระบบปิด ระบบการเรียนรู้การเป็นหมอสมุนไพร จะไม่แตกต่างกับการเรียนรู้ของหมอพื้นบ้านอื่นๆ คือระบบปิดที่ไม่ใช่ทุกคนที่อยากเรียนจะเรียนได้ จะเรียนได้เฉพาะแต่บุคคลที่ครูรับเป็น “ลูกศิษย์” เท่านั้น กรณีที่เป็นบุคคลในครอบครัว ครูก็จะดูลักษณะนิสัย สติปัญญา และความเลื่อมใสก่อน ถ้าเห็นว่ามีแววพอไปได้จึงจะยอมสอนให้ กรณีที่เป็นคนอื่น วิธีการที่จะทำให้ครูรับเป็นศิษย์ อาจจะออกไปช่วยครูค้าขายหรือเลี้ยงวัว ควายให้ครู จนกว่าครูจะเห็นใจและแน่ใจว่าคนๆ นั้นเหมาะสมที่จะเรียนได้ จึงจะยอมรับและเมื่อครูยอมรับแล้ว จึงทำพิธียกขันธ 5 เพื่อให้ครูและฝากตัวเป็นศิษย์

1.2 ระบบการถ่ายทอดความรู้เป็นแบบตัวต่อตัว ระหว่างครูกับลูกศิษย์ ใช้เวลาเรียนรู้เป็นเวลานาน ความรู้ส่วนหนึ่งได้จากการบอกเล่า อีกส่วนหนึ่งได้จากตำราที่เป็นลายลักษณ์อักษรของครูผู้นั้น ตำรานี้อาจจะได้มาจากหมอที่มีชื่อเสียง ที่ตนเคยไปเรียนมาจากตำราหลวงหรือจากการค้นคว้าของหมอแต่ละคนเพิ่มเติม หรือมาจากประสบการณ์ที่ติดตามครูไปเก็บตัวยาและไปรักษาผู้ป่วย

1.3 เนื้อหาที่เรียน จะแบ่งออกเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับตัวยา คากากับยา ของแสลง โดยจะเน้นเรื่องของตัวยา ว่าตัวยาแต่ละตัวมีสรรพคุณอย่างไร ใช้แก้โรคอะไร วิธีการใช้ยาแทรก วิธีการใช้น้ำประสานต่างชนิดกัน พิภคของยา และวิธีการกินยา

ส่วนการเรียนรู้ตัวยา ครูจะใช้วิธีพาลูกศิษย์เข้าไปหาตัวยา โดยจะแนะนำลูกศิษย์ว่าคันยาแต่ละคันหน้าตาเป็นอย่างไร ใช้เป็นยาอะไรบ้าง ครูจะให้จำสีของคันยา รากไม้ คันไม้ เมื่อเวลาที่เป็นหมอยาแล้วจะต้องออกมาเก็บยาได้ และถ้ามีคนเอาสมุนไพรมาขายจะได้รู้จักวิธีการเรียนในอดีต จึงใช้วิธีการพาไปดูของจริง ซึ่งมีผลทำให้ลูกศิษย์จำคันยาได้แม่นยำ

สำหรับคากากับยาหรือเวทมนต์คาถา เป็นของสำคัญที่หมอยาสมุนไพรส่วนใหญ่จะต้องเรียนคาถา ถือว่าเป็นตัวเสริม การเป็นหมอพื้นบ้านแต่ไม่มีความรู้ทางไสยศาสตร์ ก็ไม่สามารถเป็นหมอได้ แต่จะไม่ดังเพราะโรคภัยไข้เจ็บมี 2 สาเหตุ คือโรคที่เกิดตามธรรมชาติและที่เกิดจากผีทำ ดังนั้นเมื่อมีผู้ป่วยมาหา หมอจะดูอาการผู้ป่วยก่อนว่าเป็นโรคที่เกิดจากอะไร เมื่อทราบสาเหตุแล้วจึงเลือกรูปแบบวิธีการรักษาที่ถูกต้อง ถ้าเป็นโรคที่เกิดจากผีทำ ตัวหมอจะต้องใช้เวทมนต์คาถารักษา จะใช้อย่างอื่นไม่ได้ อีกประการหนึ่งเวทมนต์คาถาเป็นเครื่องเสริมกำลังใจทั้งของหมอและผู้ป่วย ผู้ป่วยบางคนพอเห็นหน้าหมอแล้วหายก่อนก็มี

เกี่ยวกับของแสดง การห้ามกินของแสดงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญพอๆกับตัวยา ดังนั้นครูจะสอนว่าโรคชนิดใดห้ามกินของแสดงประเภทใด การกินของแสดงภาษาอีสานเรียกว่า กินผัด จะทำให้เกิดอาการผัดสำแดง อาหารบางอย่างอาจไปล้างฤทธิ์ยาได้

เนื้อหาการเรียนของครูจะสอนเพียงตำรา สรรพคุณยา วิธีกิน คากำกับยา และของแสดง เท่านั้น แต่จะไม่สอนอาการของโรค วิธีการวินิจฉัยโรค ผู้เรียนจะต้องใช้วิธีการสังเกต และสอบถามคนไข้เอง ถ้าถามมากก็ได้ความรู้มาก ความฉลาดและประสบการณ์ก็จะตามมา เทคนิคการเรียนรู้อาการและวินิจฉัยโรคนี้นักศึกษาจะได้จากครูที่สอนที่ตามครูไปรักษาคณไ้ ดังนั้นการช่างสังเกต และช่างจดจำ จึงเป็นเรื่องที่จำเป็นมากสำหรับการเป็นหมอ

การเรียนวิชาแพทย์พื้นบ้านไม่จำเป็นว่าศิษย์จะมีครูเพียงแค่ 1 คน อาจจะมีครูหลายคนก็ได้ โดยทั่วไปแล้วเมื่อเรียนจบจากครูคนหนึ่ง นักศึกษาก็จะแสวงหาครูคนอื่นๆ ที่มีความรู้ความชำนาญในการรักษาโรคอื่น (ครูแต่ละคนจะมีความชำนาญในการรักษาโรคแต่ละโรคไม่เหมือนกัน) วิธีการที่นักศึกษจะเลือกครูก็คือเลือกครูที่มี “ชาชนานเอก” หรือมีความเชี่ยวชาญโรคที่ตนต้องการเรียน

2.การถ่ายทอดองค์ความรู้ของหมอเหยา (ทรงคุณ จันทจรและปิติ แสน

โคตร,2540 :47) มีการถ่ายทอดดังนี้

การถ่ายทอดองค์ความรู้ของหมอเหยา พ่อเม็ง จะฝึกประสบการณ์ให้แก่หมอเหยาใหม่ โดยจัดพิธี “เลมฮั้ง” หรือ “เลี้ยงหั้ง” เพื่อพาผีให้มาเป็นบวราภรณ์แก่หมอเหยาใหม่ให้มากขึ้น พิธีเริ่มจากหมอเหยาใหม่ตั้งเครื่องคายไว้ที่บ้านตนเองแล้วเชิญพ่อเม็งมาช่วยซ้อมการทำพิธีเหยา ไม่ได้มีใครป่วยจริงๆเพื่อฝึกประสบการณ์ ทำเช่นนั้นติดต่อกัน 3 เดือน จากนั้นทำ 3 เดือน ต่อ 1 ครั้ง จนครบ 3 ปี จึงหยุดทำพิธี “เลมฮั้ง” แต่แต่ละครั้งจะได้ผีมาเป็นบวราภรณ์ 4-7 ตัว ดังนั้นยิ่งทำมากครั้งก็จะได้ผีมาเป็นบวราภรณ์มากขึ้นเรื่อยๆ เพิ่มความมั่นใจขึ้นเรื่อยๆ นอกจากนี้จะเก็บประสบการณ์จากการติดตามพ่อเม็งไปดูการเหยารักษาผู้ป่วย หรือถูกเชิญไปเหยารักษาผู้ป่วยด้วยตัวเอง จนครบ 3 ปี จึงจะออกงานเองได้

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนงานวิจัยเกี่ยวกับการแพทย์พื้นบ้านของกลุ่มงานการแพทย์พื้นบ้านไทย (2548 : 4-7) พบว่ามีการศึกษาแบ่งเป็น 3 ประเด็น คือ

1. หมอพื้นบ้าน

มีการศึกษาในประเด็นเรื่องบทบาทของหมอพื้นบ้าน ทั้ง 4 เรื่อง พบว่างานวิจัยเรื่องกระบวนการเข้าสู่อาชีพและสถานภาพบทบาทของหมอนวดพื้นบ้าน ผลการศึกษาเพื่อให้เห็นภาพของกระบวนการเข้าสู่อาชีพของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ทั้งเรื่องที่มา วิธีและองค์ประกอบของการนวด การเรียนรู้และการสืบทอด และเมื่อมีการนวดรักษาอาการปวดเมื่อย ก็ไม่เรียกเรื่อง

คำตอบแทน ทั้งนี้เพราะต้องการช่วยเหลือ ทำให้ชุมชนให้ความเคารพรักและเห็นว่าหมอพื้นบ้านเป็นที่พึ่ง

พบบางวิจัยที่กล่าวถึงการปรับบทบาทของหมอพื้นบ้านในชุมชน เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณผสมผสานกัน พบว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรมที่ส่งผลกระทบต่อสถานภาพและบทบาทหมอพื้นบ้าน ได้แก่ การเข้ามาของระบบการแพทย์แผนปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและการทำมาหากิน ส่วนการปรับบทบาทด้านการรักษา เป็นการปรับเพื่อไปสู่บทบาทใหม่ แต่เป็นการปรับที่ลดบทบาทในด้านการรักษาลงเหลือเพียงกลุ่มอาการโรคบางกลุ่มเท่านั้น นอกจากนี้ยังได้วิเคราะห์รูปแบบวิธีการรักษา แนวโน้มการดำรงอยู่ของหมอพื้นบ้านแต่ละประเภท

2. องค์ความรู้ทางการแพทย์พื้นบ้าน

มีงานวิจัยเกี่ยวกับทัศนคติความเชื่อวิธีการรักษาผู้ป่วยด้วยยาสมุนไพรของหมอพื้นบ้านการศึกษาพบว่า มีทัศนคติความเชื่อสืบทอดจากบรรพบุรุษ ไม่ว่าจะเป็นอาการป่วย การเก็บยา การปรุงยา พิธีกรรมการรักษา และการสืบทอด มีการศึกษาการใช้สมุนไพรจากหมอสมุนไพรพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพและใช้แนวคิดวิทยาศาสตร์ผสมผสานด้วย พบว่า มีการแบ่งลักษณะการใช้สมุนไพร กระบวนการรักษา ประเภทของโรคและอาการ และมีการนำเสนอแนวคิดการนำยาสมุนไพรรักษาโรค

การศึกษาองค์ความรู้การนวดพื้นบ้านในภูมิภาคต่างๆของประเทศไทย เป็นงานวิจัยเชิงลึก โดยการรวบรวมองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการนวดในภูมิภาคต่างๆ ผลการศึกษาพบว่า เรื่องการสืบทอดการเรียนรู้ของหมอนวด วิธีการนวดรักษา กลุ่มของโรคที่รักษาได้ด้วยการนวดและข้อห้ามในการนวด

การศึกษาคำราชาศาสตร์พื้นบ้านอีสาน เป็นการวิเคราะห์และสังเคราะห์จากคำราชาของพ่อใหญ่เคน ลาวงศ์ และอาจารย์ปรีชา พิณทอง มีคำรับยา 61 คำรับ เป็นยาบำรุงเลือด ยารักษาแน่น ยารักษาพิษงู มีพรรณไม้ที่เป็นยา 182 ชนิด รูปแบบการใช้รักษา ได้แก่ คัม บค ผน แซ่กัน และคำรับยาสมุนไพรพื้นบ้านที่ใช้กันอยู่ในเขตโพนพิสัย ซึ่งศึกษาเชิงปริมาณ พบว่ามีคำรับยา 159 คำรับ มีสมุนไพร 460 ชนิด และสมุนไพรส่วนใหญ่จะพบในบริเวณบ้าน

3. การรักษาโรคและการดูแลสุขภาพตนเอง

พบบางงานวิจัยส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ เน้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรพื้นบ้านในการดูแลสุขภาพของกลุ่มชาติพันธุ์ของตน และพบการรักษาอาการปวดเมื่อยในกลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งส่วนใหญ่ดูแลรักษาด้วยตนเองในชนบทอีสานมีการดูแลสุขภาพตนเองของหญิงหลังคลอด ได้ทำการศึกษาเชิงคุณภาพและปริมาณผสมผสานกัน พบว่ามีแบบแผนพฤติกรรมในการดูแลสุขภาพตนเองในด้านการอยู่ไฟ การบริโภคอาหาร และมีการกระตุ้นให้มีการดูแลสุขภาพตนเอง

นอกจากนี้กลุ่มงานการแพทย์พื้นบ้านไทย กระทรวงสาธารณสุข (2547:7-13) ยังได้รวบรวมการศึกษาวิจัยการแพทย์พื้นบ้านแบบรากฐานของศาสนธรรม พิธีกรรม และอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยสรุปได้ว่า

การดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านที่อาศัยรากฐานของศาสนธรรม พิธีกรรม และอำนาจเหนือธรรมชาติ จากการค้นคว้ารวบรวมงานวิจัยครั้งนี้มีทั้งหมด 18 เรื่อง พิธีกรรมเป็นรูปธรรมของการสื่อสารของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีการจัดขึ้นในวาระพิเศษหรือเป็นช่วงเวลาที่อยู่นอกชีวิตประจำวันของชุมชน หรือเกิดขึ้นในระหว่างการดูแลรักษาอาการเจ็บป่วย โดยพิธีกรรมส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์กับความเชื่อแบบพหุเทพ พุทธ ศิขานาที่รวบรวมมาทั้งหมดสามารถจัดหมวดหมู่ตามบทบาทของพิธีกรรมที่วิเคราะห์จากงานวิจัย ดังนี้

งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมที่มีบทบาทในการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ทางสังคมของมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับธรรมชาติ โดยผ่านความเชื่อเรื่อง "ผี" เช่น ผีเจ้านาย ผีบรรพบุรุษ จากงานวิจัยพิธีกรรมเลี้ยงผี อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดเลย ของ สุริยา บรรพลา(2544) จะยังคงคุ้มครองลูกหลานให้อยู่ดีมีสุขและจะคลั่งคลั่งให้ฝนฟ้าตกตามฤดูกาล ส่วนผีบรรพบุรุษจากงานวิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ของ สรัญญา แสงลับ ศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อพระยาศรีโพน ของชุมชนตำบลหนองบัว อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดเลย (2546) จะช่วยคลั่งคลั่งให้มีความก้าวหน้าในการประกอบอาชีพ งานวิจัยชิ้นนี้วิเคราะห์ว่าความเชื่อของชาวบ้านที่มีต่อเจ้าพ่อทำให้ชุมชนมีความผูกพันกันโดยผ่านพิธีกรรมการเลี้ยงศาลเจ้าพ่อร่วมกันทุกปีแล้ว บริเวณศาลเจ้าพ่อเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ชุมชนไม่กล้าบุกรุกทำให้สภาพป่ารอบๆศาลยังคงเป็นป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์และมีสัตว์นานาชนิดอาศัยอยู่ สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์ก่อให้เกิดประเพณีการดูแลรักษาป่าและทรัพยากรธรรมชาติ ผีหมอเป็นผีเร่ร่อน ตามความเชื่อของชาวกูย จากวิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตของอิสราพร จันทร์ทอง ศึกษาบทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมของชาวกูย บ้านลำโรงท่า อำเภอโรงท่า จังหวัดสุรินทร์ เป็นพิธีกรรมที่ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าเป็นพิธีกรรมที่เปิดโอกาสให้สมาชิกชุมชนได้แสดงออกที่เกิดขอบเขตที่ยอมรับของกลุ่มคนในสังคมยามปกติ เป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกได้ผ่อนคลายความตึงเครียด

ผีบรรพบุรุษในความเชื่อของกลุ่มชาวไทยเขมรจากงานวิทยานิพนธ์ของ ระพีพรรณ คมโต ศึกษาพิธีกรรมเจเนเนาะดาของกลุ่มชาวไทยเขมร กรณีศึกษาหมู่บ้านกราม ตำบลไพร อำเภอบุนนาค จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งผู้วิจัยได้ค้นพบว่าในพิธีกรรมเจเนเนาะดา ชาวบ้านที่เข้าร่วมพิธีกรรมมีเป้าหมายที่แตกต่างกันคือ เป็นการบูชาผีบรรพบุรุษและการเฉลิมฉลองความสำเร็จในการเพาะปลูก ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งต้องการเสี่ยงโชคจากการไปห่วย ซึ่งผู้วิจัยว่าเป็นเงื่อนไขทางเศรษฐกิจทำให้เกิดเป้าหมายของการเสี่ยงโชคขึ้น

การปรับเปลี่ยนคุณค่าและความหมายของพิธีกรรมหรือสัญลักษณ์การสื่อสารของชุมชนว่ามีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังเช่น การฟ้อนรำ ของชาวลัวะ ในช่วงที่ผู้คนมีชีวิตอยู่บนพื้นฐาน

ชีวิตแบบเกษตรกรรม การฟ้อนรำ คือ ช่วงเวลาแห่งความสนุกสนานผ่อนคลายแต่เมื่อถึงคมเข้าสู่ ภาวการณ์พึงพาระบบเศรษฐกิจภายนอก การฟ้อนรำได้กลายเป็นการแสดงเพื่อ “ขาย” ความ แปลกผ่านการสร้างอัตลักษณ์ต่อกลุ่มนักท่องเที่ยว เป็นการวิเคราะห์ของพิเชฐ สายพันธ์และ นฤพนธ์ คิ้ววิเศษ ในการศึกษา “ฟ้อนผู้ไท” : พิธีกรรมการแสดงกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (2541)

การศึกษาเชิงคุณภาพที่ศึกษาจากเอกสาร เก็บข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีทางมนุษยวิทยา การ สังเกตอย่างมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์ผู้รู้และผู้เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมต่างๆ

งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมที่มีบทบาทต่อการดูแลสุขภาพความเจ็บป่วยและการจัด ความสัมพันธ์ทางสังคมบนพื้นฐานความคิดความเชื่อที่อธิบายการเจ็บป่วยมีสาเหตุมาจากอำนาจ เหนือธรรมชาติ หรือผี งานวิจัยในกลุ่มนี้จะรวบรวมพิธีกรรมทั้งเป็นเรื่อง กระบวนการดูแลสุขภาพ ความเจ็บป่วย พิธีกรรมที่เป็นวัตรปฏิบัติของหมอพื้นบ้าน ที่จะดำรงความเป็นหมอของชุมชน คั้งนี้

การศึกษาของมาริโกะ กาโตะ (2538) ได้ยืนยันให้เห็นถึงบทบาทของหมอลำผีฟ้าในด้าน การรักษาพยาบาล การรักษาจารีตประเพณี ศัลยกรรม และการแก้ปัญหาในฐานะผู้ให้คำปรึกษาใน ระดับครอบครัว ระดับบุคคลด้วยการตีความหมายปรากฏการณ์การเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นเป็นการให้ กำลังใจและคลายความวิตกกังวล

ประสิทธิภาพของการรักษาด้วยสมุนไพร พิธีกรรม และน้ามนต์ ซึ่งเชื่อมโยงกับระบบ ความคิดความเชื่อทางศาสนา กรณีศึกษาที่วัดชัยภูมิพิทักษ์ จังหวัดชัยภูมิ จิระภา ศิริวัฒนเมธานนท์ และกฤติยา แสงวงเจริญ (2537) วิเคราะห์ว่าสามารถสะท้อนในรูปธรรมของกำลังใจและความ เชื่อมั่นของผู้ป่วยในทางบวก และเป็นกระบวนการแก้ปัญหาความเจ็บป่วยร่วมกันระหว่างผู้ป่วย ญาติผู้ป่วยชุมชนและเครือข่ายของสังคม

การฟ้อนสะเองชาวไทยภูเขา บ้านกระแซงใหญ่ เป็นพิธีกรรมที่ชาวไทยภูเขาทำการเข้าทรงผี ฟ้าหรือสะเอง เพื่อการรักษาอาการเจ็บป่วยที่ไม่สามารถรักษาให้หายเป็นปกติด้วยวิทยาการแพทย์ แผนปัจจุบันและเมื่อหายจากการเจ็บป่วยต้องทำการเข้าทรงเพื่อสักการะขอบคุณผีสะเอง จาก วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ของกนกวรรณ ระลึก (2542)

การฟ้อนผีฟ้านางเทิบ จากงานวิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตของสุรัตน์ จงดา (2541) ในฟ้อนผีฟ้านางเทิบ : การฟ้อนรำในพิธีกรรมและความเชื่อของชาวอีสาน อำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น พบว่าการฟ้อนผีฟ้ามี่ 2 ลักษณะ คือ 1) การฟ้อนผีฟ้าเพื่อรักษาโรค 2) การฟ้อน ผีฟ้าเพื่อการบูชาผีฟ้า เป็นพิธีกรรมประจำปีคนครี่ที่ใช้ในพิธีกรรม คือแคน

หมอธรรมเป็นหมอพื้นบ้านของชุมชนแบบหนึ่งที่มีบทบาททั้งด้านการดูแลสุขภาพการ เจ็บป่วย โดยใช้เวทย์มนต์คาถาปราบภูติ ปีศาจที่เป็นสาเหตุของการเจ็บป่วยและมีบทบาทเป็น

ผู้นำทางธรรมชาติที่ทำหน้าที่ในการใกล้ชิดพิพากษาคดี เป็นผู้นำทางศาสนาและพิธีกรรมต่างๆ จากสมัย ศรีธำ (หมอธรรมกับการรักษาแบบพื้นบ้าน : 2535)

ส่วนงานของสุภาพร อาจเดช (2544) ได้ศึกษาเกี่ยวกับหมอธรรมกรณีศึกษาหมอธรรมบุญ นานวล ว่าการเข้าสู่การเป็นหมอธรรมต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้วิชาธรรมและเรียนคาถาอาคม การปฏิบัติตนของหมออยู่ในกรอบหรือข้อปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ทำให้หมอเป็นที่ยอมรับของชุมชน เป็นผู้นำทางความคิดและเป็นผู้นำทางศีลธรรม ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าในภาวะการเปลี่ยนแปลงด้าน เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม จะส่งผลกระทบต่อความเครียดของผู้คน หมอธรรมมีบทบาทในการ ประกอบพิธีกรรมที่ส่งผลต่อภาวะจิตใจได้ดี นอกจากนี้ยังมีการศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อของผู้ป่วย ในการรักษาจิตเวชของหมอพื้นบ้าน โดยหมอธรรม หมอน้ำมนต์ และหมอน้ำมันจะใช้สมุนไพร พร้อมด้วยเวทย์มนต์คาถา ส่วนหมอผู้ชาย หมอสะเคาะเคราะห์และหมอร่างทรงจะนั่งบริกรรม เป็นคำสวดประกอบพิธีกรรม เพื่อขับไล่อัปมงคลออกจากร่างกายผู้ป่วย (พระครูสันติสารคุณ (อินคำแย), 2544)

ส่วนภาษาที่หมอใช้ในการสื่อสารในขณะให้การดูแลความเจ็บป่วยก็ต่างกัน การศึกษาของ วิษณุ กอปรสิทธิ์พัฒน์ (2541) พบว่าหมอธรรมเป็นหมอปราบผี ภาษาที่ใช้จะเป็นภาษาที่หายากตาย เด็ดขาด ส่วนหมอเหยาการทำพิธีกรรมเป็นการอ้อนวอน ขอความเมตตาจากผีให้ช่วยขจัดปัดเป่า และคุ้มครองภัยอันตรายต่างๆ ภาษาต่างๆที่ใช้เป็นภาษาอ้อนหวานเชิงอ้อนวอนและนิยมใช้ร้อย กรองมากกว่าร้อยแก้ว

พิธีกรรมมั่วคเป็นพิธีกรรมที่จัดทำขึ้นในกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยเขมร มีวัตถุประสงค์เพื่อการดูแลรักษาความเจ็บป่วยในระดับครอบครัว พบพื้นฐานความเชื่อว่าการเจ็บป่วยเกิดจากการ กระทำของผีบรรพบุรุษในพิธีกรรมจะมีสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับวิญญาณของผีบรรพบุรุษ คือ มั่วค เพื่อขอขมาต่อผี ประทีป แซรมย์ (2535) ผู้วิจัยเรื่องนี้วิเคราะห์ว่านอกจากพิธีกรรม มั่วค จะมีบทบาทการทำหน้าที่ในการ ดูแลความเจ็บป่วยแล้ว กระบวนการในการทำพิธีกรรมยังเป็นการรวมคนรวมเครือญาติทำให้เกิดความอบอุ่นเป็นการสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนด้วย

ปันใจถ เป็นพิธีการไหว้ครูมั่วค เป็นการไหว้ครูประจำปีไหว้ครูกำเนิด และการไหว้ครู หลังจากหายจากโรคภัยไข้เจ็บ ตามความเชื่อของชาวไทยเขมรสุรินทร์ ของวิลาสินี ศรีนุเคราะห์ (2543)

อรรถพ สมบูรณ์ระ (2541) ได้ศึกษาเรื่องจริยธรรมของหมอพื้นบ้านในการบำบัดรักษา จังหวัดสุรินทร์ พบว่า หมอพื้นบ้านทุกคนถือศีล 5 อย่างเคร่งครัด และถือศีล 8 เฉพาะวันพระ ผู้วิจัยสรุปว่าหมอพื้นบ้านยึดหลักพรหมวิหารธรรม สังคหวัตถุธรรม และอิทธิบาทธรรม

งานวิจัยที่ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการนำหลักปฏิบัติตามศาสนธรรมในการดูแลการเจ็บป่วย มีดังนี้

บำเพ็ญจิต แสงชาติ เพชรไสว ลิมตระกูล และอุบลรัตน์ ดีพร้อม (2545) ได้ศึกษาการใช้การบำบัดเสริมดุลยภาพในผู้ป่วยมะเร็งเป็นงานวิจัยเชิงสำรวจในกลุ่มตัวอย่างผู้ป่วยโรคมะเร็งที่ไปรับการรักษาที่แผนกผู้ป่วยในโรงพยาบาลศรีนครินทร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการบำบัดเสริมดุลยภาพที่แตกต่างกันหลากหลายและแต่ละรายใช้มากกว่า 1 วิธี และยังพบว่าวิธีที่ใช้มากที่สุดเรียงตามลำดับ ดังนี้ สวดมนต์ภาวนา (ร้อยละ 74) พยายามคิดในสิ่งที่ดี (ร้อยละ 73) ฟังเพลง (ร้อยละ 65.5) ดูหรือฟังรายการธรรมะ (ร้อยละ 64) เป็นต้น

งานวิจัยที่ศึกษา คำสอน ภาวนิต บทสวดขวัญและความเชื่อ เรื่องคาถาอาคม มีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ได้แก่

ประเพณีผูกเสี่ยวจังหวัดขอนแก่น เกศรี โตคำศรี(2536) สัมภาษณ์หมอสวดขวัญ พบว่า มีผลต่อความสัมพันธ์ของคู่เสี่ยวด้านการแบ่งปันแรงงาน ปังจัการผลิต และก่อให้เกิดการรักใคร่สมานฉันท์

การศึกษาพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน:กรณีศึกษาพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน นิตินันท์ พันทวี (2544) ได้ศึกษา พบว่า ทำให้ชุมชนเกิดความเข้าใจภูมิใจในเกียรติภูมิ มีทัศนคติต่อตนเองในเชิงบวก รู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน ก่อให้เกิดความผูกพันกับชุมชนมากขึ้น

จากการรวบรวมและวิเคราะห์ผลการศึกษากลุ่มงานการแพทย์พื้นบ้านไทย กระทรงสารธรรมสุข ทำให้เห็นภาพบทบาทที่สำคัญของหมอพื้นบ้านในการดูแลสุขภาพของคนในชุมชน เมื่อเกิดความเจ็บป่วย เห็นภาพ ความผูกพันระหว่างคนในชุมชนกับความเชื่อทางธรรมชาติ ที่ส่งผลต่อสภาพชีวิต แต่ความอยู่รอดและสิ่งที่มีคุณค่ามีความเข้มแข็งของแต่ละท้องถิ่นซึ่งควรร่วมกันรักษาไว้ซึ่งอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นชุมชนหนึ่งซึ่งเป็นชาวผู้ไทเกือบทั้งหมด มีวัฒนธรรมความเชื่อที่เข้มแข็ง มีศักยภาพในการดูแลตนเองสูงมาก แต่ขาดการดูแลแบบเครือข่าย ดูแลแบบหมอเป็นคนๆ หากไม่มีการรวบรวมหรือกระตุ้นให้ชุมชนเห็นความสำคัญในการรักษาสิ่งดีๆ มีไว้ในสภาพสังคมที่เป็นพลวัตจะทำให้วัฒนธรรมการดูแลที่ดีของชุมชนสูญหายไป

บทที่ ๕

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องการดูแลสุขภาพของคนผู้ไท โดยหมอพื้นบ้าน อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษานี้จะทำการศึกษาหมอพื้นบ้านที่ดูแลสุขภาพคนในเขตอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลวิธีการตรวจ วินิจฉัย และการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน 2) เพื่อศึกษาการถ่ายทอดองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้าน เก็บข้อมูลในช่วงเวลา ระหว่างเดือนมิถุนายน 2548 ถึง เมษายน 2549 รวมระยะเวลา 9 เดือน

3.2 สถานที่ดำเนินการวิจัย

ศึกษาหมอพื้นบ้านในเขตอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งประกอบด้วย เขตพื้นที่ 6 ตำบล ได้แก่ ตำบลกุ่มเก่า ตำบลกุ่มใหม่ ตำบลกุดปลาเค้า ตำบลหนองผือ ตำบลสงเปลือย และตำบลสระพังทอง

3.3 กลุ่มเป้าหมายและทีมวิจัย

3.3.1 ทีมวิจัย ประกอบด้วย ตัวแทนหมอพื้นบ้านในชุมชนจำนวน 2 คน และเจ้าหน้าที่ในโรงพยาบาลจำนวน 5 คน ได้แก่ แพทย์ เภสัช พยาบาล เจ้าหน้าที่พยาบาล และพนักงานสาธารณสุขชุมชน รวมทีมวิจัยทั้งหมด 7 คน

3.3.2 กลุ่มคนที่ร่วมดำเนินการ ได้แก่ หมอพื้นบ้านที่ชาวบ้านนับถือว่าเป็นหมอใหญ่ จำนวน 22 คน ดังนี้

- หมอสมุนไพโร	จำนวน	8	คน
- หมอเหยา	จำนวน	9	คน
- หมอเป่า	จำนวน	2	คน
- หมอกระดูก	จำนวน	1	คน
- หมอนวด	จำนวน	1	คน
- หมอแมงมุม	จำนวน	1	คน

3.3.3 ผู้สนับสนุน

ในการศึกษานี้ได้รับการสนับสนุนจากทุนวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จำนวน 100,000 บาท

4. แหล่งข้อมูลและวิธีเก็บข้อมูล

4.1 ประเภทข้อมูล

ในการศึกษานี้ประกอบด้วยข้อมูล 2 ส่วน คือ

4.1.1 ข้อมูลจากเอกสาร ได้แก่ ข้อมูลทั่วไปของอำเภอเขาวง งานวิจัย

4.1.2 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ สังเกต ได้แก่ บริบทของชุมชน การเปลี่ยนแปลงในชุมชน กระบวนการดูแลรักษา พิธีกรรมต่างๆ

4.2 วิธีการเก็บข้อมูล

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษา ดำเนินการดังนี้

4.2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร จะเก็บรวบรวมโดยการค้นหาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้วนำมาสรุป ข้อค้นพบที่ได้รับลงในเอกสาร ซึ่งค้นคว้าได้จากห้องสมุดและเว็บไซต์ต่างๆ

4.2.2 การจัดประชุมชี้แจง ใช้ในการเริ่มแรกของโครงการเพื่อชี้แจงในผู้นำชุมชนชาวบ้าน และหมอพื้นบ้าน ทราบความเป็นมาของโครงการและหาแนวร่วม/พันธมิตรในการศึกษาวิจัย

4.2.3 การจัดประชุมเสวนา เพื่อให้ทราบสถานการณ์หมอพื้นบ้านในปัจจุบันของชุมชน พบข้อดี ข้อด้อย ตลอดจนปัญหาอุปสรรคและคัดเลือกประเด็นปัญหาที่ต้องการแก้ไข และหาทีมวิจัย ตลอดจนการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

4.2.4 การสัมภาษณ์

ก. สัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง หรือสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ ทีมวิจัยกำหนดแบบสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้า เนื้อหาการสัมภาษณ์ ได้แก่ ข้อมูลส่วนตัว ประวัติส่วนตัว ข้อมูลสุขภาพ ข้อมูลบุคคลในครอบครัว การเข้าสู่หมอพื้นบ้าน กระบวนการรักษา การติดตามและการถ่ายทอดองค์ความรู้

ข. สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ ใช้สัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน ความเชื่อ ค่านิยม ใช้ร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

4.2.5 การสังเกต

ในการศึกษานี้จะใช้วิธีการสังเกต 2 แบบคือ

ก. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม คือ เข้าไปสังเกตพฤติกรรมการใช้ยาสมุนไพร การจัดพิธีกรรมในการดูแลรักษาคนป่วย ตั้งแต่การตรวจร่างกาย การวินิจฉัย การเตรียมรักษา การประกอบการรักษา การติดตามเยี่ยม และกระบวนการถ่ายทอดความรู้

ข. การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม คือ ใช้การสังเกตไม่ให้ผู้ถูกสังเกตรู้ตัว และสังเกตแบบให้ผู้ถูกสังเกตรู้ตัว เพื่อสังเกตพฤติกรรมตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

การสังเกตทั้ง 2 อย่าง ผู้วิจัยจะตั้งวัตถุประสงค์ไว้ล่วงหน้าและจะใช้การสังเกตทั้งสองแบบซ้ำๆกัน จนกว่าจะได้ข้อมูลครบถ้วนตามต้องการ

4.2.6 การทบทวนหลังการจัดกิจกรรม (After Action Review : AAR)

ในการศึกษานี้จะใช้กิจกรรม AAR เพื่อทบทวนเป้าหมายในการทำกิจกรรมทุกครั้งว่าบรรลุเป้าหมายหรือไม่ จะปรับปรุงอย่างไร โดยมีคำถามหลักในการทบทวนคือ

- การจัดกิจกรรมครั้งนี้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้หรือไม่
- อะไรที่ยังไม่บรรลุเป้าหมาย เพราะเหตุใด
- จะแก้ไขในการจัดกิจกรรมครั้งต่อไปอย่างไร

จากการทำกิจกรรมทบทวนนี้ จะทำให้ทีมวิจัยเข้าใจสถานการณ์และเป้าหมายของทีมอยู่ตลอดเวลา และมีการปรับปรุงการเก็บข้อมูล ด้วยรูปแบบต่างๆตามสภาพปัญหาที่พบ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน และถูกต้องมากที่สุด

4.2.7 การจัดบันทึก

การบันทึกภาคสนามใช้การจดบันทึกจากการสังเกต การสัมภาษณ์เพื่อให้ได้รายละเอียดเกี่ยวกับประเด็นที่ศึกษา ประกอบการบันทึกภาพ บันทึกเสียง แล้วจัดหมวดหมู่ให้เป็นระบบ

5. การวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล

เมื่อเก็บข้อมูลเรียบร้อยแล้ว จะมีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยกลุ่มหอพื้นบ้านที่ให้ข้อมูล หลังจากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์หาข้อสรุป แยกประเภท และจัดหมวดหมู่ของข้อมูลโดยทีมวิจัยจากวัตถุประสงค์ของการศึกษา

ภาคที่ ๔

ผลการวิจัย

๔

4.1 ประวัติความเป็นมาของอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

เดิมชาวอำเภอเขาวงเป็นชาวผู้ไท (ภูไท) คำ ใค้อพยพมาจากเมืองวังฝังซ้ายของแม่น้ำโขง แถบเมืองมรุกขนคร ซึ่งเป็นราชธานีในแคว้นโคตรสมบุรณ์ ประเทศลาว มาทำมาหากินอยู่บนหลัง ภูพานเมื่อ พ.ศ.2384 จุลศักราช 1203 ต่อมาได้เคลื่อนย้ายมาตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณบ้านกุดสิมคุ้มเก่า ในปัจจุบัน ชื่อบ้านว่า“บ้านกุดสิมนารายณ์” จนกระทั่งปี พ.ศ.2388 จุลศักราช 1207 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งราชวงศ์จักรี ได้ทรงแต่งตั้งให้ราชวงศ์ก่อ หัวหน้า กรอบครัวภูไท ที่มาจากเมืองวัง เป็นพระอิเบศวรวงศา พร้อมทั้งยกฐานะบ้านกุดสิมนารายณ์เป็นเมืองกุดสิมนารายณ์ และให้พระอิเบศวรวงศาเป็นเจ้าเมืองคนแรก พ.ศ. 2451 เมืองกุดสิมนารายณ์ตั้งเป็นอำเภอกุดสิมนารายณ์ ขึ้นกับเมืองกาฬสินธุ์หรือจังหวัดกาฬสินธุ์ในปัจจุบัน มีพระอิเบศวรวงศา(กินรี) เป็นนายอำเภอกุดสิมนารายณ์คนแรก ต่อมาเมื่อกลางเดือนมีนาคม พ.ศ.2456 ในสมัยหลวงวิภักดิ์ สถาปนา (สี มัธยมนันท์) เป็นนายอำเภอ ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอกุดสิมนารายณ์ ไปตั้งที่บ้านบัวขาว และเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอกุดสิมนารายณ์ตราบเท่าทุกวันนี้ ส่วน เมือง กุด สิมนารายณ์ก็มีฐานะเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอเขาวง คือ ตำบลคุ้มเก่าในปัจจุบัน จนกระทั่งวันที่ 1 กรกฎาคม 2512 จึงได้มีประกาศตั้งกิ่งอำเภอเขาวงขึ้นซึ่งเป็นชื่อที่สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศที่มีภูเขาล้อมรอบ โดยสร้างที่ว่าการกิ่งอำเภออยู่ ณ หมู่ที่ 3 ตำบลคุ้มเก่า อันเป็นที่ตั้งของอำเภอเขาวงในปัจจุบัน ต่อมาวันที่ 23 มีนาคม 2517 จึงได้ยกฐานะเป็นอำเภอเขาวง

ในวันที่ 1 เมษายน 2538 กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศเรื่องแบ่งเขตท้องที่อำเภอเขาวง ตั้งเป็นกิ่งอำเภอนาคู มีเขตการปกครองรวม 5 ตำบล คือ ตำบลนาคู ตำบลสายนาวัง ตำบลโนนนาจาน ตำบลบ่อแก้ว ตำบลภูแล่นช้าง ทำให้อำเภอเขาวงเหลือเขตการปกครองเพียง 6 ตำบล คือ ตำบลคุ้มเก่า ตำบลหนองผือ ตำบลคุ้มใหม่ ตำบลกุดปลาข้าว ตำบลสงเปลือย และตำบลสระพังทอง

อำเภอเขาวงตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดกาฬสินธุ์ ระยะทางจากอำเภอถึงจังหวัดกาฬสินธุ์ 98 กิโลเมตร พื้นที่ทั้งหมดประมาณ 207 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขต ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับกิ่งอำเภอนาคู จ.กาฬสินธุ์ และอำเภอคงหลวง จ.มุกดาหาร
ทิศใต้	ติดกับอำเภอกุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์
ทิศตะวันออก	ติดกับอำเภอคงหลวง จ.มุกดาหาร
ทิศตะวันตก	ติดกับกิ่งอำเภอนาคู จ.กาฬสินธุ์

รูปแผนที่ อ.เขาวง

สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบบริเวณกว้าง มีลักษณะเป็นแอ่ง อยู่ห่างจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ระดับสูงสุด 262 เมตร และระดับต่ำสุด 168 เมตร สภาพภูมิอากาศจึงเป็นมรสุมเมืองร้อน เนื่องจากที่ตั้งอำเภอเป็นแอ่ง มีภูเขาล้อมรอบ อากาศจึงค่อนข้างหนาว และลมค่อนข้างแรง ตามบริเวณเทือกเขา เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงกุมภาพันธ์ ส่วนฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่กุมภาพันธ์ คือ เมษายน อุณหภูมิสูงสุดเดือนเมษายน เฉลี่ยประมาณ 38.5 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุดเดือนมกราคม ประมาณ 12 องศาเซลเซียส

อำเภอเขาวงมีการบริหารราชการส่วนภูมิภาค ประกอบด้วย 6 ตำบลและ 62 หมู่บ้าน ส่วนการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วยเทศบาลตำบล 1 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล 5 แห่ง ประชากรเขาวงมีประมาณ 35,066 คน ส่วนใหญ่เป็นผู้ไท นับถือศาสนาพุทธ ซึ่งมีภาษาท้องถิ่นเป็นของตนเอง คือ ภาษาภูไท แบ่งแยกตามตำบลได้ดังนี้

ตารางแสดงจำนวนประชากรแยกตามตำบล

ตำบล	ชาย	หญิง	รวม
คุ้มเก่า	4,737	4,533	8,970
สงเปลือย	3,627	3,720	7,347
หนองผือ	2,891	3,007	5,898
สระพังทอง	1,464	1,469	2,933
กุคสิมคุ้มใหม่	3,442	3,499	6,841
กุคปลาค้าว	1,510	1,567	7,077
รวมเขตอำเภอเขาวง	17,271	17,795	35,066

ข้อมูล ณ วันที่ 1 กรกฎาคม 2549

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ได้แก่ การทำนาทำไร่ พื้นที่ทางการเกษตรมีจำนวน 67,969 ไร่ อาชีพรองหรืออาชีพเสริม คือ ทอผ้า ปลูกมันสำปะหลัง และปลูกอ้อย รายได้เฉลี่ยประมาณ 8,185 บาท/คน/ปี

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน

ในการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ชาวผู้ไทจะมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติมาก โดยเฉพาะป่าไม้ ภูเขา และลำห้วย ดังนั้นการเลือกทำเลในการตั้งหมู่บ้าน จึงเลือกทำเลที่อยู่ใกล้กับป่าไม้ ภูเขา และลำห้วย เพื่อใช้เป็นแหล่งอาหาร ไม่ว่าจะเป็นแหล่งอาหาร ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ป่า สัตว์น้ำ พืชผักที่มีตามฤดูกาล และใช้ป่าหรือภูเขาเพื่อใช้ประโยชน์ในการหาอยู่หากิน และอื่นๆ เช่น เป็นสถานที่เก็บยาสมุนไพร และใช้เป็นพื้นที่ในการหุงต้ม ดังนั้นป่าจึงเปรียบเสมือนซูเปอร์มาร์เก็ตของชาวผู้ไทเลยทีเดียว

การตั้งบ้านเรือนจะตั้งอยู่ในบริเวณใกล้ๆ กัน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเครือญาติกัน อาศัยอยู่ในละแวกบ้านเดียวกัน เพื่อจะได้ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในหมู่เครือญาติ และเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้เคียง ลักษณะบ้านของชาวผู้ไทจะเป็นบ้านไม้ได้ดูสูง ซึ่งถ้าเป็นบ้านสมัยก่อนจะมีหลังคาทรงสามเหลี่ยม ยอดแหลมสูง และมุงด้วยไม้แผ่นเล็กๆ มีระเบียงหรือเกยยื่นออกมาด้านหน้า ซึ่งบ้านผู้ไทโบราณแบบนี้จะยังมีให้เห็นบ้างในบางหมู่บ้านของอำเภอเขาวง

ปัจจุบันก็มีการปรับเปลี่ยน เนื่องจากวัสดุ เช่น ไม้ในการทำบ้านหายากและแพงด้วย จึงมีการตั้งบ้านเรือนแบบประยุกต์เป็นคอกทำด้วยปูนทั้งหลัง หรือบ้านไม้ได้ดูสูงแต่ชั้นล่างจะทำด้วยปูนผสมผสานกันไประหว่างวัสดุเก่ากับใหม่ คือ ไม้และปูนร่วมกันเหมือนบ้านอีสานทั่วไป

เส้นทางคมนาคม การติดต่อกับภายนอก

เขาวงเป็นอำเภอหนึ่งที่โอบล้อมรอบด้วยภูเขา ซึ่งสมัยก่อนการสัญจรไปมาติดต่อกันภายนอกจะลำบากมาก เนื่องจากการคมนาคมไม่สะดวก มีถนนลูกรังตัดข้ามที่สามารถติดต่อกับภายนอกได้เพียง 2 เส้นทางเท่านั้น การสัญจรไปมาส่วนใหญ่ใช้เกวียนหรือเดิน จะเดินทางไปตัวจังหวัดก็ใช้เวลาเป็นเดือน ถ้าเป็นผู้มีฐานะจะมีม้าเป็นของตัวเอง เช่น ครู หรือข้าราชการจะมีม้าส่วนตัว เวลาไปสอนหนังสือจะขี่ม้าไป ค่อมามีรถโดยสารประจำทางทั้งอำเภอมี 1 คัน วิ่งโดยสารเข้าไปตัวจังหวัด ใช้เวลาเดินทาง 1 วันก็ถึง แต่ปัจจุบันนี้มีการตัดถนนเส้นทางคมนาคมติดต่อกับภายนอกได้ถึง 7 เส้นทาง คือ

1. เส้นทางเขาวงไปอำเภอภูผินารายณ์ เป็นถนนลาดยาง ซึ่งจะมีรถยนต์โดยสารประจำทางจากบ้านแก่งนาง อำเภอคงหลวง จังหวัดมุกดาหาร ผ่านอำเภอเขาวงไปถึงอำเภอเสถภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ดทุกวัน

2. เส้นทางจากอำเภอเขาวงไปตัวจังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นถนนลาดยาง ซึ่งจะมีรถยนต์โดยสารประจำทางวิ่งไปจังหวัดกาฬสินธุ์ทุกวัน

3. เส้นทางจากอำเภอเขาวงไปจังหวัดสกลนคร เป็นถนนลาดยาง ซึ่งจะมีรถยนต์สองแถวโดยสารประจำทางวิ่งโดยผ่านกิ่งอำเภอนาคู ขึ้นไปบ้านสร้างค้อ ถึง อ.ภูพาน จังหวัดกาฬสินธุ์

4. เส้นทางถนนพัฒนาจากอำเภอเขาวงไปจังหวัดสกลนคร นครพนม และมุกดาหาร เป็นถนนลาดยาง มีรถยนต์สองแถววิ่งจากอำเภอเสลภูมิ ผ่านอำเภอเขาวงและอำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร ไปอำเภอนาแก จังหวัดนครพนม แต่ถ้าจะไปจังหวัดสกลนครโดยผ่านอำเภอเต่างอย จะไม่มีรถยนต์โดยสารประจำทาง

5. เส้นทางจากอำเภอเขาวงไปจังหวัดสกลนคร เป็นถนนลาดยาง ผ่านบ้านชาติ กิ่งอำเภอนาคู ขึ้นไปถึงอำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร ไม่มีรถยนต์โดยสารประจำทาง

6. เส้นทางจากตำบลสงเปลือย อำเภอเขาวงไปบ้านหนองฮ้าง อำเภอภูผินารายณ์ เป็นถนนลูกรัง ซึ่งไม่มีรถยนต์โดยสารประจำทาง ใช้เป็นทางลัด

7. เส้นทางจากตำบลสงเปลือย อำเภอเขาวงไปบ้านนาโกอำเภอภูผินารายณ์ เป็นถนนลูกรังใช้เป็นเส้นทางลัด ไม่มีรถยนต์โดยสารประจำทาง

ทำให้การสัญจรไปมาสะดวกสบาย จะไปตัวจังหวัดใช้เวลาเพียงชั่วโมงกว่าก็ถึง มีทั้งรถส่วนตัวและรถยนต์โดยสารประจำทาง นอกจากนั้นปัจจุบันนี้ยังมีรถยนต์โดยสารประจำทางเดินทางไปถึงกรุงเทพฯ โดยใช้ระยะเวลาในการเดินทางเพียง 8 ชั่วโมงเท่านั้น ประชาชนในอำเภอเขาวงเป็นสังคมเปิดมากขึ้น ประชาชนสามารถพบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับต่างสังคมมากขึ้น

การศึกษา

ในอดีตวัดไม่เพียงแต่เป็นศูนย์รวมที่บ่มเพาะจิตใจที่ศรัทธาของผู้คนในชุมชนเท่านั้น วัดเป็นทั้งที่วิ่งเล่นของเด็กๆ เป็นที่จัดกิจกรรมของชุมชน และยังเป็นทั้งสถาบันที่หล่อหลอมความคิดและการศึกษาของลูกหลานในชุมชนอีกด้วย โดยมีพระสงฆ์เป็นครูผู้สอนหนังสือ หรือครูที่ผ่านการบวชเรียนเป็นทิศ เป็นจารีตมาก่อน หรือชาวบ้านที่เรียนหนังสือจบชั้นมัธยมปีที่ 3 หรือ มัธยมปีที่ 4 มาเป็นครูสอน ส่วนนักเรียนที่จะเรียนนั้นไม่จำกัดอายุ พี่กับน้องเรียนห้องเดียวกันก็ได้ ซึ่งนับว่าเป็นการจัดการศึกษาที่สอดคล้องและตอบสนองต่อความต้องการของคนในชุมชนโดยแท้จริง ต่อมาเมื่อมีการจัดการศึกษาเป็นระบบ โดยนักเรียนที่อายุเกิน 15 ปี จะไม่ได้เรียน และถ้ายังเรียนอยู่ก็ให้ออก เพราะอายุเกินจากที่ทางหลวงกำหนด ยังผลให้นักเรียนหลายคนที่กำลังเรียนอยู่ ประถมศึกษา 2,3 ต้องได้ออกจากโรงเรียนก่อน ดังเช่น หมอพื้นบ้านหลายคน คือ คุณยายจงใจ อักคิ คุณดาเริ่ม จรัสแผ้ว

ในปัจจุบันการศึกษาในระบบของอำเภอเขาวง จะมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 6 แห่ง โรงเรียนอนุบาล 2 โรง โรงเรียนในสังกัดประถมศึกษา 15 โรง โรงเรียนมัธยมศึกษา 3 โรง และ

วิทยาลัยเทคนิค 1 แห่งและการศึกษานอกระบบโดยมีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน(กศน.) 1 แห่ง ซึ่งมีการจัดการศึกษานอกระบบที่ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต โดยจัดการศึกษาในหลักสูตร กศน. ได้ถึงขั้นมัธยมปีที่ 6 รวมทั้งการศึกษาในวิชาชีพต่างๆ จัดตามความต้องการของประชาชนที่มีความสนใจเรียนในวิชาชีพ เพื่อนำไปประกอบเป็นอาชีพเสริมได้ เช่น การตัดเสื้อผ้า เสริมสวย ทอผ้าไหมแพรวา ช่างไฟฟ้า ช่างซ่อมวิทยุ ซ่อมรถจักรยานยนต์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการเรียนรู้ของกลุ่มต่างๆที่ทางกลุ่มมีการจัดให้มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายอื่นๆเป็นประจำทุกปี เช่น เครือข่ายเครื่องปั้นดินเผาบ้านกุคปลาข้าว กลุ่มสตรีทอผ้า กลุ่มข้าวเกษตรอินทรีย์ กลุ่มโรงเรียนชาวนา เป็นต้น

การสาธารณสุข

ในอดีตชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย สอดคล้องกับธรรมชาติ กินอาหารธรรมชาติที่มีตามฤดูกาล สภาพสังคมจะอยู่ด้วยกันอย่างเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อักแ่งแบ่งปัน ไม่มีการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกัน ส่งผลให้ผู้คนมีความสุข ไม่ค่อยจะเจ็บไข้ได้ป่วยมากนัก และในสมัยนั้น เขาวงมีเพียงสุศาลาเล็กๆเพียงแห่งเดียวเท่านั้น ด้วยข้อจำกัดด้านศักยภาพและจำนวนของบุคลากรด้านสาธารณสุขจึงไม่สามารถให้บริการทั่วถึงได้ การเจ็บไข้ได้ป่วยของชาวบ้านจึงเป็นไปในลักษณะของการพึ่งพาตนเองเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งชาวบ้านในแต่ละครอบครัวจะมีลักษณะของความเป็นหมอประจำครอบครัว มีการถ่ายทอดการดูแลสุขภาพสืบทอดกันมา เช่น ผู้หญิงคลอดลูกก็จะพึ่งหมอดำแยที่อยู่ในหมู่บ้าน ส่วนการดูแลหญิงหลังคลอด ทารกจะมีแม่ย่าหรือยายในครอบครัวนั้นๆเป็นผู้ดูแลและสอนการปฏิบัติตัวและการเลี้ยงดูลูกแก่หญิงที่คลอดลูก นอกจากนั้นในบริเวณบ้านหรือริมรั้วของชาวบ้านสมัยก่อนจะมีการปลูกสมุนไพรบำรุงร่างกาย หรือสมุนไพรที่ชาวบ้านทั่วไปส่วนใหญ่รู้จักและปลูกไว้ใช้กันทุกบ้าน คือ ว่านไฟ หรือ ไพล ใช้ทาท้องเด็กแก้ท้องอืด ว่านชนหรือต้นพลับพลึง ใช้ประคบเมื่อเคล็ดขัดยอก ข่านางแดง แก้กินผิด แก้เบื่อเมา ว่านหางจระเข้ ใช้ทาแผลไฟไหม้น้ำร้อนลวก และถ้าหากเจ็บป่วยด้วยโรคอื่นๆก็จะมีหมอพื้นบ้าน เช่น หมอเหยา หมอธรรม หมอยาฮากไม้ หมอเป่า และหมอจอด ที่คอยดูแลสุขภาพของคนในชุมชน

ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตจากชนบทมาเป็นกึ่งเมือง ซึ่งจากการที่เคยอยู่หากินตามท้องไร่ท้องนา กินอาหารและพืชผักธรรมชาติที่มีอยู่ตามฤดูกาล เปลี่ยนมาซื้ออาหารสำเร็จรูปและอาหารบรรจุถุงขายตามท้องตลาด เพื่อความสะดวกรวดเร็ว และทันต่อการรีบเร่งทำงานหาเงิน เช่น กลุ่มผู้หญิงจะนั่งทอผ้าทั้งวัน ผู้ชายจะสานกระบิข้าว ถักไม้กวาด หรือไปรับจ้างทั่วไป ยังผลให้เกิดโรคที่เกิดจากพฤติกรรมไม่ถูกต้องเพิ่มมากขึ้น เช่น โรคเบาหวาน ความดันโลหิตสูง ไขมันในเลือดสูง น้ำหนักเกิน เป็นต้น

อย่างไรก็ตามอำเภอเขาวงมีการดูแลสุขภาพอย่างผสมผสานกลมกลืนระหว่างหมอพื้นบ้านกับหมอแผนปัจจุบันโดยจัดบริการสุขภาพแก่ประชาชนไว้อย่างทั่วถึง ไม่ว่าจะเป็นในระดับตำบลและระดับอำเภอ โดยในระดับตำบลมีสถานีนามัย 5 แห่ง โรงพยาบาลอำเภอ 1 แห่ง ซึ่งสามารถให้บริการทั้งเชิงรับและเชิงรุก แบบใกล้ชิดตัวใกล้ชิดใจ ถ้ามีฉุกเฉินก็สามารถส่งต่อผู้ป่วยได้ตลอดเวลา 24 ชั่วโมง นอกจากนั้นยังมีการบริการด้านสุขภาพทางเลือกให้ด้วย ได้แก่ การบริการการแพทย์แผนไทยและสมุนไพร หากผู้ป่วยที่ยอมรับรักษาตัวในโรงพยาบาล ต้องการไปประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ โดยที่โรคไม่รุนแรง อาการไม่หนัก แพทย์จะอนุญาตให้ไปประกอบพิธีกรรมได้ แล้วกลับมารักษาค่อยที่โรงพยาบาล เพื่อให้ผู้ป่วยมีขวัญกำลังใจ ในการต่อสู้กับโรคต่อไป

วัฒนธรรมและประเพณี

ชาวเขาวงเป็นชุมชนที่ถือได้ว่าเป็นชุมชนผู้ไท ที่ยังรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อของชนเผ่าอันเก่าแก่ดั้งเดิมตั้งแต่บรรพบุรุษสืบทอดต่อกันมาอย่างเคร่งครัด และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะชนเผ่า ไม่ว่าจะเป็นภาษาพูด พิธีกรรมต่างๆตั้งแต่เกิดจนตาย พิธีกรรมเหล่านี้จะแฝงอยู่ในวิถีชีวิตที่ทำได้ ตลอดจนข้อห้ามหรือกฎระเบียบแบบแผนของชุมชนซึ่งกำหนดตามฮีต 12 คอง 14 ชาวเขาวงทุกตำบลจะยึดถือและสืบทอดกันจนถึงปัจจุบัน ซึ่งได้แก่

เดือนเจียง	ทำบุญเข้ากรรม
เดือนยี่	ทำบุญคูณลาน
เดือนสาม	ทำบุญข้าวจี
เดือนสี่	ทำบุญพระเวส
เดือนห้า	ทำบุญตรึงน้ำ
เดือนหก	ทำบุญบั้งไฟ
เดือนเจ็ด	ทำบุญข้าวชะ
เดือนแปด	ทำบุญเข้าพรรษา
เดือนเก้า	ทำบุญห่อข้าวประดับดิน
เดือนสิบ	ทำบุญข้าวสาก
เดือนสิบเอ็ด	ทำบุญออกพรรษา
เดือนสิบสอง	ทำบุญกฐิน แข่งเรือ บุญเบิกฟ้าปีใหม่ผู้ไทเขาวง

ซึ่งฮีต 12 ประการนี้เป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนาที่พึงปฏิบัติ เพื่อเป็นศิริมงคลของชุมชน ส่วนคอง 14 ประการนั้นจะเป็นข้อกำหนดบทบาทหน้าที่ของบุคคลในชุมชนที่พึงปฏิบัติต่อกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว และชุมชน ซึ่งผู้ไทชาวเขาวงในแต่ละตำบลยึดถือปฏิบัติที่มีไว้สำหรับกล่าวตักเตือนกันในชุมชน มิให้ประพฤติดุปฏิบัติผิดศีลผิดคอง โดยมีไว้คอยสอดส่องดูแลความประพฤติของคนในชุมชนมิให้ละเมิดต่อกัน ดังคำกล่าวของคุณยาย

จงใจ อักคิ แม่เมืองหมอบเฮยาบ้านคุ้มใหม่ กล่าวว่า “ฮิดกะมิเหือได้หมอง กองกะมิเหือได้เศร้า ถ้าบ้านเมิงฮิดถือปฏิบัติได้ คนบ้านเฮากะอยู่เย็นเป็นสุข” หมายถึง ฮิดกองต้องถือปฏิบัติ ถ้าปฏิบัติได้ผู้คนในหมู่บ้านจะอยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งถือได้ว่า ฮิด 12 กอง 14 ยังเป็นสิ่งที่ให้คนในเขาวงเกิดความสงบสุขอย่างแท้จริง

ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการรักษาสุขภาพของชาวผู้ไทย

ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนเขาวง ตั้งแต่คนได้อยู่รวมกันเป็นครอบครัว เป็นกลุ่ม เป็นชุมชนขนาดใหญ่ขึ้น และได้ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต มิฉะนั้นอาจทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ไม่ปกติสุข ประเพณีพิธีกรรมจึงเป็นเรื่องที่ต้องคงไว้ ปฏิบัติอยู่บ่อยๆ จนเกิดเป็นนิสัยเคยชิน แล้วสืบทอดกันมาอย่างไม่ขาดสาย ประเพณีหรือพิธีกรรมมีหลายลักษณะ เช่น จาริดประเพณี ขนบประเพณี และธรรมเนียมประเพณี

สำหรับจาริดประเพณี เป็นสิ่งที่บังคับอย่างเข้มแข็ง เกรงครัด หากไม่ปฏิบัติตามจะเกิดโรคร้ายไข้เจ็บ หรือภัยพิบัติอย่างแรงต่อชีวิตความเป็นอยู่ได้ ส่วนขนบประเพณี อาจจะลดความเข้มข้นลง ไม่ได้วางระเบียบแบบแผนการปฏิบัติให้ประเพณีปฏิบัติอย่างไร แต่ก็มีผลต่อวิถีชีวิตของคนในสังคม สำหรับธรรมเนียมประเพณีนั้นเป็นเรื่องสามัญธรรมดา ผู้ใดฝ่าฝืนก็ไม่ถือว่าผิดร้ายแรงอะไร ปฏิบัติก็ได้ ไม่ปฏิบัติก็ได้ แต่มีความสำคัญทำให้ชีวิตมีความปกติสุข

ประเพณีพิธีกรรมที่สำคัญของเขาวง ที่เป็นกิจกรรมส่วนร่วมถือปฏิบัติกันมานาน คือ “ฮิดสิบสอง” คือในรอบ 1 ปีซึ่งมี 12 เดือน จะกำหนดกรอบให้คนหรือชุมชนปฏิบัติตามประเพณีที่กำหนดไว้ หากปฏิบัติตามจะยังผลให้เกิดความสุขในชีวิต ครอบครัว และชุมชนต่อไปในแต่ละเดือนได้กำหนดให้ปฏิบัติ

สำหรับพิธีกรรมประจำกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย ที่ถือว่าเป็นการดูแลสุขภาพโดยตรง คือ “พิธีเหยา” ซึ่งพิธีเหยาเป็นพิธีที่มีการประกอบพิธีส่วนใหญ่ในกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย ซึ่งมีความเชื่อคั้งเดิมที่นับถือผี ทำพิธีเพื่อติดต่อระหว่างผีกับคน ให้ผีช่วยเหลือแก้ปัญหาความเดือดร้อน โดยเฉพาะการเจ็บไข้ได้ป่วย ในอดีตการรักษาโรคร้ายไข้เจ็บ จำเป็นต้องอาศัยผีเป็นผู้วินิจฉัยโรค บอกวิธีการรักษาหากเจ็บป่วยเพราะผีทำ การรักษาจะใช้วิธีเลี้ยงผีก็จะหายได้ แต่ในปัจจุบันการแพทย์แผนใหม่ที่สามารถวินิจฉัยโรคได้ถูกต้อง แต่โรคบางโรครักษาไม่หาย ผู้ป่วยไม่มีที่พึ่ง จำเป็นต้องพึ่งพิธีกรรมอย่างน้อยจะทำให้จิตใจผู้ป่วยดีขึ้น

การปกครองส่วนท้องถิ่นและภาวะผู้นำ (ทางการและทางธรรมชาติ)

ในการปกครองสมัยก่อน คนผู้ไทผู้นำทางธรรมชาติจะมีบทบาทมากที่สุด ชาวบ้านจะเชื่อถือผู้นำกลุ่มนี้มาก ซึ่งอำเภอเขาวงจะมีผู้นำทางธรรมชาติที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นผู้นำทางด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรม เช่น ปราชญ์ต่าง ๆ หมอจ้ำ หมอเหยา หมอสมุนไพร หมอมอ หมอสูตรขวัญ หมอทำพิธีต่าง ๆ ช่างทอผ้าไหม ผ้าหมี่ เป็นต้น

ผู้นำทางธรรมชาติที่เป็นผู้นำด้านสังคม เช่น พ่อล้าม – แม่ล้าม ผู้เฒ่าผู้แก่ หรือชาวผู้ไทเรียกว่า “พ่อตา พาช้าว” บุคคลกลุ่มนี้มีความสำคัญต่อชุมชนมาก ผู้ที่ชาวบ้านทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นผู้นำที่เป็นทางการก็ยังให้ความเคารพนับถือ โดยเฉพาะผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้อาวุโสในแต่ละหมู่บ้าน

ปัจจุบันอำเภอเขาวง มีการกระจายอำนาจการปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีเทศบาล 1 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) 5 แห่ง ซึ่งในการบริหารท้องถิ่น ส่วนใหญ่จะมีภาวะความเป็นผู้นำของชุมชน ที่สามารถจัดสรรงบประมาณที่เป็นประโยชน์ แก่คนโดยส่วนรวมได้อย่างเป็นธรรม และตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน โดยในแต่ละปี ช่วงที่ทำแผนของ อบต. จะให้ตัวแทนแต่ละกลุ่มของทุกหมู่บ้านมีส่วนร่วมในการทำแผนด้วยทุกปี และแต่ละแผนงาน / โครงการ จะมีการทำประชาพิจารณ์แผนด้วย นอกจากนั้น อบต. จะพิจารณาอนุมัติเงินอุดหนุนกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความเข้มแข็ง โดยพิจารณาตามความเหมาะสม และความเป็นไปได้ของแต่ละโครงการ ไม่ว่าจะเป็นโครงการด้านส่งเสริมอาชีพเพื่อเพิ่มรายได้ โครงการสร้างสุขภาพ โครงการเกี่ยวกับวัฒนธรรมต่าง ๆ ซึ่งจะดูว่าชุมชนไหนมีจุดแข็งเรื่องใด ตำบลตงเปือยมีจุดแข็งเรื่องวัฒนธรรมการดูแลสุขภาพด้วยกลุ่มหมอเหยา อบต. ก็จะสนับสนุนค่าอาหาร ค่าค่ายในพิธีกรรมเลี้ยงผีประจำปี และตำบลกุดปลาข้าว เทศบาลก็จะสนับสนุนงบให้กลุ่มสตรีอยู่เพื่อสื่อสร้างสุขภาพ และกลุ่มแม่บ้านทอผ้าเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจซึ่งในบางเรื่องอาจจะยังไม่ชัด แต่น่าจะเป็นการเรียนรู้ในการบริหารงานของทีมงานท้องถิ่นได้ในระดับหนึ่ง

ส่วนผู้นำที่เป็นทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน ส่วนใหญ่ก็ยังเป็นผู้นำที่มีความเข้มแข็ง ชาวบ้านยังให้ความเชื่อถือ สามารถทำงานร่วมกับเทศบาล อบต. และเจ้าหน้าที่ของรัฐได้อย่างเหมาะสม

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและกลุ่มในชุมชน

ชาวผู้ไทอำเภอเขาวง เป็นคนที่มีความรักความผูกพันกันมาก โดยเฉพาะในหมู่เครือญาติและรักท้องถิ่นของตนเอง รักสงบ มีความซื่อสัตย์ ไม่ชอบความรุนแรง มีความโอบอ้อมอารี อ่อนโยน โดยเฉพาะภาษาพูดของชาวผู้ไท ที่มีสำเนียงพูดช้า ๆ ไพเราะ อ่อนหวาน มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ดังนั้นจึงเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกัน และจัดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ในระดับเครือญาติ ที่ให้ความนับถือผู้หลักผู้ใหญ่ของต้นตระกูล หรือที่เรียกว่า “พ่อตา พาช้าว” ประกอบกับความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษด้วย จึงทำให้ความสัมพันธ์

ในระดับเครือญาติแน่นแฟ้นมากขึ้น สังเกตได้จากข้อพิพาท หรือข้อขัดแย้งระหว่างเครือญาติของคนผู้ไทมีน้อยมาก ถ้ามีก็จะมีระบบ พ่อตา พ้าขวามาร่วมตัดสินใจ

ในเขาวงจะมีตระกูลใหญ่ที่เป็นเจ้าเมืองคุณสินนารายณ์ คือ ตระกูลวงศ์ธิเบศร์ และรองๆลงจะมีตระกูลสำคัญๆ อยู่ 3-4 ตระกูล คือ อุทโท จิตระวัง ศรีประไหม อารมณ์ตะวะ เป็นต้น ในส่วนของระบบอุปถัมภ์ค้ำชูกัน จะเป็นในแต่ละตระกูลก็มีระบบอุปถัมภ์กันเป็นเครือญาติไป และมีการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันในชุมชน โดยเฉพาะเมื่อมีการเจ็บไข้ได้ป่วยหนัก ๆ หรือเสียชีวิต ชาวบ้านใกล้เคียงจะมาเฝ้าอยู่เป็นเพื่อนและช่วยงานเสมือนเป็นญาติพี่น้อง

นอกจากนั้น ในระดับครอบครัวจะมีพ่อล่ำ – แม่ล่ำ ซึ่งเปรียบเสมือน พ่อ – แม่คนที่สอง ของครอบครัวใหม่ และเป็นพ่อล่ำ – แม่ล่ำ ก็จะมีลูกสาวลูกชายเพิ่มเข้ามาอีก ซึ่งต้องให้ความดูแลเกื้อกูล และอุปถัมภ์ค้ำชูกันอีกช่วงลูก ซึ่งนับว่าเป็นการอุปถัมภ์กันในระดับครอบครัว

ส่วนในระดับชุมชน จะมีกลุ่มต่าง ๆ ทางสังคม ที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งก่อรูปขึ้นด้วยตัวของชุมชนเอง เพื่อความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ดูแลกันเมื่อยามเจ็บไข้ได้ป่วย และเสียชีวิต เช่น กลุ่มอาชีพเกษตรกร เกิดขึ้นเพื่อให้ความช่วยเหลือกัน เมื่อมีการเสียชีวิตของคนในชุมชน ทรัพยากร กลุ่มหมอเหยา เกิดขึ้นเพื่อช่วยเหลือ และพึ่งพากันในยามเจ็บไข้ได้ป่วย ซึ่งกลุ่มเหล่านี้จะมีเกือบทุกหมู่บ้านในอำเภอเขาวง

ผลจากที่ชุมชนดำเนินกิจกรรมร่วมกันมา ในส่วนของกิจกรรมชุมชนที่เกิดขึ้น เพื่อเป็นการคอกย้ำความมั่นคง ในเชิงจิตใจ และสังคม เช่น กิจกรรมกลุ่มหมอเหยารักษาผู้ป่วย กลุ่มหมอเหยาเลี้ยงผีประจำปี เลี้ยงผีปู่ตา ผีมะเหตักคี เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ ถ้ามองในแง่ของจิตใจแล้ว จะเป็นโอกาสให้คนได้คลายปมที่ทำให้เกิดความเครียด ที่ต่อเนื่อง และระยะยาวได้ปลดปล่อย เช่น การแต่งแก้รักษาในกระบวนการรักษาของหมอเหยา การแก้กะของคนในชุมชน ในพิธีเลี้ยงผีมะเหตักคี เลี้ยงปู่ตา เมื่อได้กระทำในสิ่งที่ตนเองเชื่อถือแล้ว ทำให้จิตใจดีขึ้น เกิดความสุขที่มาจากด้านใน

ส่วนในเชิงสังคม เมื่อกลุ่มที่คิดและเชื่อถือศรัทธาในสิ่งที่เหมือนกัน ร่วมกิจกรรมด้วยกัน ความสัมพันธ์ทางสังคมต้องเกิดขึ้นแน่นอน มีการถามข่าวคราวกัน พูดคุยแลกเปลี่ยนกัน และกัน โดยเฉพาะกลุ่มหมอเหยา ระหว่างแม่เมือง ลูกเมือง พี่เมือง น้องเมือง มีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น มีการติดต่อไปมาหาสู่กันภายในกลุ่มอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากปัญหาสุขภาพร่วมกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในทุกเรื่อง ซึ่งนับว่าเป็นกลุ่มที่มีแรงเกาะเกี่ยวทางสังคมที่เหนียวแน่นกลุ่มหนึ่ง

ปัญหาความขัดแย้งและการช่วยเหลือ

จากการที่คนผู้ไทเป็นกลุ่มชนเผ่าที่มีนิสัย รักสงบ ไม่ชอบความรุนแรง ดังนั้นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน ถึงแม้จะมีบ้างแต่ก็ไม่มี ความรุนแรง และเป็นความขัดแย้งที่สามารถ

แก้ไขได้ ด้วยชุมชนเสียเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งในเรื่องของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านสามารถแยกได้ดังนี้

ความขัดแย้งระดับครอบครัว ซึ่งจะเป็นความขัดแย้งระหว่างสามี - ภรรยา โดยมีสาเหตุมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่ไหลบ่าเข้ามาสู่ชุมชน ร้านอาหาร ร้านคาราโอเกะ เกิดขึ้นมากมายในชุมชน ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งวิถีคิด ค่านิยม และพฤติกรรมของคน พ่อบ้านชอบออกเที่ยวร้านอาหาร และอีกประการหนึ่ง ในบางครอบครัวไปทำงานกรุงเทพฯ หรือต่างจังหวัด ทำให้เกิดความไม่เข้าใจกันเกิดปัญหาความขัดแย้งกันในครอบครัว ซึ่งจะส่งผลต่อความมั่นคงของสถาบันครอบครัว จากปัญหาลายในครอบครัวนี้ การจัดการความขัดแย้ง จะเป็นบทบาทของ “พ่อล่ำ - แม่ล่ำ” ซึ่งเป็นคนสำคัญในการไกล่เกลี่ยความขัดแย้งภายในครอบครัวลูก ล่ำ ร่วมทั้ง “พ่อตา พ้าข้าว” หรือญาติผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่าย จะร่วมรับฟังกรณีพิพาทด้วย แต่คนจัดการไกล่เกลี่ยจะเป็น พ่อล่ำ - แม่ล่ำ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะยุติลงด้วยดี

ส่วนความขัดแย้งระดับเครือญาตินี้ ส่วนใหญ่จะมาจากสาเหตุที่จัดสรรทรัพยากร (มรดก) ของตระกูลไม่เป็นธรรม ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้น ในการแก้ปัญหานี้ส่วนใหญ่จะใช้ญาติผู้ใหญ่ที่ขังไม่เสียชีวิต เป็นคนตัดสิน ถ้าผู้ใหญ่สุดของตระกูลตัดสินแล้วให้เอาตามนั้น ซึ่งสมัยก่อนคนที่เป็นผู้ใหญ่สุดของตระกูล จะต้องเป็นคนที่มีความเที่ยงธรรมมาก เพราะการตัดสินนี้ จะไม่ให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเสียเปรียบซึ่งกันและกัน

นอกจากนั้นยังมีความขัดแย้งในระดับชุมชน ซึ่งเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในแง่ความคิดเห็นไม่ตรงกัน ในบางโครงการที่รัฐจัดทำให้ เช่น ความขัดแย้งเรื่องโครงการสร้างเมรุเผาศพของตำบลกุศลปลาดาว ทำให้ชาวบ้านมีความคิดเห็นที่แตกต่างกัน กลุ่มหนึ่งเห็นด้วยกับโครงการ อีกกลุ่มหนึ่งไม่เห็นด้วย จนกลุ่มที่เห็นด้วยเป็นกลุ่มที่เยอะกว่า จึงได้สร้างจนเสร็จ แต่ไม่สามารถเผาศพได้ ด้วยเหตุนี้เรื่องฟ้องร้องกันต่อผู้คิดกันขึ้นในชั้นศาล การจัดการความขัดแย้งนี้ ชุมชนไม่สามารถจัดการเองได้ หน่วยงานรัฐ กับท้องถิ่นจึงมาจัดการแก้ไขปัญหานี้ แต่ก็ไม่ได้จึงต้องพึ่งศาลให้ตัดสินคดี ความระหว่างชาวบ้านด้วยกัน

และอีกความขัดแย้งหนึ่งที่เกิดขึ้นบ่อยๆ และเกิดทุกครั้งที่มีการเลือกตั้ง ไม่ว่าจะเป็นระดับท้องถิ่น และเป็นการเมืองภาพใหญ่ จะยังผลให้ชาวบ้านเกิดความขัดแย้งกันเสมอ แต่ไม่ถึงกับฆ่ากันเหมือนพื้นที่อื่น และเมื่อการเลือกตั้งเสร็จสิ้น เวลาผ่านไปสักระยะความขัดแย้งนี้ก็หมดไป โดยใช้เวลาเป็นตัวกลืนกลายในปัญหานี้

ระเบียบ ข้อปฏิบัติ กฎเกณฑ์ของชุมชน

ในอำเภอเขาวง ส่วนใหญ่จะมีระเบียบ ข้อปฏิบัติที่จัดได้ว่าเป็นปฏิทินชุมชนเลขก็ว่าได้ เช่น ประเพณีตามฮีต 12 ซึ่งในแต่ละปี ชาวบ้านต้องปฏิบัติตามฮีตนี้ นอกจากนั้นกฎระเบียบอื่นๆที่ชุมชนร่วมกันตั้งขึ้นมา เช่น การห้ามตัดไม้เผาดางป่า ในพื้นที่คอนปู่ตา ห้ามนำสัตว์เลี้ยงเข้าไปเลี้ยงในคอนตาปูของแต่ละหมู่บ้าน กฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน กฎ

ในการจับสัตว์น้ำในบ่อสาธารณะ มาตรการการทิ้งขยะของชุมชน และมาตรการควบคุมลูกน้ำ
ยุงลายเพื่อป้องกันโรคไข้เลือดออกของชุมชน ถ้าหากไม่ปฏิบัติตามจะปรับเป็นเงินเข้าส่วนรวม

3. ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการ และระบบสิทธิ

ทรัพยากรดิน

ในสมัยก่อน ชาวผู้ไทจะมีความเชื่อเรื่องดินว่ามีพระธรณีและมีเจ้าที่ เจ้าทาง ปกปักษ์รักษา
อยู่ หรือชาวผู้ไทจะเรียกว่า นางธรณี ดังนั้นในการดูแลรักษาดิน หรือการใช้ประโยชน์จากดิน จึง
กระทำด้วยความเคารพยำเกรง ดังเช่น พื้นที่ ๆ เชื่อว่าเป็นที่อยู่ของผีตาแฮก ผีไร่ ผีนา คอนปู่ดา
คอนป่าช้า ชาวบ้านจะไม่เข้าไปรบกวน และจะปล่อยให้พื้นที่นั้นอุดมสมบูรณ์เต็มที่ ซึ่งก็จะนำผล
ให้เป็นแหล่งอาหารของชาวบ้านไปโดยปริยาย เช่น ไข่แมคแดง ผักพื้นบ้าน ดอกกระเจียว เห็ด
เป็นต้น ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ก็หลงเหลืออยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ จะสังเกตได้จากในหมู่บ้านต่าง ๆ จะ
มีที่ดินสาธารณะ ซึ่งจะเป็นคอนปู่ดา คอนป่าช้าไว้ใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชน ในบางหมู่บ้าน
ที่ดินสาธารณะก็อาจจะมีการปรับเปลี่ยนมาเป็นลานกีฬาชุมชน สวนสุขภาพ สวนหย่อม ซึ่ง
ชาวบ้านทุกคนมีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากที่ดินตรงนั้นอย่างเท่าเทียมกัน

ในส่วนของลักษณะดินในภาพรวมของอำเภอเขาวง สมัยก่อนมีความอุดมสมบูรณ์
มากเนื่องจากเป็นที่ราบแอ่งภูเขว ความอุดมสมบูรณ์ของอินทรีย์สารจะถูกพัดพามาจากภูเขาที่
ล้อมรอบทุกทิศทาง ทำให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์มาก ส่งผลไปถึงพืชพันธุ์ที่ชาวบ้านปลูก คือ ข้าว
เหนียว ซึ่งเป็นข้าวเหนียวที่มีเมล็ดสวย หอม อ่อนนุ่ม เป็นที่ขึ้นชื่อว่า “ข้าวเหนียวเขาวง” เป็นข้าว
เหนียวที่อร่อยและติดตลาดเป็นที่ติดอกติดใจของผู้บริโภคมาก

ปัจจุบันสภาพของดินที่เป็นที่นา ที่ไร่ ก็มีการเสื่อมคุณภาพลง เนื่องจากชาวบ้านใช้
ปุ๋ยเคมีมาก จากการพูดคุยกับผู้ใหญ่ ชื่น เครือศรี บอกว่า “ดินทุกวันนี้ไม่เหมือนสมัยก่อน สมัยนี้
ถ้าปลูกอะไรไม่ใส่ปุ๋ย จะไม่ได้กินเลย”

การใช้ปุ๋ยเคมีของกลุ่มเกษตรกรไม่ว่าจะปลูกข้าว ปลูกมัน ปลูกอ้อย จะใช้ปุ๋ยมาก
ขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งสิ่งนี้จะทำให้ชาวบ้านยากจนลง จากการบอกเล่าของลุงชอบ เศษฤทธิ์ บอกว่า
“สาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านเป็นทุกข์ และจะยากจนไปในข้างหน้าคือ ปุ๋ยแพง แต่ละปีจะเป็นหนี้
ค่าปุ๋ยกันทุกบ้าน”

ส่วนการถือครองที่ดิน ในส่วนที่นาของแต่ละคน ส่วนใหญ่มีเอกสารสิทธิ์เป็นของ
ตนเอง ไม่มีปัญหาการถือครองที่ดิน โดยเฉพาะที่นา จะมีปัญหาก็คือตรงที่วิถีคิดในการใช้ประโยชน์
จากที่ดินทำกินของตนเอง คือ ต้องการได้ผลผลิตมาก ๆ ต้องใส่ปุ๋ยเคมีให้ถึง จึงจะได้ผลผลิตตาม
ความต้องการ ซึ่งวิถีคิดอย่างนี้จะส่งผลต่อคุณภาพดินในปัจจุบันและอนาคต รวมทั้งภาวะหนี้สิน
ในการซื้อปุ๋ยเคมี

นอกจากนั้นสภาพดินของบางพื้นที่ เช่น ดินของตำบลภูคปลาค้าว จะมีบ่อดินเหนียว
ที่ใช้ปั้นเครื่องปั้นดินเผาได้ ชาวบ้านมีการใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยใช้ทรัพยากรดินที่มีลักษณะ

พิเศษนี้ บวกกับภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน ได้ใช้ประโยชน์จากสองสิ่งนี้เข้ามาจัดการ โดยรวมกลุ่มกันผลิตเครื่องปั้นดินเผาประเภทที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวชนบท เช่น ไหมปลาร้า อ่างหม่าข้าวเหนียว ครก ครกอีเล้ง ฯลฯ เป็นต้น ซึ่งสามารถตอบสนองความต้องการ และสร้างความพอใจแก่ลูกค้าภายในท้องถิ่น และลูกค้าจังหวัดใกล้เคียงได้เป็นอย่างดี ทำให้กลุ่มมีรายได้เสริมหลังฤดูทำนาได้อย่างมาก นับได้ว่าเป็นการใช้ประโยชน์ร่วมกันที่อยู่บนรากฐานของภูมิปัญญาได้อย่างกลมกลืน และสอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวบ้านอย่างแท้จริง

และอีกประการหนึ่ง เนื่องจากพื้นที่อำเภอเขาวง มีภูเขาล้อมรอบไม่สามารถขยายพื้นที่ทำมาหากินได้อีก ประกอบกับการเพิ่มของจำนวนประชากรเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ทำให้ที่ดินทำกินของชาวบ้านลดน้อยลง จึงเป็นเหตุให้ชาวบ้านของอำเภอเขาวงส่วนหนึ่ง ไปหาที่ดินทำกินเพื่อทำไร่มัน ไร่อ้อย ที่บริเวณหลังภูพาน ป่าดงหมูแปลง 3 ป่าดงภูพาน ป่าภูสีฐาน ซึ่งสมัยก่อนชาวบ้านเองก็มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับพื้นที่นี้อยู่แล้ว โดยไปหาอยู่หากิน เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย อยู่เป็นประจำทุกวัน ต่อมาเมื่อที่ดินทำมาหากินในเขตอำเภอเขาวงลดน้อยลง จึงเพิ่มแรงกดดันให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งต้องแสวงหาที่ดินทำกินเพิ่ม ประจวบเหมาะกับการที่มีการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐาน คือมีการตัดถนนสายปรังพัฒนา จากอำเภอเขาวงไป อำเภอเต่างอย จังหวัดสกลนคร อำเภอคงหลวงไปมุกดาหารและอำเภอนาแก จังหวัดนครพนม ทำให้การคมนาคมไปมาสะดวก สำหรับชาวบ้านที่ขึ้นภูเขาไปทำมาหากินในที่ดินทำไร่ ของตนเอง และชักชวนญาติพี่น้องมาอยู่ด้วย ขยายพื้นที่มากขึ้นเรื่อย ๆ จนเป็นสาเหตุหนึ่งที่เกิดปัญหาขัดแย้งเรื่องที่ดินทำกินระหว่างประชาชนกับรัฐ และมีการเดินขบวนเข้าทำเนียบรัฐบาล รวมทั้ง เดินเท้าจากอำเภอเขาวงไป ขอนแก่น เพื่อพบนายก ใน ครม. สัตยจร ในสมัยนายกชชาติชาย ซึ่งการเจรจาต่อรองในเรื่องการมีสิทธิทำกินในที่ไร่ของตนเองของชาวเขาวงแล้ว มีมาต่อเนื่องและยาวนานนับ 10 ปี จนปัจจุบันจึงมีสิทธิในการถือครองที่ดินทำกินดังกล่าว เป็นเขตปฏิรูปที่ดินทำกิน (สปก.) ซึ่งสามารถทำกินได้ตามกฎหมาย โดยห้ามซื้อขาย แต่ในความเป็นจริง มีชาวบ้านบางส่วนขายให้กับนายทุนที่อยู่นอกชุมชน มากวันซื้อที่ดิน สปก. ของชาวบ้าน เพื่อปลูกคอกกุดหลาบ ปลูกส้ม ปลูกอ้อย และปลูกยางพารา ซึ่งชาวบ้านที่ขายที่ไปก็จะนำเงินส่วนหนึ่งไปซื้อที่นาในพื้นที่เขาวง หรือส่วนหนึ่งจะไปซื้อที่ดินผืนใหม่ที่ยังเป็นอยู่ ราคาที่ถูกกว่า แต่ยังไม่มียกเอกสารสิทธิ์ สปก.

ในส่วนที่ดินทำมาหากินในพื้นที่อำเภอเขาวง ส่วนหนึ่งจะตกเป็นสิทธิ์ของกลุ่มทุนภายในอำเภอเป็นผู้ถือครองที่ดิน ซึ่งกลุ่มทุนกลุ่มนี้จะมีอยู่ประมาณ 2-3 คน ชาวบ้านจะเอาที่นาที่สวน ไปจำนองกับกลุ่มทุนนี้ เมื่อหาเงินมาได้ไม่ได้ ที่ดินตนเองจึงหลุดไปอยู่กับกลุ่มทุน ซึ่งบางแห่งก็ไม่ได้ถูกใช้ประโยชน์ ปลอຍให้รกร้างว่างเปล่า และบางแห่งก็ให้ชาวบ้านเช่าใช้ประโยชน์ ทั้งในการประกอบการอาชีพทำมาค้าขาย บางแห่งก็ทำการเกษตร ชาวบ้านที่ดินหลุดจำนองกลุ่มนี้ จะขึ้นไปแสวงหาที่ใหม่บนภูเขาอีกครั้งหนึ่ง

มาตรการทางสังคมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรดิน ในเขาวงยังมีไม่ชัดเจน แต่ส่วนใหญ่ที่เห็นชัดเจนและเป็นรูปธรรมคือ การที่มีข้อห้ามไม่ให้ล่าสัตว์เลี้ยงเดินย่ำบริเวณคอนปู้ตา ไม่ไปขุดดิน ทำลายหน้าดินคอนปู้ตา ซึ่งนับได้ว่าเป็นการนำความเชื่อด้านวัฒนธรรมมาใช้ในการจัดการทรัพยากรดินอีกอย่างหนึ่งของชุมชน

ทรัพยากรน้ำ

อำเภอเขาวง จะมีแหล่งทรัพยากรน้ำที่สำคัญ ๆ ดังนี้

1. อ่างเก็บน้ำสาขานาเวียง เป็นโครงการเขื่อนขนาดกลาง ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ตำบลคุ้มเก่า มีพื้นที่ที่เป็นชลประทาน 495 ไร่ ใช้ประโยชน์ในการผลิตน้ำประปาของการประปาส่วนภูมิภาค ไว้บริการแก่ประชาชน ในเขตเทศบาลกุศลนิม และใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรฤดูแล้ง คือ หลังจากเก็บเกี่ยว ชาวบ้านในเขตตำบลคุ้มเก่า จะใช้พื้นที่นาในการปลูกข้าวโพด ปลูกยาสูบ จึงใช้น้ำจากแหล่งนี้

2. อ่างเก็บน้ำห้วยวังคำ (ลำพะยังตอนบน) มีความยาวของสันเขื่อน 700 เมตร สูง 16 เมตร เป็นโครงการตามแนวพระราชดำริ สามารถเก็บน้ำได้ 35 ล้านลูกบาศก์เมตร ใช้ประโยชน์ในการเกษตร ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ 2500 ไร่ ใช้ประโยชน์ในการประปาในเขตเทศบาลกุศลนิม เนื่องจากน้ำจากห้วยสาขานาเวียง จะไม่เพียงพอตลอดปี จึงต้องใช้น้ำจากห้วยวังคำในหน้าแล้งไปเติมใส่ห้วยสาขานาเวียงอีกทอดหนึ่ง

3. ลำน้ำยัง เป็นลำน้ำสายหลักที่ไหลผ่านอำเภอเขาวงความยาว 12 กิโลเมตร ประกอบด้วยลำห้วยเล็ก ๆ หลายสาขาจำนวน 9 สาย ซึ่งบางสาขาก็จะมีการทำฝายไว้ เช่น ห้วยบง บางสายก็จะมีการขุดลอกใหม่ เพื่อไม่ให้ดินแข็ง ในส่วนของการใช้ประโยชน์จากลำพะยังจริง ๆ ในทางการเกษตรแทบจะไม่ได้ใช้ เพราะว่า ช่วงฤดูแล้งน้ำจะแห้งขอด ในฤดูฝนลำพะยังจะเป็นลำน้ำที่เปรียบเสมือนท่อส่งน้ำขนาดใหญ่ เนื่องจากว่าลำพะยังยังเป็นห้วยที่ระบายน้ำผ่านไปสู่อำเภอลำน้ำมูล และลงไปแม่น้ำโขงในที่สุด ซึ่งถ้าหากไม่มีลำพะยังรองรับน้ำฝน ในหน้าฝนแล้ว เขาวงในหน้าฝนคงจะนองไปด้วยน้ำ และท่วมขังอยู่นาน

เนื่องจากลำน้ำยังเป็นสายน้ำหลัก เปรียบเสมือนสายโลหิตแดงใหญ่ที่หล่อเลี้ยงผู้คนชาวเขาวงในอดีต ชาวบ้านจะใช้น้ำจากน้ำยังไว้อุปโภค และบริโภค โดยตลอด ถึงแม้ในหน้าแล้งน้ำจะแห้ง แต่ยังมีบางจุดที่ลึก น้ำจะยังอยู่เป็นช่วง ๆ ชาวเขาวงเรียกว่า “เป็นวัง” ซึ่งวังบางแห่งจะลึกท่วมศีรษะ ชาวบ้านจะใช้ประโยชน์จากน้ำในวังนี้ปลูกผัก ปลูกยาสูบ ไร่ กล้วย ก็จะกินน้ำจากแหล่งนี้ด้วย นอกจากนั้นยังเป็นที่อยู่ของปลา ซึ่งชาวบ้านชอบไปหาปลาตามวัง โดยเฉพาะวังที่อยู่ตอนปลายของห้วยลำพะยัง ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “วังไค้” จะมีปลาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะปลาเนื้ออ่อน

ปัจจุบันลำพะยังมีการเปลี่ยนแปลง บางแห่งวังก็ตื้นเขินมาก แทบจะไม่เป็นวังให้จับปลาเหมือนเมื่อก่อน บางแห่งบริเวณคดโค้งจะพังทลายหน้าดินเข้าไปมาก ในบางที่เป็นที่ทิ้งขยะของ

ชาวบ้าน ซึ่งก็ยังไม่มีมาตรการใด ๆ ในการจัดการที่ชัดเจน ที่ชาวบ้านมีมาตรการร่วมกันในการดูแลทรัพยากรน้ำที่เห็นเป็นรูปธรรม จะมีในเรื่องของช่วยกันลงแขก เอาผักตบ และพืชน้ำออกใน กุดฉั่ว กุดแบน ที่เป็นสายน้ำสาขาของลำพะยัง ซึ่งชาวบ้านจะช่วยกันทำเป็นประจำทุกปี

ป่าไม้และป่าชุมชน

ชาวผู้ไทจะมีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับป่า ใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน แม้กระทั่งการตั้งบ้านเรือนของชาวผู้ไท สมัยก่อนต้องเลือกทำเลที่อยู่ใกล้ป่า ภูเขาและลำห้วย เพื่อจะใช้ประโยชน์จากธรรมชาติและป่าไม้ได้อย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิต

ปัจจุบันทรัพยากรป่าไม้ที่สำคัญ ๆ ที่ชาวเขาวงยังใช้ประโยชน์อยู่ มีป่าสงวนแห่งชาติ คงหมู ป่าดงภูพาน ป่าดงสีฐาน และป่าภูโหล่ย มีเนื้อที่ทั้งหมด 38,438 ไร่ รวมถึงเขต อำเภอ กุฉินารายณ์ นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ชุมชนภูน้อย ที่อยู่บริเวณทิศตะวันตกของอ่างเก็บน้ำห้วยวังคำ ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 2,000 ไร่ และป่าชุมชนที่เป็นวัฒนธรรมคือ ป่าคอนดาปู่ คอนป่าช้า ป่าที่เป็น วัดป่า ซึ่งป่าเหล่านี้ จะมีอยู่ทั่วไปตามหมู่บ้านในเขตอำเภอเขาวง

ลักษณะของป่าที่ชาวเขาวงใช้ประโยชน์อยู่ในขณะนี้ ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ เช่น ป่าดงหมู ป่าดงภูพาน ป่าดงสีฐาน ป่าภูโหล่ย และป่าชุมชนภูน้อย ลักษณะป่าจะเป็นป่า เบญจพรรณ และป่าดิบแล้ง เป็นส่วนใหญ่ และป่าก็ยังอุดมสมบูรณ์มาก บางแห่งเป็นป่าต้นน้ำลำธาร และมีความหลากหลายทางชีวภาพ โดยเฉพาะพืชสมุนไพรหายาก ๆ ในส่วนของป่าชุมชนที่เป็นป่าวัฒนธรรมลักษณะป่าจะเป็นป่าบริเวณพื้นราบทั่วไป และจะเป็นป่าที่ปลูกเพื่อการฟื้นฟูสภาพแวดล้อม หรือปลูกเพิ่มเติม หรือทดแทนต้นไม้ บางชนิดที่ร่อยหรอลง

การจัดการป่าไม้และการใช้ประโยชน์จากป่า ในด้านวิถีชีวิตชาวบ้านจะสัมพันธ์กับสภาพป่า โดยชาวบ้านจะใช้เวลาในแต่ละวันในการหาอยู่หากินในเขตป่าเขา สิ่งจำเป็นแก่การดำรงชีวิตของชาวบ้านส่วนใหญ่หาได้จากป่า ชาวบ้านสามารถหาอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ ผักหวาน ผักกูด ฯลฯ จับสัตว์น้ำ และแมลงต่าง ๆ โดยการใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ที่สร้างขึ้น ในยามเจ็บป่วยก็สามารถหาสมุนไพรที่ได้จากป่า สำหรับที่อยู่อาศัยและเครื่องมือทำการเกษตร ก็หาได้จากป่า ตลอดจนฟืนและถ่านหุงต้ม เป็นต้น

การจัดการป่านั้น ในส่วนที่เป็นของชาวบ้าน การจัดการหรือการอนุรักษ์ จะมีการเชื่อมโยงกับความเชื่อ หรือภูมิปัญญา เช่น เชื่อว่าเป็นดินลำธาร ซึ่งเป็นป่าทึบ จะมีผีเฝ้ารักษาอยู่ จึงไม่กล้าตัดไม้ทำลายป่าบริเวณนั้น ถ้าเป็นดินโพธิ์ศรี ดินไทร เชื่อว่ามีผีอยู่ ดังนั้นจะทำลายหรือตัดไม้ได้ถ้าเป็นคอนปู่ตา คอนป่าช้า ชาวบ้านจะมีมาตรการในการใช้ประโยชน์ด้วยกัน นับว่าเป็นการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่สอดคล้องกับวิถีคิด และความเชื่อของคนในชุมชนอย่างแท้จริง

ในส่วนของการจัดการป่าโดยรัฐ เนื่องจากมุมมองหรือปรัชญาพื้นฐานในการให้ความหมายของป่า ระหว่างชาวบ้านกับรัฐจะต่างกัน ชาวบ้านจะมองว่าคนสามารถอยู่กับป่าได้ ส่วนรัฐจะมองว่าคนไม่สามารถอยู่กับป่าได้ ดังนั้นต้องประกาศเป็นเขตป่าสงวน หรือป่าอนุรักษ์ แล้วเคลื่อนย้ายชาวบ้านออกไปอยู่ที่แห่งใหม่ ดังนั้นมาตรการในการจัดการป่าแบบนี้จึงถูกต่อต้านจากชาวบ้านมาก

4. สภาพเศรษฐกิจ

ในอดีตเขาจะเป็นสังคมปิดไม่มีตลาดในการซื้อขายสินค้า ชาวบ้านจะแลกเปลี่ยนสินค้าและอาหารซึ่งกันและกัน ด้านเศรษฐกิจจะเป็นลักษณะเศรษฐกิจพึ่งตนเอง ผลิตเพื่อใช้ในครอบครัว เหลือกก็แบ่งปันและแลกเปลี่ยน ปัจจัยการผลิตทุกอย่างพึ่งตนเองหมด เช่น การทอผ้าของชาวบ้าน จะปลูกฝ้าย ปลูกคันครามเอง

สภาพเศรษฐกิจของชาวเขาวงในปัจจุบัน ถึงแม้จะดูเหมือนว่าเป็นอำเภอปิด แต่ด้านเศรษฐกิจจะไม่แตกต่างจากอำเภออื่น ๆ ทั่วไปของภาคอีสาน กล่าวคือ เป็นสังคมเปิดมากขึ้น วิถีชีวิตและสถานะทางเศรษฐกิจขึ้นกับตลาด และสังคมภายนอกมากขึ้น

ประชาชนส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ได้แก่ ทำนา พื้นที่ทางการเกษตรมีจำนวน 67,969 ไร่ และชาวบ้านส่วนหนึ่ง จะปลูกพืชพาณิชย์หลายชนิดที่ตอบสนองนโยบายรัฐบาลเป็นอาชีพรอง โดยพืชแต่ละชนิดที่ปลูกจะมีการเปลี่ยนไปตามสภาพความต้องการของตลาด เช่น เมื่อ 10 ปี มาแล้วจะปลูกมันสำปะหลัง ต่อมามันสำปะหลังราคาตกเนื่องจากเกิดภาวะล้นตลาด และตลาดต้องการน้อย ชาวบ้านก็จะหันมาปลูกอ้อยมากขึ้น ประกอบกับการที่มีโรงงานน้ำตาลมาตั้งรองรับผลผลิตอยู่ใกล้ ๆ คืออำเภอภูผินารายณ์ ต่อมาชาวบ้านเกิดภาวะขาดทุนในการปลูก เนื่องจากต้นทุนในการปลูกค่อนข้างสูง ไม่ว่าจะเป็นค่าไถ่ ค่าจ้างปลูก ค่าปุ๋ย ค่าจ้างคั้ค้อย ค่าขนส่งก็แพง ชาวบ้าน ไม่สามารถกำหนดราคาได้ด้วยตนเองและไม่สามารถกำหนดชะตาชีวิตตนเองได้

ในขณะเดียวกัน ชาวบ้านบางครอบครัว เริ่มหันมาเลี้ยงวัวก็ (วัวพันธุ์พื้นเมือง) ซึ่งเป็นวัวที่เลี้ยงง่าย ทนทานต่อโรค สอดคล้อง และเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ และที่สำคัญเป็นที่ต้องการของตลาด จะจำหน่ายได้ง่าย ไม่ซับซ้อนยุ่งยาก ซึ่งการเลี้ยงวัวก็ เป็นอาชีพเสริมที่สร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนได้ในหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มผู้รับจ้างเลี้ยงวัว กลุ่มเจ้าของวัว และกลุ่มพ่อค้าวัว เป็นต้น ซึ่งกลุ่มเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์ในเชิงการเอื้อผลประโยชน์ให้แก่กันและกันได้อย่างลงตัว คือ เจ้าของวัวจะแบ่งลูกวัวให้กับผู้รับจ้างเลี้ยงปีละครั้ง เช่น ถ้าหากวัวออกลูก 10 ตัว ก็จะแบ่งกันคนละ 5 ตัว นับได้ว่าเป็นอาชีพเสริมใหม่ ที่สร้างรายได้ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ และสอดคล้องกับประเพณีเดิมของชาวบ้านอย่างแท้จริง นอกจากนั้น ยังมีชาวบ้านบางส่วนที่เริ่มมีการปลูกผลไม้ ในที่สวนที่ไร่ มากขึ้น ซึ่งก็สามารถมีผลไม้วักิน เหลือกก็ขายเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวพอสมควร

ต่อมารัฐบาลมีการสนับสนุน ให้มีการปลูกยางพาราทำให้ชาวบ้านเริ่มหันมาปลูกยางพารามากขึ้น ที่ดินส่วนใหญ่ถูกปรับมาปลูกยางเกือบทั้งหมด และมีนายหน้าหาซื้อที่ดินให้นายทุนที่เป็นคนได้ หากวันซื้อที่ดินของชาวบ้านทั้งชาวบ้านที่เขาวง และชาวบ้านที่อยู่บนภูเขา นอกจากนี้นายทุนกลุ่มนี้ จะทำธุรกิจเกี่ยวกับยางพารา แบบผูกขาด ตั้งแต่เพาะกล้ายางพาราขายรับซื้อยางแผ่น ประกอบกับการที่ชาวบ้านที่ร่วมโครงการนำร่องของรัฐในการปลูกยางเมื่อ 7 - 8 ปีก่อน สามารถรีดยางขายได้เงินดี กว่าปลูกอ้อย จึงเป็นกระแสสร้างความตื่นตัว ให้ชาวบ้านพากันปลูกยางพารากันมากในปัจจุบัน

การที่เศรษฐกิจของชาวบ้านขึ้นกับตลาดมากขึ้น ทำให้ไม่มีความแน่นอน และผันผวนไปตามสภาวะตลาด ชาวบ้านไม่สามารถกำหนดได้ว่าตนเองจะปลูกอะไร มากน้อยขนาดไหน ที่สำคัญคือไม่สามารถกำหนดคราค่าได้ด้วยตนเอง สภาพการณ์เช่นนี้ ส่งผลกระทบต่อปริมาณการผลิตสินค้าทางการเกษตรของเกษตรกรชาวเขาวงในปัจจุบัน

นอกจากรายได้เสริมจากการเกษตรแล้ว งานหัตถกรรมทอผ้า นับได้ว่าเป็นงานที่อยู่คู่กับวิถีชีวิตของผู้หญิงผู้ไท ซึ่งสมัยก่อนถ้าผู้ชายจะเลือกคู่ครอง จะดูว่าทอผ้าเป็นหรือไม่ ดังคำพูดของผู้เฒ่าผู้แก่บอกว่า ถ้าผู้หญิงเป็นลูกเป็นฝ้าย ก็จะเลือกมาเป็นลูกสะใภ้

ดังนั้นการทอผ้าจึงเป็นงานหัตถกรรมที่ผู้หญิงผู้ไทถนัด และสามารถสร้างรายได้แก่ครอบครัวอีกงานหนึ่ง ซึ่งจะมีหลากหลายชนิด เช่น ผ้าหม่นนม ผ้าพื้น ผ้าสีเข้ ผ้าลายปักนก ผ้าเกล็ดเต่า ซึ่งจะทอทั่วไปทุกตำบลในเขาวง ส่วนผ้าไหม ผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าไหมแพรวา จะทอที่บ้านส้มป่อย บ้านกุดกอก และตำบลกุ่มเก่าบางส่วน และผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติ จะทอที่บ้านม่วงหวาน บ้านหนองผือ บ้านซัง ซึ่งมีกลุ่มที่เข้มแข็ง สามารถบริหารจัดการกลุ่มได้ดี และสามารถกำหนดคราค่าได้ด้วยกลุ่มเอง นับว่าได้สร้างรายได้เสริมให้กับกลุ่มที่ลือสมควร

อย่างไรก็ตาม กลุ่มนี้ยังต้องอาศัยปัจจัยการผลิต คือ “ฝ้าย” จากนายทุนค้าฝ้าย ที่ส่งนำเข้าจากต่างประเทศ เนื่องจากไม่สามารถปลูกฝ้ายได้เองเหมือนสมัยก่อน ดังนั้นจึงต้องพึ่งปัจจัยการผลิตภายนอก

และยังมีบางกลุ่มในหมู่บ้าน ที่มีฝีมือในการทอผ้าฝ้ายแบบประยุกต์ มองอย่างผิวเผินแล้ว น่าจะมีรายได้จากการทอผ้าดี เนื่องจากมีการทอผ้าเกือบทุกหลังคาเรือน และทอได้วันละหลาย ๆ ผืน แต่แท้จริงแล้วไม่ใช่เจ้าของกิจการ เป็นเพียงผู้รับจ้างทอผ้าให้นายทุน ที่ทำธุรกิจค้าฝ้ายเท่านั้นและรอรับคำสั่งจากนายทุนว่าจะต้องทอผ้าลายแบบไหนกี่ผืนเท่านั้น แม้แต่อุปกรณ์การทอผ้านายทุนก็เอามาให้

ดังนั้นฐานะทางเศรษฐกิจของชาวเขาวง ส่วนใหญ่ยังนับว่ายากจน โดยเฉพาะมวลชนพื้นฐาน มีรายได้เฉลี่ยประมาณ 8,185 บาท / ปี จึงจำเป็นต้องขิงหน่วยงานของรัฐและท้องถิ่น ควรให้การสนับสนุนส่งเสริมอาชีพเสริม เพิ่มรายได้ให้แก่ชาวบ้านและเสริมศักยภาพของ

กลุ่มอาชีพให้เข้มแข็งเพื่อให้เกิดอำนาจในการต่อรองราคากับกลุ่มทุน เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีแบบยั่งยืนต่อไป

สภาพปัญหาของชุมชน / สังคม

ปัญหาด้านเศรษฐกิจ

ปัญหาเศรษฐกิจของชาวเขาวง จะไม่แตกต่างจากชุมชนอีสานทั่ว ๆ ไป นัก ซึ่งปัญหานี้มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน นั่นคือ ปัญหาที่เกิดจากความยากจน ปัญหาหนี้สิน เช่น หนี้ ธกส. หนี้กองทุนเงินล้าน หนี้ที่เกิดจากการกู้ยืมจากกลุ่มหรือองค์กรที่ตัวเองสังกัดอยู่ เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเกษตรกร คังคำล่าของ คุณตาเจ็ลยว สุระที่ ชาวบ้านคงหมู กล่าวว่า “เป็นหนี้ไม่จบไม่สิ้น ยืมเงินคอกกองทุนนี้ ไปใช้กองทุนนั้น ไม่รู้ยามใดจะใช้หนี้หมด” นอกจากนั้นชาวก็ขายลูก แ่ซื้อปุ๋ยแพง ผลผลิตของของกลุ่ม เช่น ผ้าฝ้ายที่ทอเสร็จแล้วไม่มีตลาดรองรับ จำหน่ายไม่ได้

ปัญหาด้านสังคมและวัฒนธรรม

ปัญหาสังคมอีกอย่างที่ทำให้ชาวเขาวงทุกข์ คือ คนในหมู่บ้านว่างงาน ขาดรายได้ ส่งผลให้ผู้คนในชุมชนต้องออกจากหมู่บ้านไปหางานทำในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ในบางหมู่บ้าน หลังทำนาเสร็จเหลือแต่คนแก่กับเด็กเฝ้าบ้าน คำพูดของผู้ใหญ่ ชื่น เกรือศรี พูดว่า “คนบ้านเขาไปกรุงเทพฯ กันเยอะ โดยเฉพาะคนหนุ่มคนสาว จบมัธยมศึกษาปีที่ 6 แล้วไม่รู้จะทำอะไร จะทำนาเหมือน พ่อ – แม่ ก็ทำไม่เป็น แล้วที่ดินทำกินก็มีน้อย จำเป็นต้องไปกรุงเทพฯ จากปัญหาดังกล่าว ส่งผลต่อวัฒนธรรมบางอย่างของชุมชน คือ คนหนุ่ม – สาว ออกจากชุมชน ไปทำงานในเมืองหลายปี มีการเปลี่ยนแปลง ทั้งวิถีคิดและพฤติกรรม คำพูดของผู้ใหญ่ ป้อง ศรีไม้ล่ พูดว่า “วัยรุ่นเดี๋ยวนี้ ไม่รู้จักวัด รู้จักวา ไม่รู้จักทำบุญตักบาตร ถ้ามาวัดก็ใส่สายเดี่ยวมา แต่ก่อนคนมาวัดใส่ซิ่นไหมมา” ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมเก่าที่เป็นวิถีชีวิต เช่น การแต่งตัวใส่ซิ่นไหม ไปทำบุญตักบาตรที่วัดเหมือนสมัยก่อนจะไม่มีแล้ว

นอกจากมีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องการแต่งเนื้อแต่งตัวแล้ว การปฏิบัติตามฮีตตามฮอยหมายถึง การปฏิบัติตามฮีต 12 ในบางปีจะจัดได้ไม่ครบ จะขึ้นกับสภาพเศรษฐกิจของชุมชน ถ้าปีไหนเศรษฐกิจไม่ดี การปฏิบัติฮีต 12 ก็จะไม่ครบตามที่ผู้ใหญ่ชื่น เกรือศรี กล่าวมาข้างต้น

ปัญหาด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

ในอดีตเขาวงเป็นอำเภอที่อุดมไปด้วยวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมทั้งดงาม ปัจจุบันความอุดมสมบูรณ์และความสมดุลทางระบบนิเวศจะขาดหายไป คำพูดของ นางประพุดิ ศรีหาคา ชาวบ้านบ้านคงหมู พูดว่า “แต่ก่อนออกไปท้องไร่ท้องนา จะช้อนลูกกบลูกเขียดที่ไหนก็ได้ เดี่ยวนี้กว่าจะพอกินก็หายากมาก” นอกจากนั้นไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรดิน ที่ขาดคุณภาพและเต็มไปด้วยสารเคมี เนื่องจากใช้สารเคมีมากขึ้นเรื่อย ๆ และปลูกพืชพาณิชย์ เชิงเดี่ยว เช่น อ้อย มัน

สำปะหลัง ยางพารา โดยเฉพาะอ้อย การขยายตัวของการใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากมีโรงงานน้ำตาลมาตั้งอยู่ใกล้ๆ บริเวณพื้นที่ คือ โรงน้ำตาลที่อำเภอภูผินารายณ์ ดังนั้น จึงมีผลต่อการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ควบคู่ไปกับการบุกรุกที่ดิน โกงนาที่ดิน เพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูก

นอกจากนั้น ปัญหาทางสิ่งแวดล้อมที่มาพร้อมๆ กับการพัฒนา คือ การพัฒนาพื้นที่ป่าของชุมชนเป็นสถานศึกษา เช่น การสร้างโรงเรียนกาญจนาภิเษกวิทยาลัย ช่วงแรกๆ ชาวบ้านก็ตั้งใจที่มีสถานศึกษาให้ลูกหลานได้เรียนแต่สิ่งที่ขาดหายไป คือ พื้นที่ป่าของชุมชนที่เคยไปเลี้ยงวัวควาย หาเห็ด หาแมลง หน่อไม้ ดอกกระเจียว และพืชผักพื้นบ้านที่มีตามฤดูกาล หลังจากนั้นจะมีปัญหามากเกี่ยวกับการปล่อยน้ำที่ผ่านการใช้แล้วจากหอพักชาย-หญิง ลงไปทิ้งไร่นา ชาวบ้าน ทำให้ดินข้าวสาลีไม่มีเมล็ด และน้ำนี้จะไหลตลอดรวมทั้งฤดูแล้งด้วย ทำให้มีหอยคันมากจากแต่ก่อนไม่มีเลย

4.3 กระบวนการดูแลสุขภาพโดยหมอพื้นบ้าน

ในการศึกษครั้งนี้สามารถรวบรวมการดูแลสุขภาพของหมอพื้นบ้านเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มหมอเหยา และกลุ่มหมอสมุนไพรดังนี้

4.3.1 กระบวนการดูแลสุขภาพของหมอเหยา

พิธีการรักษาผู้ป่วยของหมอเหยาเราเรียกว่า “พิธีกรรมเหยา” หรือ “การเหยา” ซึ่งการเหยาเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพมี 3 อย่าง คือ การเหยารักษาผู้ป่วย การเหยาคุมผีออก และการเหยาสร้างเสริมสุขภาพ มีรายละเอียดดังนี้

1. การเหยารักษาผู้ป่วย เป็นพิธีกรรมที่จัดทำขึ้นเพื่อรักษาผู้ป่วยให้หายจากอาการเจ็บป่วยที่เป็นอยู่ โดยญาติพี่น้องของผู้ป่วยเป็นผู้ไปเชิญ หรือไปหาหมอเหยาที่น่านับถือที่เก่งกล้ามาประกอบพิธีเหยา ซึ่งการทำพิธีเหยาเพื่อรักษาผู้ป่วย ต้องประกอบด้วย

1.1 ผู้ร่วมพิธีเหยา ได้แก่

1.1.1 หมอเหยา คือ ผู้ที่นับถือผีและปฏิบัติเครื่องสังเวตย์เลี้ยงผีไว้ที่บ้าน ส่วนมากจะเป็นผู้หญิง หมอเหยาเกิดเนื่องจากผีบรรพบุรุษเข้าทรงให้สืบทอด และรับเลี้ยงผีไว้ ผีที่ผ่านการรักษาและเหยาคุมผีจึงจะเรียกว่าหมอเหยา

1.1.2 หมอแคน คือ ผู้ที่มีความสามารถในการเป่าแคนให้เข้ากับทำนองเหยา ซึ่งทำนองคล้ายเค็ย หมอแคนจะต้องเป็นแคนคลอการร้องเหยา คลอช่วงการประกอบพิธีเหยา

1.1.3 ผู้ป่วย คือ ผู้เจ็บป่วยที่ต้องรักษา ผู้ป่วยจะต้องอยู่ในขณะประกอบพิธีกรรมเหยา

1.1.4 ญาติของผู้ป่วย คือ ผู้ที่ใกล้ชิดผู้ป่วย เช่น ญาติ พี่น้อง พ่อ แม่ ตา มีภรรยา รวมทั้งผู้ที่มาเยี่ยมผู้ป่วย ซึ่งขณะประกอบพิธีกรรมเหยาจะต้องมีญาติคอยเฝ้าดูด้วยเพื่อคอยอำนวยความสะดวก และจัดหาสิ่งของต่างในการประกอบพิธีเหยา

หมายเหตุ ถ้ากรณีเจ็บป่วยไม่ร้ายแรง เช่น เหนื่อย อ่อนเพลีย นอนไม่หลับ ไม่จำเป็นต้องใช้หมอแผน

1.2 เครื่องกายและอุปกรณ์ มีดังนี้

ขันโตก หรือพานไม้คันทั่ง หรือ ถาดกลม แล้วใช้หมอนจิกวางหนุนให้สูงขึ้น ใช้สำหรับวางเครื่องกาย

ผ้าขาวรองขันโตกหรือพาน ก่อนวางเครื่องกายอื่นๆ ส่วนใหญ่จะใช้ผ้า ผ้ายพื้นเมือง (ผ้าแพรวา)

ถ้วย 1 ใบ ใช้สำหรับใส่ข้าวสารให้เต็มถ้วย เพื่อจะได้วางเครื่องกายลงในถ้วย ข้าวสารเหนียว 1 ถ้วย

ไขไก่ 1 ฟอง วางตั้งไว้ตรงกลางถ้วยข้าวสาร สำหรับเสี่ยงทาย

คาน 1 เล่ม วางไว้ใกล้พานเครื่องกาย เพื่อใช้เป็นอาวุธไล่/ป้องกันสิ่งชั่วร้าย

เหล้า 1 ขวด นิยมใช้เหล้าขาว สำหรับให้หมอเหยาดื่มหรือให้ผีที่เข้ามาเข้าทรงหมอเหยาดื่ม (การดื่มเหล้านี้หมอเหยาเรียกว่า “ชิม้า”) ตลอดทั้งให้หมอแผนดื่มด้วย ซึ่งแล้วแต่ผีที่เข้าทรงจะบอกกล่าว

ผ้าขาว 2 ใบ ใช้วางรอบวงปากถ้วยข้าวสาร 1 ใบ และวางไว้ที่พานเครื่องกาย อีก 1 ใบ

เงินลาด 5 อัน จะใช้เงินสมัยโบราณหรือเงินเก่า

เงินคำคาย (จำนวนแล้วแต่หมอเหยาจะบอก)

เทียน แดงชั้นธูปชา

ดอกไม้ขาว

กรวย 8 อัน ซึ่งทำด้วยใบตองห่อดอกไม้ เทียนเล่มเล็ก 2 คู่

น้ำดื่ม ลอยดอกไม้หอม 1 ขัน สำหรับหมอเหยาดื่มขณะทำพิธี

ลายจันทร์ 5 สำหรับหมอแผน

แคน เป็นเครื่องดนตรีประกอบขณะทำพิธี

1.3 ขั้นตอนในการประกอบพิธีเหยา

สถานที่ประกอบพิธีเหยา จะทำที่บ้านผู้ป่วย บริเวณภายในเรือนนอน หรือ บริเวณใกล้ๆที่ผู้ป่วยนอนเวลาประกอบพิธี เวลาประกอบพิธี ส่วนใหญ่ไม่จำกัด แล้วแต่ความเหมาะสมโอกาสที่ญาติเห็นสมควร และความพร้อมด้านอื่นๆ ซึ่งขั้นตอนในการประกอบพิธีเหยา มีดังนี้

1.3.1 ญาติผู้ป่วยมอบเครื่องกายให้หมอเหยาและหมอแผน (หากมีหมอแผนด้วย) หมอแผนจะเป่าแคน หมอเหยาจะเริ่มเชิญ/พูดให้ผีบรรพบุรุษเข้าร่างทรงหมอเหยา

1.3.2 การเลี้ยงขาย หมอเหยาเลี้ยงขายโดยการเชิญผีมาช่วยเหลือ โดยหมอเหยา
กำเมล็ดข้าวสารโรยลงบนไข่ไก่ แล้วดูการเรียงตัวของเมล็ดข้าวสาร และทิศทางของจุกข้าว

1.3.3 การเหยาหาสาเหตุการเจ็บป่วย หมอเหยาจะล่าถามหาสาเหตุการเจ็บป่วย
โดยการถามหาผีชนิดต่างๆ จนทราบสาเหตุว่าผีอะไรมาทำให้เจ็บป่วย

1.3.4 การเหยาหาวิธีรักษา หมอเหยาลำ/ร้องฮ้อนวอนผี วิธีที่ต้องการให้แก้ไข
เช่น การแก้เคล็ด เป็นต้น

เมื่อรู้สาเหตุและสิ่งที่ผีต้องการแล้วหมอเหยาจะบอกให้ญาติจัดพานแต่งแก้ ได้แก่
หมากพลู ไข่ วัว ควาย เหล้า ข้าวคำ-แดง เป็นต้น หมอเหยาจะทำพิธีแก้ให้เสร็จจะให้ญาติทำ
พานแต่งแก้ ไปปักตามจุดที่ผีนั่นๆอาศัยอยู่

การร้องคาย หมอเหยาจะทำพิธีขอบุญผี และเก็บเครื่องเหยาโดยหมอเหยาจะรับ
เครื่องคาย ได้แก่ เงินคำคาย ข้าวสาร ดอกไม้ เทียน 8 คู่ และผ้าแพรขาว เป็นคำตอบแทนในการ
รักษา

2. การเหยาคุมผีออก เป็นการเหยาที่ทำต่อเนื่องจากการเหยารักษาคนป่วยในราย
ที่ได้รับการบนบานไว้ เพื่อจะเป็นร่างทรงและรับเลี้ยงผีไว้ประจำต่อไป องค์ประกอบของการเหยา
เพื่อคุมผีออก ไม่แตกต่างจากการเหยารักษา คือ ผู้ร่วมพิธีเหมือนกัน อุปกรณ์เครื่องคายก็เหมือนกัน
แต่เพิ่มเติมเป็น 2 ชุด เพื่อแม่เมือง 1 ชุด และผู้ป่วย(หมอเหยาใหม่) 1 ชุด ส่วนเวลาและสถานที่
ให้ญาติเป็นผู้กำหนด

ขั้นตอนในการประกอบพิธีเหยาคุมผี

1. ญาติผู้ป่วยจะมอบเครื่องคายให้หมอเหยาและหมอแคน หมอแคนจะเป่าแคน
ผู้ป่วย/ลูกเมืองนั่งประจำเครื่องคาย แม่เมืองนั่งประจำเครื่องคาย ทำพิธีลำ/ร้องให้ผีบรรพบุรุษเข้า
ร่างทรงหมอเหยา

2. การเหยาป่าวผีลง เป็นการร้องบทเหยาเพื่อเรียกผีลงมาทรง ประกอบกับเสียง
แคน หากผีลงมาทรงร่างของหมอเหยา แม่เมืองจะปรากฏอาการตัวสั่น เสียงดัง

3. การเหยาเชิญผีทรงผู้ป่วยหรือลูกเมือง เมื่อผีเข้าทรงจะปรากฏอาการตัวสั่น
ออกท่าทางพ้องรำกับเสียงแคน เสียงร้อง/ลำเหยา มีท่าทางสนุก คบมือไปพร้อมด้วย เรียกอาการ
นี้ว่า “ผีออก”

4. การเหยาถามลูกเมืองที่ถูกผีเข้าทรงว่าเป็นผีที่ไหน ผีอะไร ผีดี/ไม่ดี หากเป็นผี
ดีจะเลี้ยงรับ เรียกว่า “ผูกช้าง”

การเลี้ยงผี คือ การเลี้ยงผู้ป่วยที่กลายเป็นลูกเมือง โดยการปลุกหอยเล็กๆ เรียกว่า
“หุบ” แล้วนำอาหาร เครื่องคายไปใส่ไว้ในหอย มีการเลี้ยงหมอเหยา ลูกเมืองอีก 1 คีน ด้วย
อาหาร สุรา และมีการจัดหิ้งบูชาเลี้ยงผีไว้ในบ้าน เรียกว่า “หิ้งผี” หมอเหยาคนใหม่จะปฏิบัติคน
ตามหมอเหยาแม่เมืองกำหนด ชีวิตความเป็นอยู่จะปกติสุข หายจากการป่วยไข้

การเขยารักษาหากเจ็บป่วยไม่หนักจะไม่จำเป็นต้องมีการเขยาคุมมือออก แต่ทำพิธีเขยารักษาเสร็จ รื้อคายได้เลย ผู้ป่วยไม่เป็นหมอเขยาค้อ หากเจ็บป่วยหนักก็ต้องการให้ผู้ป่วนั้นเป็นร่างทรงของคน จำเป็นต้องมีการเขยาคุมมือ และผู้ป่วนั้นจะเป็นหมอเขยาค้อไป

3. การเขยาสรางเสริมสุขภาพจิต เป็นการเขยาเพื่อเสริมสร้างกำลังใจให้แก่ผู้ที่ไม่ได้เจ็บป่วย ได้แก่ หญิงตั้งครรภ์ ผู้ป่วยหายป่วย เป็นต้น ซึ่งการเขยาสรางเสริมสุขภาพจิต ผู้เข้าร่วมพิธีประกอบด้วย หมอเขยา ผู้ต้องการเขยา (หญิงตั้งครรภ์/ผู้ป่วยหายป่วย) และญาติ ส่วนอุปกรณ์และเครื่องคาย ประกอบด้วยเครื่องคายหลัก ของการเขยารักษา และเพิ่มพาวัญ ซึ่งประกอบด้วย

- ฝ้ายขวัญ/ฝ้ายสำหรับผูกแขน
- กับข้าว
- ข้าวเหนียว 1 กระติบ
- ข้าวคัมมัด

ขั้นตอนการเขยาสรางเสริมสุขภาพจิต มีดังนี้

1. ญาติผู้ต้องการเขยามอบเครื่องคายให้หมอเขยา กรณีที่เป็นหญิงตั้งครรภ์ หมอเขยาจะร้อง/ลำหาผีคายโง และทำพิธีตัดผีคายโง ไม่ให้มาทวน หรือข้องเกี่ยวกับหญิงตั้งครรภ์

2. ทำพิธีสู่ขวัญให้แก่หญิงตั้งครรภ์ หมอเขยาจะรับขวัญโดยผูกฝ้ายที่ข้อมือพร้อมอวยพรให้หญิงตั้งครรภ์สบายใจ คลอดลูกด้วยความปลอดภัย

3. หากกรณีเป็นผู้ป่วยที่หายป่วย หมอเขยาจะเขยาลงมือถึงสาเหตุการเจ็บป่วยว่าหมดหรือไม่ หากไม่หมดจะแก้ไขค้อ หากหมดแล้วเขยาเพื่อเรียกขวัญผู้ป่วยให้มาอยู่กับตัวให้มีกำลังใจ แล้วค้อด้วยพิธีสู่ขวัญโดยผูกข้อมืออวยพรให้หายเจ็บป่วย อยู่กินอย่างมีความสุข

อาการที่หมอเขยารักษาได้

อาการทางกาย ได้แก่ ปวดเจ็บขัดตามร่างกาย รับประทานอาหารไม่ได้ ร้อนอบอ้าวอยู่ตลอดเวลา

อาการทางจิต ได้แก่ มีความกังวล นอนไม่หลับ สะดุ้งหลับสะดุ้งตื่น เกรียก

โรคที่หมอเขยารักษา ได้แก่ โรคเรื้อรังต่างๆ เช่น เบาหวาน มะเร็ง เอคส์ ซึ่งผู้ป่วยกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเขยารักษาในระยะสุดท้าย

กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของหมอเหยา

การถ่ายทอดองค์ความรู้ของหมอเหยาจะผ่านกระบวนการดังต่อไปนี้

1. การเข้าสู่การเป็นหมอเหยา

การที่จะเข้ามาสู่การเป็นหมอเหยาได้นั้นจากการเก็บข้อมูลพบว่า มีการเข้ามาสู่วิถีการเป็นหมอเหยาได้ 2 ทาง คือ โดยการรักษาจากหมอเหยาแม่เมือง และจากการสืบทอดทางเชื้อสายเครือญาติกล่าวคือ

1.1 หมอเหยาจากการรักษา

การเป็นหมอเหยาจากการรักษา หมอเหยาในกลุ่มนี้จะผ่านการเจ็บป่วยของตนเอง หรือญาติเจ็บป่วยรักษาแผนปัจจุบันอย่างไรก็ไม่หายจึงต้องไปหาหมอเหยาแม่เมืองที่สามารถรักษาอาการที่เกิดขึ้นได้ และมีความเชื่อในภูตผีเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว

เมื่อแม่เมืองมาทำพิธีเหยารักษาทำให้ผิ้ออกกับตนเอง หรือในกรณีที่ตนเองไม่ป่วยแต่ญาติป่วย และหมอเหยามารักษาญาติ เหยาแล้วมีผิ้ออกที่ตน จึงได้มอบตัวเป็นลูกเมืองพร้อมกับศึกษาวิธีการต่าง ๆ ของการเป็นหมอเหยา

1.2 หมอเหยาจากการสืบทอดทางเชื้อสายเครือญาติ

หมอเหยาในกลุ่มนี้จากการสัมภาษณ์ฝั่งเครือญาติ พบว่า บุคคลในฝั่งเครือญาติไม่ต่ำกว่า 3 ช่วงอายุคน เครือญาติที่เป็นผู้หญิงเป็นหมอเหยาหมดเลย อย่างเช่น คุณยายบุปผา โพธิสม แม่เมืองหมอเหยา ตำบลกุดปลาขาว สาเหตุที่เข้ามาสู่การเป็นหมอเหยา เมื่อคุณยายมีอายุ 16 ปี เกิดอาการร้อนรุ่มในตัว อยู่ไม่สบายเนื้อสบายตัวต้องได้นอนแช่น้ำอยู่ นอนกลางคืนก็ได้อินเสียงแคน หาที่มาของเสียงไม่มี ร้องรำอยู่คนเดียวในห้องนอน และออกปากบอกกับญาติๆว่า

“มีผู้จักความและดู เอมามาเมะขันธ 5 นะ เอะจะได้จอมโห เอะจะได้แหวนมาเชือก้อย กะจอนน้อย มาเชือกหู เอะได้แว่นน้อยขมาแขง ภูเอะแต่งเทพโก้โก้ ไปหาเท้าเทพบุตรทางขวา ไปหาเท้าดาทางซ้าย ชุมฐือคือหนาดายเถะ” พูดซ้ำไปซ้ำมาจนญาติรู้ว่ามิได้เข้าเทียมคุณยายแล้ว จึงได้แต่งเครื่องกายรับผินั้น คุณยายบุปผาจึงเป็นหมอเหยาตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา โดยมีได้ผ่านการสืบทอดจากแม่เมืองและสามารถเหยารักษาคนไข้ได้เลย

จากการศึกษา พบว่า หมอเหยาผู้นี้หลังจากพิธีรักษาเข้าเทียม(ทรง) ร่างแล้วสามารถรักษาผู้อื่นได้เลย โดยไม่ได้ผ่านการสืบทอดจากแม่เมืองคนใดเลย

จากการศึกษาครั้งนี้พบว่า หมอเหยาในกลุ่มตำบลสงเปลือย ตำบลกุ่มเก่า ตำบลกุ่มใหม่ ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากกลุ่มหมอเหยาที่มาจากบ้านคำอิมขันธ์ ตำบลนาขาม ซึ่งเป็นคนผู้ไทที่ย้ายภูมิลำเนาจากตำบลสงเปลือยไปอาศัยอยู่ที่นั่นแล้วกลับมาเหยารักษาผู้ป่วยที่ อำเภอเขาวง จึงมีเครือข่ายสมาชิกเหล่าหมอเหยาเกิดขึ้นมากมาย และจนได้ถูกศิษย์ที่สามารถรับภูมิปัญญานี้มาจนรับการรักษาผู้ป่วยได้ และเป็นแม่เมืองของกลุ่มหมอเหยาในกลุ่มนี้

2. การคัดเลือกผู้รับสืบทอดโดยพิจารณาจากคุณสมบัติ ดังนี้

หมอเหยา เป็นผู้ที่มีความชำนาญในการทำพิธีกรรมการรักษาทางผี ถือว่าเป็นผู้สื่อสารกับภูตผีได้ เป็นตัวกลางในการพูดคุยกับผี เพื่อให้ผีมาช่วยรักษาความเจ็บไข้ของประชาชนได้ ซึ่งผู้ที่จะเป็นหมอเหยาได้ต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้

1. เป็นคนอยู่ในศีลธรรม มีสติจะ ซื่อสัตย์สุจริต
 2. เป็นคนปฏิบัติตัวดีต่อสังคมทุกด้าน
 3. เป็นคนขี้ตลก ไม่มีอคติลำเอียง ไม่เอาใจเอาเปรียบผู้อื่น
 4. มีความเข้าใจในฮิด กอง ขนบธรรมเนียม ประเพณี
 5. มีความรู้ สั่งสอนชาวบ้านได้
 6. มีน้ำใจช่วยเหลือชาวบ้านอย่างเสียสละ
 7. เป็นผู้มีความตั้งใจเมตตากรุณาต่อผู้ป่วย
 8. เป็นผู้มีความซื่อสัตย์และมีสัมผัสที่ 6
 9. เป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียร อดทน
 10. เป็นผู้มีความเชื่อเรื่องภูตผี และศรัทธาในวิธีการรักษาตามความเชื่อของหมอเหยา
 11. เป็นผู้ที่มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง
3. เมื่อพบ/เห็นแนวของผู้รับสืบทอดต่อ

จะสอนและบอกกล่าวให้เป็นพิเศษโดยให้เป็นผู้ช่วยในการเหยาทุกครั้ง ช่วยเตรียมอุปกรณ์ เครื่องคาย และตรวจความเรียบร้อย ความถูกต้องแทนแม่เมืองและเป็นตัวประสานระหว่างญาติกับแม่เมืองในการบอกจั่นคอนการประกอบพิธีกรรม จากนั้นจะสามารถรับการถ่ายทอดได้ สามารถจดจำบทท่อง/บทเล่าได้ จนสามารถรักษาผู้ป่วยด้วยตนเองได้

กระบวนการดูแลสุขภาพของหมอสมุนไพร

หมอสมุนไพรในอำเภอเขาวง พบว่า กระบวนการดูแลรักษาผู้ป่วย จะมีขั้นตอน ดังนี้

1. การรับการรักษา

ถ้ากรณีอาการไม่มากก็จะให้บุชายากลับไปรักษาที่บ้าน ซึ่งมีอุปกรณ์การบูชา ดังนี้

- ดอกไม้ขาว	1	คู่
- เทียน	1	คู่
- เงิน	20	บาท

กรณีที่มีอาการป่วยมาก ต้องตั้งค้ายรักษาอุปกรณ์การตั้งคาย

- จันท์ 5 ดอกไม้ขาว	1	จัน
- เงิน	2	บาท
- ผ้าถุง	1	ผืน
- ผ้าขาว	1	วา

- ผ้าขาวม้า 1 ผืน
- ไข่ไก่ดิบ 1 ฟอง
- เหล้าขาว 1 ขวด

ตั้งคายไว้จนกว่าจะรักษาหาย จึงถือคายกลับเป็นเสร็จพิธีการรักษา

2. การวินิจฉัยโรค

การวินิจฉัยโรคของหมอชาสมุนไพรจากการศึกษาพบว่าจะคล้ายกับหมอแผน

ปัจจุบันดังนี้

การหาสาเหตุ

- ชักประวัติ ถามอาการเจ็บป่วย สาเหตุการเกิดโรค
- ดูสีหน้า ท่าทาง ดูสีตา สีเล็บ สีผิว
- จับต้อง กล้ามเนื้อและหน้าผาก ในกรณีดูความร้อนของร่างกาย หรือเอามืออังที่

ปากคนไข้ ให้คนไข้เป่าลมออกมาเพื่อดูความร้อนในกาย หรือเอามืออังที่แผล บริเวณปอดบวมว่ามีความร้อนหรือไม่

- เกาะดูท้องว่ามีเสียงอย่างไรเมื่อตรวจดูทั้งหมดแล้วหมอจึงวินิจฉัยได้ว่าเป็นโรคอะไร จึงให้การรักษาดามโรคนั้น

3. วิธีการรักษา

หลังจากหมอสมุนไพรวินิจฉัยโรคได้แล้วจึงให้การรักษาด้วยวิธีการต่างๆ ตามอาการของโรคนั้นๆ เช่น

- ฝนยาให้รับประทาน หรือในกรณีที่เป็นแผลก็ฝนยาพอกพร้อมกับทอังกาตาปูนยา รวมด้วย
- การดื่มน้ำรับประทาน ดื่มน้ำอบ ส่วนกรณีที่มีอาการไม่มากก็จะจัดยาให้ไปรับประทานเองที่บ้าน
- เป่า ซึ่งในรายการเป่ารักษา ถ้าเป่าถอนพิษไฟไหม้ น้ำร้อนลวก อมเกล็ดทอังกาตาในใจแล้วเป่าไปโนแผล
- เป่าสลับด้วยฝนยาสมุนไพรทาสลับกัน โดยทาสมุนไพร 3 ครั้ง เป่า 1 ครั้ง ในรายที่เป็นแผลไม่รุนแรง จะฝนทาอย่างเดียวกันเป็นรุนแรงจะฝนยาสมุนไพรทา เป่าสลับกันไป 28 วัน พร้อมกับตั้งคายรักษารวมด้วย

4. การติดตามผลการรักษา

หมอสมุนไพรก็มีการติดตามผลการรักษาที่คล้ายๆกัน คือ

- ติดตามโดยถามไถ่ข่าวคราวจากญาติ
- ไปเยี่ยมที่บ้านในรายที่เป็นหญิงหลังคลอดกำลังอยู่ไฟ
- ผู้ป่วยกลับมาได้รับการรักษาซ้ำ เช่น มาเป่าซ้ำ มารับยาฝนไปรับประทานต่อ มาซื้อ

ยาสมุนไพรมัดไปดัมกันค่อที่บ้าน

- ติดตามโดย การถือค้ายรักษาที่บ้านผู้ป่วย วิธีการติดตามดังกล่าวมานี้ จะเป็นการติดตามผลการรักษาไปพร้อมด้วย เนื่องจากหมอจะมีโอกาสซักถามอาการเจ็บป่วยของผู้ป่วยไปในตัว

โรคที่รักษาได้

หมอสมุนไพร อำเภอเขาวงมีความชำนาญในการรักษาโรคที่แตกต่างกันไป จากการศึกษาพบว่า มีโรคที่รักษาได้ ดังนี้

1. อาการแผลเรื้อรัง หรือภาษาที่หมอพื้นบ้านเรียกว่า โรคบาดทะยัก
2. อาการไข้ต่างๆ เช่น ไข้ร้อนใน ไข้หนักไม้ ไข้ตื่นเย็นมือเย็น ไข้ไทฟอยด์
3. โรคตับ
4. โรคกระเพาะ
5. โรคริดสีดวง
6. ปวดขัดตามร่างกาย หรือภาษาหมอพื้นบ้านเรียกว่า ประคง
7. โรคนี้่ว
8. เป่างสวัด
9. โรคคัน
10. แมลงสัตว์กัดต่อย
11. โรคเกี่ยวกับสตรี และยาบำรุงสตรีหลังคลอด
12. อาการปวดหู
13. โรคพยาธิ
14. ยาบำรุงน้ำนมสัตว์ให้มันลูก เช่น หมู วัว

การถ่ายทอดองค์ความรู้ของหมอสมุนไพร

ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ของหมอสมุนไพร อำเภอเขาวง พบว่า ส่วนใหญ่ยังไม่มี การถ่ายทอดให้ศิษย์ เนื่องจากผู้ที่จะมีมารับวิชานั้นไม่สามารถปฏิบัติตามข้อห้ามที่เคร่งครัดได้ จึงไม่กล้าที่จะรับเรียนรู้ ถ้ารับวิชาไปแล้วปฏิบัติตัวไม่ได้ กลัวว่าจะเป็นผีปอบ และอีกประการหนึ่ง คือผู้ที่จะมีมารับการถ่ายทอดนั้น หมอเขาดูแล้วยังไม่มีคุณสมบัติในการที่จะเป็นหมอ จึงไม่ถ่ายทอดวิชาให้ และไม่ค่อยมีคนสนใจอยากเรียน ซึ่งในจำนวนหมอยาในกลุ่มที่ยังไม่มีศิษย์นี้ ได้แก่ นายศรีสมร โพธิสม, นายวรวิทย์ บุญแสน, นายสุภาพ ทิพย์สิงห์, นายแถม ฤๅระแสง , นายเริ่ม จรัสแสง

ส่วนที่มีการถ่ายทอดให้ลูกศิษย์แล้วนั้น ส่วนใหญ่จะถ่ายทอดให้สายเลือดตัวเอง เช่น ลูกสาว ลูกชาย ชื่อหมอลำกลุ่มนี้จะมีนายเชย สุวรรณภูมิ, นางน้อม ศรีมูล, นายนา ปรงเรณู, และหมอลำอีก 2 ท่าน คือ พระมหาสำราญ และนายบัวลา ชินโสม จะถ่ายทอดวิชาให้ศิษย์ที่ตัวเองดูแลมีคุณสมบัติที่สามารถรับเป็นศิษย์ได้

ในกลุ่มหมอลำสมุนไพรที่มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ มีขั้นตอนดังนี้

1. คัดเลือกศิษย์จากคุณสมบัติ ดังนี้

- เป็นคนฉลาดหลักแหลม
- มีความตั้งใจที่จะเรียนรู้วิชา
- เป็นคนที่น่าเชื่อถือได้ ไม่โกหก พูดจาหนักแน่น
- ปฏิบัติตามข้อห้ามได้
- รักษาฮึด รักษาครองของความเป็นหมอพื้นบ้านได้
- ไม่รับค้ายาเกินครู (ไม่เกินครูบาอาจารย์)

จากการสัมภาษณ์คุณดาบัวลา ชินโสม หมอลำบ้านกุคอบอด ตำบลสงเปลือย เล่าว่า คนที่จะถ่ายทอดวิชาให้จะต้องเป็นคนที่มีความน่าเชื่อถือได้ หนักแน่น รักษาฮึด รักษาครองของความเป็นหมอพื้นบ้านได้ ดังคำพูดที่ว่า “เพอรักษาฮึดของหมอได้ จังเหื่อ” หมายถึงใครรักษาจรรยาบรรณของหมอพื้นบ้านได้จึงจะถ่ายทอดความรู้ให้ นอกจากนั้นต้องมีคุณธรรม ไม่เกินครูบาอาจารย์ มีความตั้งใจอยากจะเรียนรู้ และดำเนินรอยตามครูบาอาจารย์

2. มอบตัวเป็นศิษย์ โคขยขันธ 5 และคำทาย

3. ถ่ายทอดความรู้โดยให้ติดตามเป็นลูกมือ ให้ติดตามเก็บสมุนไพรแล้วค่อยๆสอนไปเรื่อยๆตามสถานการณ์ที่พบเห็น ไม่มีหลักสูตรแน่นอน คายตัว

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

การศึกษาเรื่องการดูแลสุขภาพคนผู้ไท โดยหมอพื้นบ้าน อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลวิธีการตรวจวินิจฉัยและการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน ตลอดจนการถ่ายทอดองค์ความรู้ของหมอพื้นบ้าน

การศึกษาได้ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร คัดเลือกหมอพื้นบ้านที่เป็นหมอใหญ่ในชุมชน จำนวน 21 คน โดยกระจายตามตำบลต่างๆของอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้ผลการศึกษา ดังนี้ หมอพื้นบ้านของอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ประกอบด้วย หมอเหยา หมอสมุนไพร หมอเป่า หมอกระดูก หมอนวด และหมอแมงมุม รวม 22 คน ภายได้คำจำกัดความหมอใหญ่ หมอพื้นบ้านที่ชุมชนยอมรับ ปัจจุบันยังให้การรักษามีลูกศิษย์หรือไม่มีลูกศิษย์ก็ได้

กระบวนการดูแลสุขภาพของหมอพื้นบ้าน

1. กระบวนการดูแลสุขภาพของหมอเหยา หมอเหยามีการเหยาเกี่ยวกับสุขภาพอยู่ 3 อย่าง คือ

1. การเหยารักษาโรค
2. การเหยาคุมผี
3. การเหยาสร้างเสริมสุขภาพจิต

ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ประกอบด้วย หมอเหยา ผู้ป่วย ญาติ และหมอแคน (หากเป็นการเจ็บป่วยหนัก/ผีที่ต้องการให้ผู้ป่วยเป็นร่างทรงต่อไป)

สถานที่/วันเวลาในการเหยาญาติจะเป็นผู้กำหนด ส่วนใหญ่ใช้บ้านผู้ป่วย

เครื่องคายและอุปกรณ์ ประกอบด้วย ขันโตก/พาน ถ้วย ผ้าขาว(ผ้าแพรวา) ข้าวสาร เหนียว ไข่ไก่ ดอกไม้ขาว เทียน เงินโบราณ ฝ้าย คาบ หากเป็นการเหยาคุมผีจะเพิ่มเป็น 2 ชุด หากเป็นการเหยาเพื่อสร้างเสริมสุขภาพจิต เพิ่มพวงวัญ 1 ชุด รวมกับเครื่องคายปกติ 1 ชุด

1.1 ขั้นตอนการเหยารักษา

1. ญาติมอบเครื่องคายแก่หมอเหยา
2. เหยาหาสาเหตุของการเจ็บป่วย
3. เหยาหาวิธีการรักษา/การแก้
4. รื้อคาย หมอเหยาจะทำพิธีขอมุมผี เก็บเครื่องคาย ได้แก่ ฝ้าย คำคาย

ข้าวสาร ดอกไม้ เทียน และผ้าแพรวา เป็นคำตอบแทนในการรักษา

1.2 ขั้นตอนการเหยาคุมผี

จะเป็นพิธีต่อเนื่องจากการเหยรักษา ซึ่งเป็นการเจ็บป่วยที่ผิวดังต้องการให้ผู้ป่วยเป็นร่างทรงของตนเองต่อไป และผู้ป่วยรับฝากไว้ ต้องทำพิธีเหยาคุมผี ซึ่งหลังจากคุมผีแล้วผู้ป่วยคนนั้นจะเป็น “หมอเหยา” ต่อไป มีขั้นตอนดังนี้

1. ญาติมอบเครื่องคายแก่หมอเหยา
2. เหยาถามการแก้ไขที่ทำไปแล้วครบถ้วนหรือไม่ มีสาเหตุที่ต้องแก้ไขเพิ่มเติมหรือไม่ หากมีแก้ไขเพิ่มเติม
3. เหยาเชิญผีเข้าสู่ผู้ป่วย/ลูกเมือง จนผีออก คือ มีอาการตัวสั่น คบมือ หรือออกท่าทางพิรุธ
4. ทำพิธี “ผูกขี้” รับผีไว้เสีย

1.3 ขั้นตอนการเหยาสร้างเสริมสุขภาพ

1. ญาติมอบเครื่องคายแก่หมอเหยา
2. เหยานำผีคายโขงในกรณีเป็นหญิงตั้งครรภ์ เพื่อให้สบายใจและคลอดปลอดภัย หากเป็นผู้ชายป่วยเหยาตามผลการแก้ไข
3. พิธีผูกขี้ ญาติจะรับขี้ให้ผูกขี้ที่ข้อมือพร้อมอาหาร

1.4 การถ่ายทอดองค์ความรู้ของหมอเหยา

1. ผู้ที่ผ่านพิธีเหยรักษาและการเหยาคุมผีแล้ว
2. มีคุณสมบัติตามที่แม่เมืองกำหนดและมีความจำดี
3. ติดตามแม่เมืองเป็นผู้ช่วยในการเหยา จดจำในบทร้อง/บทสวด

2. กระบวนการดูแลสุขภาพของหมอสมุนไพร

การดูแลรักษาผู้ป่วยของหมอสมุนไพร เริ่มจากการตรวจวินิจฉัยโรค โดยฟังคำบอกเล่าจากผู้ป่วยหรือญาติ ตรวจดูสภาพทั่วไปของผู้ป่วย และบางคนจะมีการตรวจร่างกายร่วมด้วย คล้ายคลึงกับแพทย์แผนปัจจุบัน ร่วมกับประสบการณ์ ความชำนาญของหมอสมุนไพรเพื่อวินิจฉัยโรค

การรักษาผู้ป่วย หมอสมุนไพรจะจัดยาให้ผู้ป่วยไปดื่มรับประทานที่บ้าน ผู้ป่วยอาจมาซื้อด้วยตนเอง หรือให้ญาติมาซื้อให้ ปัจจุบันหมอสมุนไพรมีบทบาทหน้าที่มากกว่าหนึ่งอย่าง บางคนเป็นผู้นำชุมชนด้วย บางคนเป็นครูสอนดนตรีพื้นเมืองด้วย ประกอบกับปัญญาด้านเศรษฐกิจ หมอสมุนไพรหายาก ต้องการรายได้มากขึ้น หมอสมุนไพรบางคนจึงมีการปรับรูปแบบหีบห่อ เพื่อดูสวยงาม น่าใช้มากยิ่งขึ้น บางคนมีการค้นหาความรู้เพิ่มเติมเพื่อให้ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน/คนสมัยใหม่มากขึ้น

การติดตามเยี่ยม ส่วนใหญ่ไม่ติดตามมีเพียงสอบถามจากญาติหรือคนรู้จักเท่านั้น

การถ่ายทอดองค์ความรู้ พบว่าส่วนใหญ่ยังไม่มีถ่ายทอดให้ศิษย์แต่จะมีการถ่ายทอดให้ลูกหลานตัวเอง เนื่องจากผู้ที่ต้องการเรียนรู้นั้นคุณสมบัติยังไม่เพียงพอ ไม่สามารถปฏิบัติตามข้อห้ามได้ จึงไม่กล้าเรียนรู้เพราะหากรับวิชาไปแล้วไม่สามารถรักษาไว้ได้ มีความเชื่อว่า จะกลายเป็นผีปอบ จึงไม่มีผู้รับสืบทอดองค์ความรู้

5.2 อภิปรายผล

จากการศึกษา พบว่า หมอพื้นบ้านอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ มีหมอ 6 ประเภท คือ หมอเหยา หมอสมุนไพร หมอกระดูก หมอเป่า หมอนวด และหมอแมงมุง ซึ่งเป็นหมอที่รักษาผู้ป่วยทั้งคนในครอบครัว เพื่อนบ้านและผู้ป่วยจากถิ่นอื่น มีความสามารถในการรักษาหลายโรค ทุกหมอดังกล่าวก็มีความสำคัญต่อวิถีความเป็นอยู่ของคนผู้ไทยในอำเภอเขาวงเป็นอย่างมาก เพราะหมอพื้นบ้านจะช่วยเหลือแก้ไขปัญหายาสุขภาพทั้งร่างกายและเป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจแก่คนในชุมชน แต่การถ่ายทอดองค์ความรู้แก่คนรุ่นใหม่ยังมีน้อย

การตรวจวินิจฉัยของหมอพื้นบ้านส่วนใหญ่เน้นในเรื่องการซักประวัติ อาการ และการใช้พิธีกรรมในการเสี่ยงทายหาสาเหตุของการเจ็บป่วย ส่วนการตรวจร่างกายจะพบบ้างในหมอสมุนไพร แต่ค่อนข้างจะน้อย

การรักษาตามความชำนาญของหมอแต่ละประเภท แต่ส่วนใหญ่จะเน้นเรื่องพิธีกรรม เช่น การขกครู การปลุกเสกยา การเหยา ซึ่งการประกอบพิธีกรรมจะมีผลด้านจิตใจของผู้ป่วย ในการสร้างขวัญกำลังใจให้ผู้ป่วยหายจากโรค ดังนั้นการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านจะเริ่มต้นจากความศรัทธาและความเชื่อถือในตัวหมอพื้นบ้าน ส่วนยาสมุนไพรที่นำมาใช้มีทั้งปลูกเอง เก็บหาจากป่า ใกล้เคียงบ้าน และซื้อจากแหล่งอื่นๆ คำรับยาที่นำมาดูแลสุขภาพส่วนใหญ่เป็นคำรับยาที่ไม่เป็นอันตรายต่อผู้ป่วย มีประโยชน์ในชีวิตประจำวันของคนในชุมชน แบ่งเบาภาระการไปใช้บริการของรัฐบาล ทำให้ประหยัดและลดค่าใช้จ่ายของครอบครัวได้ ส่วนการติดตามการรักษา พิจารณาตามอาการของผู้ป่วยเป็นหลัก แต่ส่วนใหญ่ที่ใช้ คือการสอบถามจากญาติ เพื่อนบ้านหรือผู้ที่เกี่ยวข้องได้ง่าย

ความคาดหวังของนักวิจัยและทีมวิจัย

นักวิจัยและทีมวิจัยคาดหวังในเรื่องของความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่ในตัวหมอประเภทต่างๆ ที่มีอยู่ทั้งหมดในอำเภอเขาวง ซึ่ง หมอเหล่านี้ทำหน้าที่ในการดูแลการเจ็บไข้ได้ป่วยของคนในชุมชนมาโดยตลอด และมีมาช้านานพร้อมๆ กับการเกิดขึ้นของชุมชน ซึ่งทีมคาดหวังในการทำวิจัยครั้งนี้ คือ

คาดหวังที่จะศึกษาภูมิปัญญาต่างๆที่มีอยู่ในตัวคน เพื่อถอดรหัสภูมิปัญญา ให้เข้าถึงแก่นแท้และคุณค่าของภูมิปัญญาอย่างแท้จริง รวมทั้งแนวทางในการอนุรักษ์ พัฒนา และประยุกต์ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนา และนำมาใช้ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของชุมชนในยุคปัจจุบัน

หวังที่สร้างสัมพันธภาพกับกลุ่มภูมิปัญญาเหล่านี้ เพื่อที่จะนำไปสู่การสร้างภาคีความร่วมมือในการให้ข้อมูลภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพเจ็บไข้ได้ป่วยของคนในชุมชน เพื่อที่จะสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ของชุมชนรวบรวมไว้ให้สืบทอดต่อลูกหลานในการที่จะศึกษาเรียนรู้ต่อไป

สร้างเครือข่ายในการดูแลสุขภาพทั้งระหว่างหมอพื้นบ้านประเภทเดียวกันและต่างประเภทหรือระหว่างหมอพื้นบ้านกับสถานบริการสุขภาพของรัฐ เช่น หมอมอกับหมอแมงมุม, หมอเหยา กับหมอโรงพยาบาล, หมอจอกกระดูกกับหมอโรงพยาบาล เป็นต้น

ผลที่ได้จากความคาดหวังของทีมวิจัย คือ องค์ความรู้ที่อยู่ในตัวหมอประเภทต่างๆทั้งหมด 6 ประเภท ได้แก่ หมอเหยา หมอสมุนไพร หมอเป่า หมอนวด หมอแมงมุม หมอกระดูก ได้รับการรวบรวมไว้เป็นเอกสารไว้ให้ลูกหลานและคนในชุมชนได้ศึกษาต่อไป

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 การศึกษาหมอพื้นบ้านควรเจาะเฉพาะเจาะจงประเภทของหมอเพื่อมีเวลาในการศึกษาเจาะลึกอย่างเพียงพอ ค้นหาศักยภาพได้ครบถ้วนจนเกิดการรวมกลุ่มได้อย่างชัดเจนและเข้มแข็ง

5.3.2 ควรเสริมสร้างศักยภาพให้คนในชุมชน เช่น ผู้นำชุมชนแกนนำในชุมชน หรือตัวหมอพื้นบ้านเป็นทีมวิจัยเองเพราะเข้าใจปัญหา และบริบทของตนเองอย่างแท้จริง การแก้ไขปัญห และการนำประโยชน์ไปใช้ในชุมชนได้อย่างตรงประเด็น และเกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

5.3.3 ในพื้นที่อำเภอเขาวงควรศึกษาบทบาทของหมอเหยาในการส่งเสริม และแก้ไข ปัญหาสุขภาพจิตในชุมชน เนื่องจากอำเภอเขาวงมีจุดเด่นในเรื่องประเพณีวัฒนธรรมความเชื่อที่เข้มแข็ง และมีหมอเหยาเป็นสิ่งที่พึงพิงทางด้านจิตใจ ประกอบกับปัญหาสุขภาพจิตในพื้นที่ หมอเหยาอาจเป็นทางเลือกบริการอีกอย่างที่จะช่วยลดปัญหาในชุมชนและลดภาระค่าใช้จ่ายด้านยาของครอบครัวและรัฐลงได้

5.3.4 ส่งเสริมให้เกิดการสร้างเครือข่ายหมอพื้นบ้านในชุมชน เช่น กลุ่มหมอสมุนไพร เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเกิดองค์ความรู้ใหม่ในแวดวงหมอด้วยกัน และเกิดพลังกลุ่มในการขับเคลื่อนในชุมชน

ทำเนียบหมอพื้นบ้าน อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

1. หมอเหยา

1.1 นางบุษผา โพธิสม

คุณยายบุษผา โพธิสม อายุ 71 ปี เกิดที่บ้านกุดปลาเค้า อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์ เป็นบุตรนายไข และนางสุ โพธิสม มีพี่น้อง 8 คน คุณยายบุษผา แต่งงานเมื่ออายุ 15 ปี กับนายบัง โพธิสม ซึ่งเสียชีวิตแล้ว มีบุตรด้วยกัน 10 คน ปัจจุบันอาศัยอยู่กับหลานอายุ 9 ปี ที่บ้านเลขที่ 31 หมู่ 3 ต.กุดปลาเค้า คุณยายไม่มีโรคประจำตัวใดๆ

คุณยายเป็นหมอเหยามาตั้งแต่อายุ 16 ปี มีลูกชาย 50 คน ซึ่งอยู่ตามหมู่บ้านใกล้เคียง และต่างจังหวัด เช่น มุกดาหาร บัณฑิต กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด

สาเหตุที่มาเป็นหมอเหยา

ร้อนในหัว อยู่ไม่สบายเนื้อไม่สบายตัว ต้องได้นอนแช่น้ำ นอนกลางคืนได้ยินเสียงแคนหาที่มาจากเสียงแคนก็ไม่มี ร่าอยู่คนเดียวในห้องนอน และออกปากบอกกับลูกๆและญาติว่า “ไม่รู้จักความ อยากได้จอมหัว อยากได้แหวนมาใส่ก็อย กระจอนน้อยมาใส่หู แว่นน้อยมาแขง อยากแต่งเทโพโก้ ไปหาหัวเทวบุตรทางขวา ไปหาเทวดาทางซ้าย” หมายถึง อยากจะแต่งตัวเหมือนเทวดา จากนั้นญาติจึงรู้ว่ามีความเทิบ และผียากจะออกจึงต้องแต่งเครื่องกายรับคุณยายบุษผา จึงได้เป็นหมอเหยาตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา โดยที่ไม่ได้มีแม่เมือง เป็นหมอเหยาโดยกำเนิด จากการสัมภาษณ์ ผังเครือญาติย้อนหลังไป พบว่า คุณยายทวดของคุณยายบุษผาก็เป็นหมอเหยา คุณแม่และน้องสาวของแม่ (น้า) ก็เป็นหมอเหยาถึง 4 คน พอถึงช่วงของคุณยายบุษผา ก็มีแต่ยายบุษผาที่เป็นหมอเหยา และน้องชายที่เป็นหมอแคน นอกนั้นเสียชีวิตหมด ในส่วนของลูกๆยายบุษผา ไม่มีใครสืบทอดวิชาหมอเหยาได้เลย มีลูกชายคนหนึ่งที่เป็นหมอธรรม สามารถดูดวง ต่อดวง และเป็นหมอธรรมไล่ผีได้ ส่วนลูกเมืองของยายบุษผา ที่สามารถเหยารักษาได้มีอยู่ 2 คน อยู่บ้านหนองผือ นาตาลแล้ว

การมาหาหมอเหยาให้ไปรักษา

1. คอกไม้ 1 คู่
2. เทียน 1 คู่

แล้วบอกกล่าวให้ไปรักษา หมอเหยาจะถามไถ่อาการและหาวันที่ไปรักษา โดยดูวันดูฤกษ์ก่อนไปหมอเหยาจะเสี่ยงทายดูก่อนว่าผู้ป่วยที่ตนเองไปรักษานั้นจะหายหรือไม่ นางเทียนจะบอกให้รู้ก่อนไปรักษา

เครื่องคายรักษา

1. กระจวยใส่ดอกไม้กับเทียน 8 กระจวย
2. ไข่ดิบ 2 ฟอง
3. เงินโบราณ 5 อัน
4. ขัน 5
5. เทียนจำ 2 เล่ม
6. เทียนลิ้ม 2 เล่ม
7. ข้าวสาร 2 ถ้วย
8. ข้าวสาร 2 ถ้วย
9. เสือผู้ป่วย
10. เงิน 48 บาท

โดยเครื่องทั้งหมดจะจัดวางใส่พาน ซึ่งจัดไว้อย่างสวยงาม

การวินิจฉัย

ใช้วิธีการเสียดแทง ใช้ข้าวสาร และไข่ดิบโดยที่หมอเหยาจะตำหรือพูดในคำที่คล้องจองกันหรือพูดคำผญาตาม พร้อมๆกับโรยข้าวสารใส่ไข่ดิบที่ตั้งไว้ ถ้าเมื่ลัดข้าวหันปลายงมูกข้าวและเรียงกันอย่างเป็นระเบียบผลของการรักษาผู้ป่วยจะหาย หรือหมอเหยาจะเสียดแทงเพื่อหาสาเหตุความเจ็บป่วยว่าป่วยเพราะสาเหตุอะไร

บทเล่าในการเสียดแทง

“มะเฮียงฮ้อคาสาม มะเฮียงตามห้า ไ้มาสอดแล้วเสียดผ้าฮ้ออย่าเสียดบาท ผาดหน้าข้าง ผาดหน้าข้างอย่าเฮ้อเสียดที เป็นผู้ป่วยเจ้าเสื่อนี้ ป่วยพันมือมิดี ป่วยพันปี เพิ่มมิซาง เจ็บโหคือมิวะ เจ็บหน้าพะคือมิหาย ได้ไม้มาชิ ได้ผิมาแก้อยู่บ่ มาปิดแพอยู่เนื้อ มาปิดเสื่ออยู่คิง”

ทีมรักษา

ถ้าป่วยไม่มาก หมอเหยาที่เป็นแม่เมืองจะไปรักษาคนเดียว แต่ถ้าป่วยมากๆต้องลงคายใหญ่ ทีมรักษาจะประกอบด้วย หมอแม่เมือง 1 คน หมอลูกทีม 1 คน หมอแกน 1 คน

การรักษา

- รักษาตามผลของการเสียดแทง คือ ถ้าผิผินากก็แต่งแก้ผินา ถ้าผิผิอะไรก็แต่งแก้ตามที่ผิบอกว่าจะแก้แบบไหน จะคล้ายๆกับวิธีการรักษาของหมอเหยาทั่วไป

- ที่แตกต่างจะมีการรักษาแบบที่มีคายออก หมายถึง การเหยาคนที่มีการเจ็บป่วยแบบเคลื่อนที่ไปทั่วร่างกาย ก็จะเหยาแล้วทำการคายออก (โดยการใส่ปากทำท่ารับจากบริเวณที่เจ็บปวดออกไปทิ้ง)

โรคที่สามารถหายได้

- เหย็บป่วยทุกโรค
- เหย็บเค็กร้องไห้
- เหย็บหญิงตั้งครรภ์

การติดตามผู้ป่วย

ติดตามจากการถามข่าวจากญาติๆหรือถ้าไม่รื้อค้าย จะไปอุ้มค้ายภายใน 3 วัน 7 วัน (อุ้มค้าย) หมายถึง ไปเหย็บเพื่อหาสาเหตุใหม่เพิ่มเติม และรักษาโดยแต่งแก้เพิ่มอีกครั้ง

การประพฤติปฏิบัติตัวของหมอเหย็บ

ทุกวันพระเดือนเพ็ญ เดือนดับ จะตั้งขันธ 5 ขันธ 8 นำดอกไม้มาขึ้นหิ้ง เรียกว่า “การครอบ” หมายถึง บูชา นางเทียม หรือผีที่มาเข้าทรง

คำพูดเหย็บรักษา

“เฮ้อบัดนี้ข่อยมาครอบเฮ้อคัง มาสั่งเฮ้อแจ่ง เดือนดับนางเค็ดดอกไม้ฮั่นเซอหอย ยอดอกไม้ฮั่นเซอฮ้างหม่องเจ้าฮอย น้ำอุ้มมัน น้ำจันกะทาว ได้ทั้งม้าโคหลวง ได้ทั้งม้าโคน้อย เซอสร้อย อานคำ ออย่าคินางมีคิ ออย่าคินางมีฮู้ค้าย”

ถ้าทำผิดก็จะแต่งขันธ 5 ขึ้นครอบหิ้งพร้อมกับอมน้ำดอกจำปาแล้วพูดในใจว่า “มิเฮ้อเซอกรรมทำโทษ ผิดกะผิดไปแล้ว โทษกะโทษไปแล้ว ขอเฮ้ออภัยนางค้าย”

1.2 นางฟ้อน อัยวรรณ

คุณยายฟ้อน อัยวรรณ อายุ 76 ปี แต่งงานกับคุณตา มีลูกด้วยกัน 6 คน เมื่อสามีเสียชีวิต คุณยายก็แต่งงานใหม่ ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 26 หมู่ 1 บ้านคอนไม้คุ่ม ต.สงเปลือย อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์

สาเหตุที่เป็นหมอลเหยา

เมื่อคุณยายอายุย่างเข้าปีที่ 50 คุณยายป่วยไม่สบาย เมียหาย คิ้วป่วย คิ้วหาย เมียป่วย เป็นอยู่อย่างนี้จึงไปมอคว่ามีสิ่งใดมาทำจึงได้เกิดเหตุนี้ขึ้นมา โดยได้รับการทำพิธีเหยาจากคุณยายทองสามแม่เมืองใหญ่ เป็นแม่เมืองสายเคียวกับคุณยายใจ นนทศิริ เหยาแล้วทำให้อาการต่างๆ หายไปเมื่อ “ผีออก” ทำพิธีเลี้ยงผี ขึ้นหิ้ง ได้รับการฝึกฝนจากแม่เมืองใหญ่ 3 ปี ก็สามารถเหยา รักษาผู้อื่นได้ คุณยายเหยาได้ทุกโรค ทุกอาการ กินไม่ได้ นอนไม่หลับ ปวดขัดตามร่างกาย กระวนกระวาย

อุปกรณ์ที่นำมาเพื่อให้ไปรักษา

1. ดอกไม้ขาว
2. เทียน 1 คู่

อุปกรณ์เครื่องคาย

1. ข้าวสาร	2	ถ้วย
2. เหล้า	1	ขวด
3. กระเจียวดอกจำปาขาว	16	กระเจียว
4. ไข่ไก่ดิบ	2	ฟอง
5. เทียนเล็ก	20	คู่
6. ขันธ 5	1	ขันธ
7. เทียนเล่มบาท	1	คู่
8. เทียนจ้ำ	2	คู่
9. เทียนกลม	2	คู่
10. ผ้าถุงผ้าข	1	ผืน
11. ผ้าขาว	1	วา
12. ตะแหนดหน้าวัว	1	คู่
13. เงิน	6	บาท
14. เงินโบราณ	5	อัน
15. ผ้าผูกแขน	1	เส้น
16. เล็กคนป่วย	1	ตัว

17. ข้าวปั้น	1	คำ
18. จ้าว	1	เล่ม

การรักษา

1. การเขยารักษาโรค

ตั้งคายเสียงไซรักษา 1 วัน บางรายเขยา 1 วัน ถ้าตั้งคายถึง 7 วันแต่ผู้ป่วยอาการไม่ดีขึ้นจะมีการอุ่นคาย เพื่อเขยาเสาะหาว่ามีผีอะไรมาทำร้ายแล้วทำพิธีแก้จนหมดสาเหตุ ถ้าเสาะหาสาเหตุหมดสิ่งที่มาทำร้ายแล้วคนไข้อยังไม่หายก็จะบอกญาติว่าหมดสาเหตุแล้ว ให้ไปรักษาที่อื่นหรือไปรักษาที่โรงพยาบาลต่อไป คำพูดบางตอนของอ้อนวอนให้ขวัญคนไข้มา “ขวัญเจ้ามาสักเล็กพอยาออย ขวัญเจ้ามาสักน้อยพอยาเจอ” เขยาผู้ขวัญเรียกขวัญมาอยู่กับเนื้อกับตัวพร้อมกับเสาะหาสิ่งที่มาทำร้ายแล้วแก้ไปพร้อมกัน “เอ้างอฮัวฮ้างฮ้องเอิ้นมา งอฮัวฮ้างฮ้องเอิ้นฮ้อง ข้อยมาฮือเจ้าจ้งลูก ข้อยมาปลุกเจ้าจ้งคีน ไปเขียเมอพร้อมเสียงปาก ข้อยขอมาพร้อม เสียงคอข้อยเอิ้น” แพรใบคิมาเจ้าเจ้าเมอบ้าน แพรควาวมาเจ้าเจ้าเมอเฮือน เปาคิงเฮือคิ วิกือเฮือฮั้น เลือคัวคิมาเกาะเอาเนื้อ เลือคัวคิมาแตะเอาคิบ มือซ้ายเฮือเจ้าควา มือขวาเฮือเจ้าฮับ เฮือดำเป็นขวัญแพ้นมือเฮือบายปลายมือเฮือจับ จับนิ้วกลาง นิ้วนาง นิ้วก้อย จับนิ้วน้อยนิ้วใหญ่รวบมา พวกหมอลงฮับขวัญเจ้า พวกหมอลงฮับขวัญหัว ขวัญของเจ้าเชิญขึ้นหลังฮ้างกะฝ้าย ขวัญหัวเจ้าหลังพรายกะติไวกนกถ้าเอาคีนอย่าบาน คนหารเอาคีนอย่าช้า สามพันแห่งขวัญเจ้า แก้อ้อยแห่งขวัญเมอเฮือน ไปเขียสองขางจนต่าง ย่างมาจากกว้างฮอดที่คายยาม เอาขวัญหัวลงใส่ขันโดกตั้งงาย เอาขวัญหัวลงไว้คายนั่งตั้ง”

เสร็จแล้วเสียงไซคู่ขวัญมาจริงหรือไม่ ถ้ามาแล้วก็ผูกแขนคนไข้เป็นเสร็จ แต่ถ้าเสียงแล้วขวัญยังไม่มาก็ทำพิธีอ้อนวอนใหม่จนขวัญนั้นมา

2. เขยาหญิงตั้งครรภ์ เพื่อตัดผีมีะแสง ทำให้คลอดลูกได้ง่าย เสียงไซคู่เพศลูกว่าเป็นหญิงหรือชาย

3. เขยาเด็กเล็กๆเพื่อส่งผีเจ้าจิ้น ทำให้เด็กเลี้ยงง่ายโตเร็วไม่เจ็บไม่ไข้ สุขภาพแข็งแรง

คำพูด การเขยาเด็กร้องไห้

“เคือนคับคันทางคาย เคือนหงายคันทางเกิด เคือนคับมิเฮือฮั้นหนูแม่ เคือนแกมิเฮือฮั้นเมืองแดน แม่เค็งเป็นแม่น้า ได้ร่มฟ้าเป็นแม่คิ แม่เพียงจ้งเป็นแม่เจ้า แม่เจ้าฮักเจ้าปานแดง แม่เจ้าแพงเจ้าปานไข่ มาเขียขวัญเออ มากินนมแม่สองเต้า มากินนมแม่เจ้าสองตอน เฮือเคิบเพียงขง เฮือสูงพันพ่อพันแม่”

การติดตามอาการ

จะสอบถามกับญาติ หรือญาติมาบอกให้ไปรื้อคายแสดงว่าหายแล้ว เหยาคณไข้ที่กำลังจะคายจะเหยาเพื่อเรียกขวัญ พาเสาะหาแก้มผีให้หมดจะได้ไปอย่างสบาย ทั้งญาติและคนไข้ เหยาแล้วต้องรื้อรื้อคายก่อนคนไข้จะคาย ถ้าคนไข้คายก่อนก็จะรื้อคายโดยหมอเหยาจะรับไข้ไว้ เพราะถ้าไม่เอาไข้กลับกลัวว่าญาติจะเอาไปโยนหาที่เสาศพ จะทำให้ผีคิดผี เครื่องคายต่างๆก็ทิ้งไป ข้าวสารให้นำไปทำกิน ฝ่ายก็ให้ไปทำอย่างอื่นนำไปผูกตราสิงห์ไม่ได้เด็ดขาด

การปฏิบัติตัวของหมอเหยา

ห้ามกินเนื้อมังสั 10 ชนิด เช่น นกฮูก หมา แมว ฯลฯ พืชที่กินไม่ได้ ได้แก่ มะขามป้อม น้ำเต้า เห็ด กว๊ายช้าง และจัดดอกไม้บูชาหิ้ง ทุกวันพระเดือนเพ็ญ เดือนดับ และลูกเมืองก็จะนำดอกไม้มาบูชาหิ้งที่บ้านแม่เมือง และลูกเมืองมักจะนำอาหารมาฝากแม่เมืองเป็นประจำ

1.3 นางใจ นนทศิริ

คุณยายใจ นนทศิริ อายุ 79 ปี ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 50 หมู่ 8 บ้านคอนสวรรค์ ค.สงเปลือย อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์

สาเหตุที่เป็นหมอลอย

เนื่องจากมีญาติที่เป็นลูกสาวที่ชายมีอากร ใช้ อาละวาด เพื่อเจ้า ทำร้ายตนเอง ทำร้ายลูกของคนที่ยังเล็กอยู่ บีบคอกลูก ญาติจึงได้ไปหาหมอมอ เสี่ยงทายว่าเกิดอะไรกับผู้ป่วยคนนี้ หมอมอบอกว่ามีผีของปู่ ผีมุล (คุณปู่ของผู้หญิงคนนี้เคยเป็นหมอลอย) เรียกว่า “อ้อแคนจะออกเลขทำให้ผู้ป่วยมีอาการดังกล่าว ลูกสาวที่ชายที่โดนผีทำนั้นชื่อคุณยายเพชร ปัจจุบันยังมีชีวิตอยู่ ญาติลงความเห็นให้ทำพิธีเหยาเอาผีออก” ในตอนนั้นคุณยายใจมีอายุ 40 ปี แม่เมืองที่มาเหยา คือ คุณยายทองสา พอทำพิธีกับเหยาอาการก็ดีขึ้น คุณยายใจเล่าว่าตัวคุณยายนอนอยู่ที่บ้านไม่ไปทำพิธีกับเขา เพราะรู้สึกไม่สบายในตัวเอง นอนอยู่ที่บ้าน แต่นอนไม่หลับ ได้ยินเสียงพึมพำ เสียงแคน เสียงเคาะหม้อดังที่หูอยู่ตลอดเวลา ทำพิธีอยู่ 3 วัน วันที่ 3 มีคนมาเรียกให้ไปร่วมพิธีด้วย ตนไม่ได้เลยไปร่วมพิธีกรรมด้วย คุณยายเล่าว่าไปนั่งร่วมพิธีแค่หัวหมากยังไม่ทันแดง ก็เกิดอาการผีออกที่ตัว เลยลุกขึ้นมาว่า พี่นอน เป็นเวลานาน ไม่อยากหยุดพัก อยากร่ำอยากเพื่อน พอคุณยายใจสงบลง ได้จัดพิธีเลี้ยงรับผี รับเป็นลูกเมืองของคุณยายทองสา โดยตั้งหิ้งตั้งหม้อ จันท์ 5 จันท์ 8 อาการของคุณยายเพชรหายเป็นปกติ ไม่มีอาการนั้นอีกเลยและเลี้ยงลูกจนโตถึงปัจจุบันนี้

รับขึ้นหิ้งอยู่ประมาณ 20 ปี เรียนรู้พิธีกรรม เรียนรู้คำพูดจากแม่เมืองทองสา เมื่อคุณยายทองสาเสียชีวิต จึงได้เป็นแม่เมืองแทน ผีที่เข้ามาลงที่ คุณยายใจ คือ ผีมุล (คุณปู่) และผีหนองหารหนองคาย ชื่อ นางน้อย นางนิ นางสี นางไอคำ นางโครฟ้า นางหล้า ปัจจุบันคุณยายใจมีลูกเมืองประมาณ 40 คน อยู่ในละแวกบ้านคางหมู บ้านกุดบอด บ้านนาวิ บ้านคอนไม้คุ้ม บ้านหนองแสง ในตำบลสงเปลือย และยังมีลูกเมืองตำบลอื่นด้วย มีการพิธีเลี้ยงผีเดือนสอง,สาม และเดือนสี่ พอหมดเดือนสี่ก็หมดฤดูกาลเลี้ยงผี คุณยายใจเหยารักษาทุกคนที่นำเทียนดอกไม้มาหา เว้นแต่ขณะนั้นคุณยายป่วยไม่สบายตัว

อุปกรณ์การตั้งคาย

1. ข้าว	2 อัน
2. เหล้าขาว	1 ขวด
3. จันท์ 5 จันท์ 8	อย่างละ 1 จันท์
4. เทียน	13 คู่
5. ตัวยดอกไม้	16 ตัว(ดอกจำปาขาว)
6. ตัวยทองแดง	1 คู่

7. เทียนเล่มบาท	1 คู่
8. เทียนอาจ	1 คู่
9. ตะแหลว	1 คู่
10. ฝ้ายใน	2 ใจ
11. เงิน	7 บาท
12. ผ้าถุงฝ้ายทอ	1 ผืน
13. ผ้าขาว	1 วา
14. หมาก	2 คำ
15. ยาสูบ	2 มวน
16. ข้าวสาร	2 ถ้วย
17. ไข่ดิบ	2 ฟอง
18. เงินลาด/เงินโบราณ	3 ควง

- ถ้าคนไข้มีอาการไม่หนัก เงินค่าคาย 4 บาท เสร็จพิธีจะคืนคายแก่ผู้ป่วย(ไม่มีหมอแคนร่วมพิธี)

- คนไข้มีอาการหนัก เงินค่าคาย 12 บาทหรือ 24 บาท ก็จะเป็นคายใหญ่หลวงมีแคนช่วยด้วย

การวินิจฉัย ก่อนรักษา/เหยา คุณยายจะเสี่ยงไข่เสี่ยงข้าวเพื่อหาสาเหตุของโรค จึงทำพิธีเหยา

- โรค/อาการที่คุณยายใจเหยา เช่น เจ็บไข้เรื้อรัง นอนไม่หลับ กระวนกระวาย กินข้าวไม่ได้ ปวดท้อง ปวดตามร่างกาย โรคเบาหวาน โรคไต โรคเอดส์ หงุดหงิดฉุนเฉียว พิธีเรียกขวัญคนที่กำลังจะเสียชีวิต (ส่งวิญญาณ)

การรักษา

- ลักษณะการเหยาเหมือนกันทุกอาการ ต่างกันที่คำพูด/ คำกล่าวขอ
- หงุดหงิดฉุนเฉียว จะเหยาเพื่อตัดผีเมะแสง (ผีตายโหง) ให้ถลอกง่ายและเสี่ยงว่าจะเป็นลูกชายหรือลูกหญิง โดยการเสี่ยงข้าวบนไข่

- สำหรับการเหยาคนที่กำลังจะเสียชีวิต เหยาส่งวิญญาณให้ไปดีไม่มีอึดไม่มีคา เมื่อเหยาเสร็จต้องรื้อคายก่อนที่ผู้ป่วยจะเสียชีวิต ถ้าเสียชีวิตก่อนที่จะรื้อคายหมอเหยาจะทิ้งคายไม่รับคืน คือ ขว้างคายทิ้ง

- การรักษาจะตั้งคายไว้ 3 วัน 5 วัน 7 วัน ขึ้นอยู่กับอาการคนไข้ เหยาเสร็จพิธีก็จะบอกอาการว่าจะดีขึ้นภายใน 2 วันหาย, 3 วันหาย, 5 วันหาย แต่ถ้าไม่หายตามที่บอกก็จะอุ่นคาย คือ เหยาอีกครั้งเสี่ยงดูว่ายังมีผีอะไรทำอยู่ก็หาวิธีแก้ต่อไป และถ้ามีโรคประจำตัวก็ให้ไปรักษาต่อ

ที่โรงพยาบาล ถ้าคนไข้มีอาการหนักใกล้ตายก็จะรื้อศพ และให้หมอเหยาคนใหม่มาเหยาส่ง
วิญญาณต่อไป ในกรณีที่หมอคนเก่าเหยาไม่ได้

การติดตามการรักษา

การติดตามอาการคนไข้ โดยการถามญาติ ญาติมาส่งข่าว ถ้าหายก็ไปรื้อศพ

การประพาศปฏิบัติตัวของหมอเหยา

ทุกวันสวด วันเพ็ญดับ สวดดับ ลูกเมืองและแม่เมืองจะนำดอกไม้เทียน 5 คู่ มาขึ้นหิ้ง ที่
บ้านแม่เมืองโดยลูกเมืองจะนำอาหารการกินมาคั่นแม่เมือง

ข้อห้าม

- ห้ามรับประทานอาหารที่งานศพ
- ห้ามรับประทานอาหารที่นำไปถวายที่วัด
- ห้ามกินเนื้อมังส 10 ชนิด เช่น งู กระแต กระต่าย กระซิ่น กระรอก

นกฮูก นกราง เขียดทราย อาหารดิบต่างๆ

- ห้ามนั่งสมาธิ ,บวชชี จีพรหม,เจ้าศีล

ผลของการไม่ปฏิบัติตามข้อห้าม

จะเกิดอาการปากเปื่อย อาเจียน กินข้าวกินปลาไม่ได้ นอนไม่หลับ เจ็บปวดตามร่างกาย
จะต้องขอขมาลาโทษครูบาอาจารย์ โดยมีเครื่องมือขอขมา คือ ขัน 5,ขัน 8,เงิน 12 บาท ผ้าถุง
1 ผืน ผ้าขาว 1 วา พร้อมคำกล่าวขอขมา

1.4 นางคอก นรบดี (คุณยายเตี้ย)

คุณยายเตี้ย ชื่อจริงว่า นางคอก นรบดี อายุ 73 ปี อยู่บ้านเลขที่ 9 หมู่ 9 ตำบลสงเปลือย อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ มีบุตรด้วยกัน 14 คน ยังมีชีวิตอยู่ 7 คน หญิง 4 คน ชาย 3 คน คุณยายเตี้ยบอกว่า “ชื่อเตี้ย ไม่ใช่ชื่อของคุณยาย เป็นชื่อของลูกชายคนโต” และธรรมชาติของคนในหมู่บ้านจะเรียกชื่อของลูกแทน เช่น เรียกว่า แม่เตี้ย ก็เลยได้ชื่อว่ายายเตี้ยจนถึงปัจจุบัน

สาเหตุที่เป็นหมอเหยา

คุณยายเตี้ยเป็นหมอเหยามาประมาณ 40 ปีแล้ว สาเหตุที่ต้องมารับบทหน้าที่หมอเหยาเพราะช่วงที่ถูกสาวคนเล็กของคุณยายยังเล็กอยู่ สุขภาพของคุณยายไม่ดี วิงเวียนศีรษะบ่อยๆ เหนื่อยง่าย หายใจไม่ทั่วท้อง ปวดตามเนื้อตามตัว กินอาหารไม่ได้ นอนไม่หลับ เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลพร้อมกับรับยามารับประทานที่บ้านก็ยังไม่หาย อาการดังกล่าวไม่ดีขึ้น ด้วยความเชื่อของญาติจึงไปทำพิธีมอดูว่าเกิดอะไรขึ้นกับคุณยาย ได้คำตอบจากหมอมอดูว่า “ผีให้ ผีมูล มากระทำต้องเหยาแก้”

- * ผีให้ หมายถึง ผีที่คิดตัวมาแต่กำเนิด
- * ผีมูล หมายถึง ผีบรรพบุรุษ ผีปู่ ย่า ตา ยาย

จึงได้ทำพิธีเหยาโดยมีคุณยายศรีเชียง เป็นหมอเหยาให้ เมื่อคุณผีออกทำให้อาการต่างๆที่คุณยายเตี้ยเป็นอยู่หายไป ญาติจึงบอกให้รับเป็นหมอเหยาจะได้ไม่มีอาการอีก จึงได้เป็นหมอเหยามาตั้งแต่นั้น คุณยายเตี้ยจึงมีหิ้งที่บูชา 2 หิ้ง คือ หิ้งผีให้ และหิ้งผีมูล การปฏิบัติตัวเหมือนหมอเหยาคนอื่นๆ

อุปกรณ์ที่นำมาเพื่อบอกกล่าวแก่หมอเหยา

- เทียน 1 คู่
- คอกไม้ขาว 1 คู่

โรคที่เหยารักษา

เหยาได้ทุกโรค แต่ละโรค แต่ละอาการเหยาเหมือนกัน คุณยายเตี้ยบอกว่า “การเหยาของคุณยายเป็นการเหยาเฉพาะหาสิ่งที่มาทำให้เกิดอาการ” แล้วทำพิธีแก้ให้ แก้ได้อาการที่มีก็จะหายไป ถ้าแก้ไม่ได้ก็จะเสาะหาสาเหตุและแก้จนได้ การตั้งคาถารักษาจะตั้งไว้ตั้งแต่ 1 วัน ถึง 8 วัน กรณีเหยารักษาหายแล้วแต่ผีไม่ออก ผู้ป่วยและหมอเหยาไม่มีพันธะต่อกัน แต่ถ้าเหยาแล้วผีออกผู้ป่วยรายนั้นจะต้องเป็นลูกเมืองของหมอเหยาก็จะเป็นลูกเมือง

การเหยาที่ทำให้คุณยายหนักใจ คือ เหยาผีบ้าเชื้อ ผีปอบ กินน้ำใส่ของ

อาการที่มารับการเหยา

นอนไม่หลับ กินข้าวไม่ได้ ปวดข้อตามตัว มีไข้ตอนกลางคืน สะดุ้งตื่น ร้อนอบอ้าวอยู่ในตัว พุดได้ว่า “กินข้าวมิหวาน จานข้าวมิแซบ”

การวินิจฉัย (การเลี้ยงไข้)

โดยการเลี้ยงไข้และพุดอ้อนวอนผี จะไม่มีการพุดก้าวร้าวกับผี เรียกว่า “อ้อนวอน อ้อยเอา” ทำพิธีเหยาแล้วทราบว่ามีอะไรทำ ก็จะทำพิธีแก้ไปตามฝันนั้น

การรักษา

โดยการแต่งแก้ หมายถึง การจัดอุปกรณ์ต่างๆที่หมอเหยาบอกและไปกล่าวอ้อนวอนให้ผิตนนั้นยกโทษให้ ไม่ถือโทษอีกต่อไป เช่น การแต่งแก้ผีนา ผีสายธอง (ร่อนน้ำ)

อุปกรณ์

1. ข้าว 4 คำ
2. ไก่ 4 ชิ้น
3. เหล้า 1 ไห (โดยมีกะลามะพร้าวเอาแครงข้าวใส่เทน้ำลงไป ไม้ไผ่ 1 ชิ้น สมมุติว่าเป็นเหล้า 1 ไห)
4. ยาสูบ 2 มวน
5. ไม้ไผ่ที่ใช้กวาดสิ่งชั่วร้ายออกจากร่างผู้ป่วยลงไปใส่ในถาดอุปกรณ์ที่เตรียมไว้ นำไปทำพิธีแก้ที่ใดที่หนึ่งที่ห่างจากบ้านเล็กน้อย
6. หมาก 2 คำ

คำอ้อนวอน

“ข้าวอันนี้ผู้ข้าได้ ไก่เล็กเผ่า เหล้าไหขม ข้าวหวานสีฟ้า เกาะขามากจิบ กินแล้วเอื้อไปอยู่ที่ดี เกราะห้กะดี ป่วยกะหาย แก่กินก่อน อ่อนกินทีหลัง”

การแต่งแก้ผีตายมะแดง (ผีตายโหง)

อุปกรณ์

1. กระทงขนาดเท่ากับเท้าผู้ป่วย
2. ข้าวคำ ข้าวแดง
3. กาบแห้งคันกล้วย ทำเป็นเส้นจำนวนเท่ากับอายุผู้ป่วย
4. กาบแห้งคันกล้วยทำเป็นหุ่นผู้ป่วย

คำพุดในการกวาดเอาสิ่งชั่วร้ายออกจากผู้ป่วยใส่ลงไปในถาดอุปกรณ์ “เอาบัดนี้ ตัวช้อยได้

เอาข้าวคำ ข้าวแดง มากวาดเอาโรคเอาก็บ อเอาความไข้ ความป่วย ออกจากร่างกายเจ้าบัดนี้ ละขอ
เชื้อเจ้าอยู่ดี มีแสงอย่าเชื้อต้องเชื้อคาได้” แล้วนำอุปกรณ์ต่างๆ ไปทิ้งนอกบ้าน

การติดตามผล

การติดตามผลการรักษา โดยการสอบถามจากญาติๆ ถ้ามีอาการดีขึ้นญาติจะมาบอกให้ไป
รื้อคาย ถ้าไม่หายก็จะมีอาการอื่นคาย คือ เหย้าไข้อีกเพื่อหาสาเหตุว่าผิคนไหนที่ยังทำให้คนไข้ไม่
หายจากการป่วย เรียกว่า “การเสาะหา”

1.5 นางเสริฐ หาศิริ

คุณยายเสริฐ หาศิริ อายุ 65 ปี อยู่บ้านเลขที่ 9 หมู่ 3 บ้านหนองหญ้าโชน ตำบล
สงเปลือย อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นหมอเหยามาแล้ว 20 ปี แต่ได้เป็นแม่เมืองที่สามารถ
รักษาผู้ป่วยได้เมื่อ 3 ปี ที่แล้ว มีลูกเมือง 12 คน มีลูกชาย 13 คน คุณยายเสริฐ (ยายแต่เรียกตาม
ชื่อลูกคนโต" เหยาเพื่อการรักษาผู้ป่วย เฉลี่ยวันละ 2 คน

การมาขอหมอเหยาให้ไปรักษา

- ญาติผู้ป่วยจะมาหาที่บ้านพร้อมกับดอกไม้ 1 คู่และเทียน 1 คู่ มาขอมือไหว้หมอเหยา
พร้อมกับพูดว่า “ไหว้สา ขอยมาหาเจ้า ข้อยทกกะดัก ข้อยทกกะด้อ”

* ไหว้สา หมายถึง การพนมมือไหว้

* ทกกะดัก ทกกะด้อ หมายถึง มีความทุกข์กายทุกข์ใจ มีความกังวลใจ

จากนั้นหมอเหยาจะสอบถามอาการเจ็บไข้ของผู้ป่วยกับญาติและกำหนดวันในการไปรักษา

ทีมรักษา ประกอบด้วย

- หมอเหยา (คุณยายเสริฐ)

- หมอแคน (นายโง้น ศรีพิมพ์)

อุปกรณ์เครื่องคายและการแต่งกาย

การแต่งกายในการไปรักษาคนไข้ของหมอเหยา (ยายเสริฐ) จะแต่งกายด้วยชุด
ผู้ไท เต็มยศ คือใส่ผ้าซิ่นมัดหมี่ต่อชาย เสื้อสีดำ ขลิบชายสีแดง มีผ้าไหมพาดไหล่ โปกศิระ
ด้วยผ้าแดง เครื่องคายรักษา หมายถึง เครื่องเช่นสังเวช บูลา

1. ข้าวสาร	2	ถ้วย
2. ไข่ดิบ	2	ฟอง
3. กระจวยใส่เทียนและดอกไม้	16 อัน	(ใบทองกกล้วยมาทำเป็นกรวย)
4. โนฝ้าย	2	ใบ
5. ขันธ 5	1	ขันธ
6. คาเหลว	1	อัน
7. เงินโบราณ(เงินลาด)	3	ลาด
8. เหล้าขาว	1	ขวด
9. ข้าว	2	อัน
10. เงินค่าการรักษา	24	บาท
11. ผ้าฝ้ายสีขาว	1	ผืน
12. ผ้าถุง (เป็นผ้าฝ้ายมัดหมี่)	1	ผืน
13. จีบหมาก	2	คำ

14. เทียนจ้ำ	2	คำ
15. เทียนลิ้ม	1	กู่
16. โสยห้องแตะ		

การตรวจและการวินิจฉัยโรค

ใช้วิธีการเขย่าเสียงทายเพื่อค้นหาสาเหตุของการเจ็บไข้ได้ป่วย ให้ฝึบอกถึงสาเหตุและวิธีการรักษาอาการเจ็บป่วยของคนไข้โดยการใช้ข้าวสารโรยใส่ไข่ดิบ พร้อมกับลำโพงถามผู้ว่า “ไ้หน้อ คาหลักเข้ามาเยี่ยมโน คาโตเข้ามาเยี่ยมสอง เสียงล้าเบ่งเซา ผิดงสิเลอมาว่า ผีป่าสิเลอมาเฮ็ด เจ้าถ้ำเขื่อนเฮ้ย” เป็นบทคำถามผีบ้านว่าให้ช่วยดูว่าผิดงหรือผีป่าที่ไหนมาทำให้เจ็บป่วย พร้อมเสียงทายโรยข้าวสารใส่ไข่ที่ด้งไว้ที่คาน

ผลการตรวจและวินิจฉัยโรค

จากการค้นหาสาเหตุการเจ็บป่วยของนางเส้ม คนหาญ ของหมอเหยา (คุณยายเสริฐ ศรีหาตา) โดยการเสียงทายข้าวสารกับไข่ พร้อมทั้งลำโพงถามผี ซึ่งทราบสาเหตุว่า

1. ผีมะแสดมากระทำต่อผู้ป่วย (ผีมะแสด หมายถึง ผีตายโหง หรือผีที่ตายแบบผิดปกติ)
2. ผิดผีให้ ผีที่มากระทำอยากจะออกแต่ผู้ป่วยไม่รับ จึง “มาต้องมาชน” หมายถึง ผีมากระทำทำให้เจ็บป่วยจึงทำให้ป่วยออกๆแอดๆไม่หายสักที

การรักษา

หลังจากเขย่าหาสาเหตุของการเจ็บป่วยของนางเส้ม คนหาญ พบแล้ว หมอเหยา (คุณยายเสริฐ) จึงทำการรักษาผู้ป่วยโดยการรักษาตามสาเหตุที่ค้นพบ คือ

- ผีมะแสดมาทำ รักษาโดยการทำพิธีกรรมตัดมะแสด ซึ่งพิธีกรรมตัดมะแสด ต้องเตรียมอุปกรณ์ต่างๆซึ่งญาติผู้ป่วยจะเป็นผู้ช่วยกันจัดหาและเตรียมการซึ่งมีดังนี้

1. กาบกล้วยทำเป็นกระทงรูปสามเหลี่ยมยาวขนาดเท่ากับความยาวของเท้าผู้ป่วย
2. ผ้ายสีขาวยกกับสีแดง ยาว 1 วา 7 เส้น
3. จันน้ำส้มป่อย
4. จ้าว

พิธีกรรม

- ให้ผู้ป่วยนั่งถือเส้นด้ายที่ผูกต่อกับกระทง
- หมอเหยาจะลำเหยาในบทคัดสิ่งไม่ดี ผีมะแสงออกจากตัวผู้ป่วย แล้วตัดฝ้ายที่ผู้ป่วยถือไว้ในขนาด 1/3 ทั้งใส่กระทง
- ในส่วนที่เหลือหมอเหยาจะเอามาผูกข้อมือให้ผู้ป่วยพร้อมทั้งให้บริการ ให้หายจากโรคภัยต่างๆ ให้อยู่ดีมีสุขให้พบแต่สิ่งดีๆ ในชีวิต ในช่วงนี้ญาติๆ ก็จะมารุมล้อมให้กำลังใจกับผู้ป่วย จากนั้นหมอเหยาก็นำพิธีเหยาตามขวัญและรับขวัญให้มาอยู่กับเนื้อกับตัวผู้ป่วย
- ผิดผีให้หรือผีให้จะออก รักษาโดยการรับเอาและทำพิธีคุมผี ถ้าคุมผีออกก็จะดำเนินเป็นลูกเมืองของคุณชายเสริฐ “ลูกเมือง” หมายถึง ผู้ที่เคยผ่านการรักษา เป็นลูกเมืองของแม่เมือง ถ้าแม่เมืองไปเหยารักษาที่ไหน ถ้าหากไปได้ก็จะไปร่วมพิธีด้วย

การติดตามการรักษา

หลังจากทำพิธีกรรมต่างๆ เพื่อการรักษาแล้วยังมีพิธีกรรมคุมผีที่จะต้องทำต่อ ซึ่งเป็นการติดตามการรักษาอย่างต่อเนื่องของหมอเหยา โดยจะต้องนัดวันให้เหมาะสมและเป็นวันดี

1.6 นางจงใจ อักติ

คุณยายจงใจ อักติ เกิดเมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2467 อายุ 83 ปี สามีเสียชีวิตแล้ว มีบุตร 10 คน ชาย 6 คน หญิง 4 คน เสียชีวิตแล้ว 2 คน ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 39 หมู่ที่ 2 ตำบลลุ่มใหม่ อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

สาเหตุที่เป็นหมอเหยา

ตอนเป็นเด็กคุณยาย รักษาไม่หายจึงให้หมอเหยามาเหยรักษาให้จนหายไข้ หายเจ็บป่วย หลังจากนั้นได้เลี้ยงผีขึ้นทั้งไร่ ได้รับการศึกษาองค์ความรู้การเหยจากแม่ ซึ่งเป็นหมอเหยาและพ่อเป็นหมอเป้า โดยการเป็นผู้ช่วย และใช้วิธีการจดจำโดยไม่มีการจดบันทึก เมื่อแม่เสียชีวิตจึงได้ทำการเหย ได้ทำหน้าที่หมอเหยามาแล้ว 35 ปี

คุณยายจงใจนอกจากเป็นแม่เมืองเหยรักษาแล้ว ยังเป็นร่างทรงของมเหศักดิ์หลักเมืองหอกลา ของอำเภอเขาวงในการทำพิธีกรรมบวงสรวงประจำปี มีลูกเมือง 20 คน แต่ไม่ลูกเมืองยังไม่มีใครสามารถเหยรักษาผู้ป่วยได้

การมาหาหมอเหยา

นำขันธ 5 เพื่อขอให้หมอเหยรับการรักษา

เครื่องคายรักษา

1. หลักช้างหลักม้า (เทียน 2 เล่ม)
 2. ผ้าย 2 ใบ
 3. ข้าวสาร 1 ชัน
 4. ดอกไม้เครื่องประดับ(พวงมาลัย 1 คู่ เครื่องประดับของเทวดา)
 5. เหล้า 2 ขวด(เลี้ยงเทวดา)
 6. เทียนอาจ (เทียนของเทวดา)
 7. ผ้ายัน 2 ผืน
 8. น้ำหอม สำหรับเลี้ยงเทวดา ครูอาจารย์เวลาทำพิธี (แต่ก่อนใช้น้ำหอมทำจากแก่นจันทร์หอมแต่ปัจจุบันไม่มี,ปัจจุบันใส่ดอกจำปาด้วย) น้ำดอกไม้ สำหรับหมอเหยดื่ม
 9. เงินค่าคาย 84 บาท
- **ถูกศิษย์ของคุณยายจงใจ เป็นคนที่จัดคายให้ แต่ไม่สามารถทำพิธีได้**
- **ขันธ 5 ขันธ 8 สำหรับผู้ป่วยมาขอรับการรักษาจากหมอเหยา**

การวินิจฉัย

1. เสี่ยงไข

- หมอเหยา จะขอครูบาอาจารย์ให้ทราบทุกครั้งว่าจะทำอะไร
- การเสี่ยงไข จะดูว่าผู้ป่วยหายหรือไม่
 - * ไขในมือหมอจะคั้งขึ้น(ไม่นอนวางในมือ) แสดงว่าจะรักษาหาย
 - * ผู้ป่วยหนักจะไม่รอด ไขในมือจะไม่เคลื่อนที่ แสดงว่าจะรักษาไม่หาย

2. การเสี่ยงเทียน

* เทียน 1 คู่ ดอกไม้ 1 คู่ และ เงิน 20 บาท เสี่ยงดูว่าป่วยเกิดจากอะไร จะหายดีหรือไม่แก้ไขอย่างไร ขอมมาพร้อมบอกเครื่องขอมมาให้

* ผู้ป่วยบางราย หมอเหยาจะรักษาโดยการเป่าให้ และจะมีคาถาเป็นคาถาของพระพุทธรเจ้า

3. เสี่ยงข้าว ดูว่าผู้ป่วยจะดี หาย /ไม่หาย / เสียชีวิต

หมอเหยาต้องอธิฐาน ท่องคาถา บอก/ถามครูบาอาจารย์ คุณพ่อ คุณแม่ทุกครั้งโดยการโยนข้าวสารลงบนไข่ไก่

- * หาย/รอด เม็ดข้าวที่มีลักษณะสวย ไม่แตก วางบนไข่
- * ดาย เม็ดข้าวที่มีลักษณะแตกไม่สวย วางบนไข่

ความหมายของการเรียงตัวของข้าวสาร

ดาย (เรียงยาวตามความยาวของไข่)

ไม่ดาย (แก้ได้)

ป่วยแต่ไม่เสียชีวิต (จุมูกข้าวจะหันมาด้านหมอเหยา)

- ถ้าเสี่ยงแล้วผลออกมาว่า ไม่หาย / ดาย จะไม่เหยารักษา
- จะเหยาเฉพาะคนที่จุมูกข้าวมีโอกาสรอด
- การจัดทำพิธีเหยา การขอรับการเสี่ยงทายเครื่องพิธีกรรมต้องครบ จึงจะทำพิธีได้

ข้อปฏิบัติตัว

ทำวัตรเช้า-เย็นทุกวันที่บ้าน ตักบาตร/ถวายอาหารที่วัดทุกวัน ทุกวันพระ ตั้งชั้น 5
ชั้น 8 ขึ้นหิ้งบูชา ลูกเมืองจะเอาดอกไม้ธูปเทียนมาบูชา พร้อมทั้งนำอาหารการกินมาฝากแม่เมือง

- แม่เมืองต้องครองตนดี สอนลูกหลาน ลูกศิษย์ ลูกเมืองให้เป็นคนดี แต่สอน 100 คน
จะได้ดีแค่ 1 คน

- ลูกของหมอเหยาทุกคนเป็นคนดี คิดดีอยู่ในศีลธรรม เพราะตัวเองครองตนดี

- การคิดไม่ดี ทำไม่ดี ทำให้จิตใจไม่ดี ส่งผลต่อการเจ็บป่วยในปัจจุบัน

- หมอเหยาต้องจิตใจดี คิดดี ทำดี อยู่ในศีลธรรม ซื่อสัตย์ ไม่อิจฉาริษยา ไม่โกหก

- การรักษาโรคในสมัยก่อนและปัจจุบันต่างกันมาก คนสมัยก่อนอายุยืน เนื่องจากมี
สุขภาพจิตดี ส่วนมากจะป่วยเนื่องจากโรครุนแรง แต่ปัจจุบันมีโรคต่างๆมากมาย สมัยก่อนคนอายุยืน
ส่วนมากป่วยเนื่องจากโรครุนแรง คนสมัยก่อนมีจิตใจดี ปัจจุบันมีโรคแปลกๆเพิ่มขึ้น

1.7. นางลบใจ ศรีประโหม

นางลบใจ ศรีประโหม เกิดเมื่อวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2579 อายุ 70 ปี สามีเสียชีวิตแล้ว มีบุตร 7 คน เสียชีวิต 5 คน เหลือ 2 คน ชาย 1 คน หญิง 1 คน ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 69 หมู่ที่ 10 ต.คุ้มเก่า อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์

สาเหตุที่เป็นหมอละหมา

คุณยายลบใจเป็นคนที่มีสุขภาพไม่ค่อยแข็งแรง ตั้งแต่เกิดจะเจ็บป่วยบ่อยๆ แดๆ มาตลอดจนประมาณอายุ 17-18 ปี จึงให้หมอละหมามาเหวี่ยงรักษา ชื่อหมอละหมาทองกาย บุญมงคล มาเหวี่ยงรักษาให้ หมอละหมานอกว่าผีให้อายก็จะออก ต้องทำพิธีคุ้มผีและรับไว้แต่สามีไม่ให้รับ เพราะถ้ารับแล้วจะต้องเป็นหมอละหมา จึงใจไว้ (ใจจะ หมายถึง ผ่อนผัน หรือยั้งระยะเวลาไว้) ต่อมาสามีตาย จึงทำพิธีรับและเป็นหมอละหมามาจนปัจจุบัน

ปัจจุบันยังไม่มีลูกเมืองคนใดที่สามารถเหวี่ยงรักษาได้แต่กำลังอยู่ในช่วงที่ฝึกวิชาซึ่งมีอยู่ 3 คน คือ นางจอน นางมณีศรี และ นางชวล

ในการถ่ายทอดความรู้นี้จะเลือกคนที่เฉลียวฉลาด ความจำดี มีพื้นฐานจิตใจเสียสละ ยากจะไปกับแม่เมือง ทุกครั้งที่มีการรักษา เพราะกระบวนการถ่ายทอดจะถ่ายทอดพร้อมๆ กับการปฏิบัติจริง ลูกเมืองต้องจดจำเป็นหลักไม่มีคำรที่ให้อ่านเหมือนการเรียนรู้ทั่วไป ดังนั้น จะเลือกคนพอสมควรในการที่จะถ่ายทอดความรู้ให้

โรค/อาการที่รักษา

คนป่วยที่มาหายายลบใจ ส่วนใหญ่จะเจ็บป่วยด้วยอาการเจ็บป่วยบ่อยๆ แดๆ ไม่หายสักที กินยาโรงพยาบาลแล้วก็ไม่หายมีความกังวลกับโรคที่เป็น นอกจากนั้นยังมอเสี่ยงทายสำหรับคนที่มีความเครียด กังวล และสามารถเป่าเด็กร้องไห้

การรักษา

กระบวนการรักษาจะคล้ายๆ กับหมอละหมาคนอื่นๆ ซึ่งเริ่มเป็นขั้นเป็นตอน ดังนี้

1. ชักผีเข้าเทียบให้ผีรวมกาย
2. เสี่ยงทายหาสาเหตุการเจ็บป่วย โดยถามผีดังนี้ “มาขอบเฮ็ดคัง มาตั้งเฮ็ดมันแจ้ง ใจแปนๆ บอมนั่นแม่น” ถ้าผีบอกว่า “ดูอยู่นี้ อยู่เคื่อน้ำก่อดิน อยู่ตะดินก่อๆ” หมายถึง ผีอยู่ที่นา มากระทำให้เกิดอาการเจ็บป่วย
3. วินิจฉัย โดยสามารถบอกได้เลขว่าเจ็บป่วยจากผีอะไร และรักษาอย่างไรโดยการเสี่ยงทาย
4. ทำการรักษา ในกระบวนการรักษาของหมอละหมาก็คือ การแต่งแก้ ซึ่งจะทำ

ตามที่ผิบอกไว้ แต่งแก้ด้วยอะไร ถ้าผิอยากกินหมู หรือไก่ ก็จะแต่งแก้ด้วยสิ่งนั้น ส่วนเครื่องคาย แต่งแก้จะคล้ายหมอลำคนอื่น ๆ คำพูดเอาของแต่งแก้ให้ผิ “มาจิบเพิ่นได้มาหาแล้วคาย ภูเขาได้มาค้อน มือซ้ายเอือคว่ำ มือขวาเอืออับ พาไขข้อได้แต่มอบ พาหวานข้อได้แต่งอับ เจ้าชุมผิเอ๋ย” แล้วนำไปให้ผิกินแล้วบอกว่า “ของกินมันปาก ของฝากมันใจ”

ข้อปฏิบัติของหมอลำ

อาหารการกิน ขลำนกกด กระช้อน(กระรอก) กระแต (บ้าง) นกเค้า และไม่กินข้าวที่บ้าน
กนคาย

ในทุกวันพระจะเปลี่ยนเครื่องคายบูชา ขึ้นหิ้งด้วยดอกไม้ ชันธ 5 ชันธ 8 บูชาคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ คุณครูบาอาจารย์ คุณบิดามารดา

เปลี่ยนเหล้า น้ำหอม ดอกไม้เก่า และลูกเมืองก็เอาเหล้าดอกไม้ชันธ 5 ชันธ 8 มารวมกัน ขึ้นหิ้งที่บ้านแม่เมืองๆจะพูดว่า “ตามพันแม่คั่นบ้าน เก้าสานแม่คั่นเมิง โหเบิงแม่ได้ปึก หลักเบิงแม่ได้ตั้ง เดือนคับเจ้าเอือได้ขี้มำดำ เดือนค้ำเอือได้ขี้มำพ่าย เดือนหงายคับเจ้าเอือได้ขี้มำเวิน คนขอน้ำกะมิเอือน้ำพาไหล ขอโหกะมิเอือไฟมอด ขดจอกจ้งเอือมาเวียงเฮาคอบ”

พิธีเลี้ยงผีประจำปีทุกปี แม่เมืองจะปลดหิ้งลูกเมืองทุกคนมารวมกัน คำกล่าวสำหรับปลดหิ้ง “เอ้อ...ท้าวค้อนา พระยาอยู่หิ้ง เอ้า...เชญนิมนต์ลงสู่ตุนสู่คน เอ้าหามือกะทัน หาวนกะได้ บองแคหอมเข้า บองเหล้าเฮาหอมโน ปางหลวงแม่พาสร้าง ปางกว้างแม่พางัน” หมายถึง คำเชิญผีของลูกเมืองแต่ละคนให้ผิมารับการเลี้ยง

พิธีเลี้ยงผีหอปู่ตาประจำหมู่บ้าน จะเลี้ยงทุกปี ซึ่งยายลบใจ จะเป็นจ้าวเจ้า ทำพิธีกรรมให้คนทั้งหมู่บ้าน

2. หมอสมุนไพร

2.1 นายสุภาพ ทิพย์สิงห์

นายสุภาพ ทิพย์สิงห์ อายุ 62 ปี ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 14 ม. 4 บ้านซัง ต.กุดปลาข้าว อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์ มีบุตร 3 คน ลูกรับราชการ 1 คน อีก 2 คน ทำนา ย้ายมาจากร้านสุขเกษม ประมาณ 10 ปี

การศึกษาเกี่ยวกับหมอพื้นบ้าน

ได้รับการอบรมการใช้สมุนไพรรักษาโรคจากพระสงฆ์, ศูนย์บ้านบ่อเคื่อนหัว และจากโรงพยาบาลเขาวง นอกจากนี้ได้ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมอยู่เสมอ จนสามารถรักษาผู้ป่วยได้มาประมาณ 10 ปี

การปฏิบัติตัว

- ห้ามรับประทานอาหารในพิธีศพ
- ไม่ให้กินเนื้อมังสั 10 อย่าง เช่น หมู แมว งู กา อีเก้ง เสือ สิงโต
- ห้ามดื่มสุรา
- ห้ามไม่ให้ขว้างปาสิ่งของใดๆ
- ไม่ให้พูดคำหยาบคาย
- ห้ามรับประทานซากสัตว์ที่เหลืออกจากสัตว์อื่น
- ไม่ให้โลภมาก (ถ้าโลภมากจะมีอันเป็นไป)
- นับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก

โรคที่รักษา

1. โรคบาดทะยัก

การรักษา

ถ้ามีอาการไม่มาก ก็จะให้ผู้ป่วยไปหาที่บ้านอุปกรณ์การบูชา

- ดอกไม้ข้าว	1	คู่
- เทียน	1	คู่
- เงิน	20	บาท

ถ้ากรณีที่มีอาการป่วยมาก ต้องตั้งค่ายรักษา อุปกรณ์การตั้งค่าย

- ชั้น 5 คอกไม้ขาว	1	ชั้น
- เงิน	24	บาท
- ผ้าถุง	1	ผืน
- ผ้าขาว	1	วา
- ผ้าขาวม้า	1	ผืน
- ไข่ไก่ดิบ	1	ฟอง
- เหล้าขาว	1	ขวด

ตั้งค่ายไว้จนกว่าจะรักษาหายจึงรื้อค่าย ในอุปกรณ์ค่าย สิ่งที่ได้รับประทานได้ต้องรับประทานให้หมด ส่วนที่รับประทานไม่ได้ก็ให้คนไข้ได้กินไปจะเป็นเงินเท่าไรไม่กำหนด แต่ถ้าคนไข้ไม่ได้อิน หมอจึงเอากลับบ้านได้

โรคบาดทะยัก มี 2 ชนิด คือ

1. ชนิดเฉียบพลัน อาการจะเจ็บลงไปถึงกระดูก ถึงตายได้
2. ชนิดเรื้อรัง อาการจะเจ็บอยู่บริเวณผิวหนัง จะเป็นแผลกว้าง เจ็บ คัน ร้อน แสบ

การตรวจ

จะซักถามอาการ ใช้ฝ่ามือวางที่แผลหรือบริเวณที่เป็น จะรู้สึกร้อนมือขึ้นมา ถามสาเหตุที่เป็น ดูความเจ็บปวดเป็นเกณฑ์ เจ็บแบบขยี้ไม่ได้เลยใจจะขาด หรือพอกได้

อาการเกิดจาก ตะปูตำ หนามตำ สังกะสีบาด เกิดเองพบได้น้อย แผลที่เกิดจะหายเร็วกว่าปกติ เกสซ์ของแผลจะแข็งผิดปกติ ต่อมาจะมีอาการคันรอบเกสซ์ อยากจะเกา ถ้าเกสซ์เปิดก็จะอักเสบบวมขึ้นมาก เจ็บมากกว่าบวม เจ็บมากจนเพื่อพูดไม่รู้เรื่อง

ชนิดเฉียบพลัน

อาการ บวม ร้อน แดงกล้ำ เป็นแนวเส้นเหมือนมีเส้นข่วนเป็นแนว ขาว ไม่เป็นแผล ปวดกัดเข้าข้างใน มีอาการไข้ร่วมด้วย

ชนิดเรื้อรัง

อาการ เป็นแผล ขอบแผลจะแดงบวม ปวดกัดเข้าข้างใน ปวดร้อน มีอาการไข้ร่วมด้วย

การตรวจ

1. คลำหน้าผากดูความร้อนของร่างกาย
2. เอามืออังที่ปากให้คนไข้เป่าลมออกมาดูความร้อนภายใน
3. เอามืออังที่แผลหรือบริเวณที่มีอาการปวดจะร้อนผิดปกติ

การรักษา

1. ใช้คาถาเป่า กระทุ้งพิษความร้อน
2. ฝนยาสมุนไพรทาพร้อมเป่าคาถาสลับกัน 3 ครั้ง

รายที่มีอาการไม่รุนแรง จะฝนยาสมุนไพรทาอย่างเดียวยังใช้เวลารักษาประมาณ 1-2 วัน

หรือจนอาการดีขึ้นและให้ยาไปทาที่บ้าน

รายที่มีอาการรุนแรง ฝนยาสมุนไพรทา เป่าคาถาสลับกันไป รักษาติดต่อกัน 28 วัน

หรือจนอาการดีขึ้น/การรักษาโดยตั้งค่ายารักษาพร้อมด้วย

ยาสมุนไพร

1. ไม้ส้มกบ/ส้มกา
2. ไม้ซี

วิธีใช้ ฝนกับน้ำ (ฝนให้ชันเหี่ยว) ทาบริเวณที่มีอาการ

คาถาเป่าร่วมด้วย

“โสโส นะโมพุทธายะ ละสุณฺหาวยินฺจสันติ อิติปิ อิมินาวิญญูจะตังวิญญูสันติ พุทธโร
สหายะนะทอค โมถอน พุทธอน ทะลายะ ละสุณฺหาวยินฺจสันติ อิติปิ อิมินาวิญญูจะตัง พุทธ
โรสหายะ”

พูด 3 จบ แล้วเป่าลงบริเวณที่มีอาการ 3 ครั้ง แล้วท่องคาถาใหม่อีก 3 จบ แล้วเป่าลงอีก
3 ครั้งเหมือนเดิม

อาหารแดงดำหรับโรคบาดทะยัก

อาหารพวกเนื้อสัตว์ต่างๆ เหล้า ของคาว ถ้ากินผิดแสดง จะปวดแสบร้อน ปวดมากขึ้น
แผลหายช้า

- ห้ามรับประทานอาหารจำพวกเนื้อทั้งปวง
- ห้ามรับประทานอาหารที่มีรสเปรี้ยว-หวาน
- ห้ามรับประทานอาหารคอง เหล้า เบียร์

อาหารที่รับประทานได้

- กบ ปลาช่อน ผักที่เป็นต้น (ไม่เป็นเถาเครือ)

การติดตามผล

สอบถามจากญาติ จากอาการของผู้ป่วยขณะรักษาหรือญาติมาตามให้ไปรี้อย

การสืบทอด

ยังไม่มี การสืบทอด ถ้าจะสืบทอดให้กับบุตรตนเองก็ต้องสอนให้คนอื่นก่อนแล้วให้คนที่ถูกสอนนั้นมาสอนบุตรของคนอีกที

ลักษณะของคนที่จะสืบทอด

- ใครก็ได้ที่สามารถรักษาข้อห้ามได้อย่างเคร่งครัด
- อยู่ในศีลธรรม

2. โรคคกเลือด

สมุนไพรที่ใช้	เทียนฉาย	1	กำมือ
	สะบักใหญ่	1	กำมือ
	โสนน้ำ	1	กำมือ

วิธีใช้ ถ้ามีอาการคกเลือดมากให้นำมาต้มใส่ปีป แล้วนำผู้ป่วยเข้ากระโจม ประมาณ 30 นาที หลังจากนั้นให้นำยามาฝนรับประทานจนกว่าจะหายปกติ ให้รับประทานจำนวนยามากขึ้นตามอาการจนกว่าจะดีขึ้น

ข้อห้าม รับประทานอาหารที่มีรสมัน

สรรพคุณ ขับเลือดร้าย ทำลายเลือดเสีย ฟอกเลือด รักษาประมาณ 15 วัน หายถ้าดูแลรักษาไม่ได้ก็จะแนะนำให้ไปรับการรักษาที่โรงพยาบาล

ยาสมุนไพร

1. เก็บเองที่หลังเขาภูพาน มีปัญหา คือ ขาดจะหมดไปแล้ว เช่น ยารักษาอาการคกเลือดมีคนมาเอาไปมากจนหมดแล้ว

2. ซื้อที่ตลาดลาวบึงคงหลวง หนองคาย นำยามาตัดเป็นท่อนเล็กตากแห้งไว้

ขั้นตอน

แต่งขันธ 5	1	ขันธ
ผ้าขาว	1	ผืน
ทองคำ	3	จบ

นั่งสมาธิ สืบต่อร่างทรงเพื่อดูว่าจะรักษาหายหรือไม่

อุปกรณ์ตั้งค่ายรักษา

คาย เงิน 12 บาท, ผ้าขาว 1 ผืน, จันท์ 5 1 จันท์, ดอกไม้ขาว 1 กุ้, ไข่ 1 ฟอง, เหล้าขาว 1 ขวด, ผ้าขาวม้า 1 ผืน, ผ้าถุง 1 ผืน

การรับการรักษา

เทียน 1 กุ้, ดอกไม้ 1 กุ้, เงิน 20 บาท

3. โรคไต

อาการ ปวดเอว, ปัสสาวะขาก, บวม

สมุนไพร

- หญ้าหางกระรอก	1	กำมือ
- แก่นต้นสับประรด	1	กำมือ
- หัวเอื้อง	1	กำมือ
- เถาว์นางนวล	1	กำมือ
- หัวหญ้าแฝก	1	กำมือ

วิธีใช้ คั้นกับน้ำ 2 ส่วนเหลือ 1 ส่วน คั้นให้สุกประมาณ 30 นาที (ถ้าคั้นยาไม่สุกจะมีอาการคันคอ) รับประทานแทนน้ำ

สรรพคุณ แก้ปวดเอว ปัสสาวะไม่สะดวก ปวดหลัง ปวดแสบ จะหายหลังจากรับประทาน 1 หมื้อ

ข้อห้าม

ห้ามรับประทานอาหารรสเผ็ด

จำนวนคนไข้

ประมาณ 20 รายขึ้นไป/ปี รักษาให้ทั้งที่บ้านและบ้านคนไข้ แล้วแต่กรณีไป จำนวนอาการที่มาหาหมอคือ บาดทะยัก คนไข้ส่วนมากจะเป็นวัยทำงานผู้ชายมากกว่าผู้หญิง ถ้าเป็นเด็กจะเป็นอาการของคางทูม

2.2 นายแถม กุดกระแสง

คุณตาแถม กุดกระแสง เกิดปี พ.ศ. 2473 อายุ 79 ปี มีบุตร 8 คน ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 9 หมู่ 7 ตำบลกุดปลาข้าว อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

การศึกษาหมอสมุนไพร

ได้รับการถ่ายทอดวิชาหมอชาพื้นบ้านจากพ่อตาและเรียนจากใบลาน รักษาโรคโดยใช้สมุนไพร โรคที่รักษาได้ คือ อาการไข้ไทฟอยด์, โรคทำมะลา เป็นหมอสมุนไพรรักษาผู้ป่วยมา 9 ปี

การสืบทอด ยังไม่มีการสืบทอดแก่ใคร

ข้อปฏิบัติตัว

- ถือศีลอย่างเคร่งครัด
- วาจาสุภาพ อ่อนโยน ไม่พูดหยาบ
- ปฏิบัติตามข้อห้ามของอาจารย์ คือ
 - งดเนื้อมังสวิรัติได้แก่ ทุ ข้าง มะ ถึง เสือ สิงโต อีเกา แร้ง
 - งดสุรา
 - ไม่กินดิบ
 - ไปงานศพไม่กินอาหารในงาน
- วันศีลวันพระจัดตั้งขันธ 5 ขันธ 8 บูชาอาจารย์
- นั่งสมาธิ เดินจงกรม
- * ถ้าปฏิบัติผิดข้อห้ามจะมีอาการเจ็บปวดตามร่างกาย ปากพองเปื่อย

โรคที่รักษา

1. ไข้ตัวร้อน ร้อนใน
2. ไข้มือเย็น เท้าเย็น
3. ไข้ช็อคโบท หรือไข้หมากไม้ หรือไทฟอยด์ หรือไข้หลบ

การรักษา ภูษายา

อุปกรณ์ 1. ดอกไม้ขาว	1	คู่
2. เทียน	1	คู่
3. เงิน	20	บาท(แล้วแต่จะให้)

การวินิจฉัย

1. ซักถามอาการเจ็บป่วย
2. เอามือแตะหน้าผากดูความร้อน

โรคที่รักษาด้วยยาสมุนไพร

1) ไข้ร้อนใน

สมุนไพร

- นาหอย(หอยทะเล แก้วอย่าง)
- ทินจมน้ำ
- นมยา (หอยออกอยู่ตามหน้าผาที่มีน้ำไหลผ่าน)
- แสนปลาก้าง
- หนาวเคียนห้า

วิธีใช้

ฝนรวมกับน้ำสะอาด รับประทานแทนน้ำจนกว่าจะหายส่วนมากจะรักษา 1-2 วัน

ข้อห้าม

1. ห้ามอาบน้ำเย็น
2. งดอาหารแสลง กบ เนื้อสัตว์ใหญ่ต่างๆ ผักที่เป็นเครือ

2) ไข้มือเย็น-เท้าเย็น

สมุนไพร

- สะค้าน
- ดากวาง คาไถ่ คานกกด (ต้นไม้)
- พญามือเหล็ก
- ทำทนานนชุม
- จันทน์แดง,จันทน์ขาว

วิธีใช้ ฝนรวมกับน้ำสะอาด รับประทานแทนน้ำ

3) ไข้้ออกโชน (ไข้เวลาเดิมทุกวัน)

สมุนไพร

1. พริกไทย
2. เจริญปลาหมอ
3. การบูร

วิธีใช้

คัมกับน้ำ 2 ส่วนให้เหลือ 1 ส่วนแทนน้ำ

- ให้ยาสมุนไพรไปรักษาที่บ้าน ถ้าอาการดีขึ้นให้มารับยาไปรับประทานต่อ 2-3 วัน
- ในการเก็บขามีคาถาปลูกชาด้วย
- กรณีฝนชาเสร็จแล้วก่อนให้คนใช้รับประทานต้องมีคาถาปลูกชาก่อน

2.3 นายวรวิทย์ บุญแสน

นายวรวิทย์ บุญแสน เกิดวันที่ 12 ธันวาคม 2502 อายุ 47 ปี บ้านเลขที่ 28 หมู่ 9 ต.หนองผือ อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์ การศึกษา ม. 6 อาชีพหลัก ทำนา ค้าขายยาสมุนไพร ฐานะเศรษฐกิจปานกลาง รายได้ 20,833 บาท/เดือน จำหน่ายสมุนไพรตามตลาดนัดและจำหน่ายที่บ้าน

การศึกษาเกี่ยวกับหมอยาพื้นบ้าน

เริ่มจากคุณปู่ถ่ายทอดวิชาสมุนไพรให้พ่อ พ่อก็ถ่ายทอดต่อให้ตนเอง โดยไปเก็บยา กับบิดา ตั้งแต่เด็กๆ ได้เรียนรู้ว่าเมื่อมีอาการไข้ตัวร้อนก็จะเอาต้นดอกก้านขอ ฝนใส่น้ำดื่ม พ่อค้าไม่มีใครรับต่อ ตนเองรักษาห่อยา นั้นและใช้รักษาคนไข้ตั้งแต่ปี 2511 ได้เข้ารับการอบรมเพิ่มเติมจากหมอสมบุรณ์ ลิมประเสริฐ จนได้รับตำแหน่งเป็นผู้จัดการร้านยาสมุนไพรบุญแสนเภสัช และมีความชำนาญด้านการใช้ยาสมุนไพร

การปฏิบัติตัว

1. รักษาศีล 5
2. ห้ามรับประทานมังสั 10
3. ห้ามรับประทานอาหารในงานศพ

โรคที่สามารถรักษาได้

1. โรคมดลูก
2. ริดสีดวงทวาร
3. โรคกระเพาะอาหาร
4. นั้ว
5. เป็นงูสวัด

1. โรคมดลูก

อาการ

คันช่องคลอด ตกขาวมีกลิ่นเหม็น มีผื่นขึ้นเหลือง

ตัวยาสมุนไพรที่ใช้

เทียนทั้ง 5 โกฎทั้ง 5 ว่านชักมดลูก ว่านมหาเมฆ ผ่างแดง ย่านางแดง ยาหัว พญาช้างค้ำ
ม้ากระต๊อบโรง มวยเลือด กำแพงเจ็ดชั้น

วิธีใช้

ต้มรวมกับน้ำให้ทั่วหมา ดื่มนานประมาณ 30-45 นาที รับประทานครั้งละ 1 ถ้วย กาไก่ เข้าเย็น หรือรับประทานแทนน้ำ

อาหารแสดง

มะละกอ ปลาร้า ไก่ หมู อาหารทะเล

2. โรคติดเชื้อทางทวาร**อาการ**

ถ่ายลำบาก ถ่ายเป็นเลือด

ตัวยาสมุนไพรที่ใช้

ว่านทรหด โกฐหัวบัว โกฐสอ โกฐน้ำเต้า ผ่างแดง รากปลาไหลเผือก กำแพงเจ็ดชั้น
เพชรสังฆาต ไม้กระดุก

วิธีใช้

ต้มกับน้ำดื่มแทนน้ำหรือบดเป็นผงป้อนเป็นลูกกลอน รับประทานเช้า-เย็นก่อนอาหาร

อาหารแสดง

เหล้า อาหารดิบ ก้อยกุ้ง ก้อยปลา ปลาไหล

3. โรคกระเพาะอาหาร**อาการ**

หิวก็ปวด อิ่มก็ปวด ปวดท้อง จุกเสียด แน่นท้อง

ตัวยา

กฤษณา กระวาน ย่านางแดง เปลือกคันพูชา โกฐเขมา โกฐสอ ผ่างแดง

วิธีใช้

ต้มกับน้ำดื่มแทนน้ำหรือบดเป็นผงป้อนเป็นลูกกลอนรับประทานเช้า-เย็นก่อนอาหาร

อาหารแสดง

อาหารประเภทเนื้อและเหล้า

4. นิ้ว**อาการ ปัสสาวะปวดขัด****ตัวยา**

หญ้าหนวดแมว ชาข่อย เทียนทั้ง 5 ผ่างแดง พญาช้างคำ รากหญ้าคา หญ้าวงช้าง

วิธีใช้

ต้มดื่มเช้า-เย็น

ข้อแนะนำ

1. ห้ามใช้ในผู้ป่วยโรคหัวใจ
2. ยาที่ใช้หญ้าหนวดแมวต้มดื่ม 7 วัน พัก 2 วัน

การติดตามคนไข้

ติดตามกับญาติ ตัวคนไข้มาบอกเอง

5. เป้าวัด (ฐวัด)

อาการ

ตุ่มคล้ายเม็ดข้าวโพด ตุ่มใสๆ คันออกกร่อน เจ็บแสบเข้าข้างใน

สมุนไพรที่ใช้

หมาก พลุ แก่นคูณ สีสี่เสียด ปูนแดง

วิธีรักษา

เคี้ยวสมุนไพรให้ละเอียดบ้วนน้ำหมากทิ้ง 3 น้ำ แล้วเป่าลงใต้บริเวณที่มีอาการ พร้อม
ท่องคาถาร่วมด้วย เป่าเข้า-เย็นทุกวันจนกว่าจะหาย

อาหารแสลง ไก่ ปลาไหล

คาถาเป้าวัด นะโม 3 จบ

“ วัดตั้ง- นิก- ขะ- จิ- เขมิ -ปะ- ริ-วา- ตั้ง

วัดตั้ง-นิก- ขะ- จิ-เขมะ – ปะ- ริ-วา- ตั้ง

ท่องคาถาเป็นเลขที่ 3, 5, 7 จบ แล้วเป่าลงที่บริเวณที่มีอาการแรงๆ

6. เป้าคางทูม

สมุนไพร ปูนแดง มะนาว

วิธีใช้ ผสมปูนแดงกับมะนาวใส่ถุงมือให้เข้ากัน ทาบริเวณที่เป็นคางทูม พร้อมเป่าคาถา

คาถาเป้าคางทูม

ถ้าเป็นชายท่องลงห้า ถ้าเป็นหญิงท่องลงหี (ท่อง 3, 5, 7 จบ แล้วเป่า)

คาถาสำหรับชาย “ลงห้า ลงห้า ลงห้า ลงห้า” คาถาสำหรับหญิง “ลงหี ลงหี ลงหี ลงหี” โดย
ท่องเป็นจำนวนครั้งเลขที่แล้วเป่าลงบริเวณที่เป็นคางทูมแล้วแต้มปูนแดง

คำรักษฐวัด	- เทียน	1	คู่
	- คอกไม้	1	คู่
	- เงิน	12	บาท

คำรักษากลางชุม - เทียน	1	คู่
- ดอกไม้	1	คู่
- เงิน	1	บาท
ธูปไพรรักษาโรค	ชุดละ 20	บาท

2.4 นายศรีสมร โพธิ์สม

นายศรีสมร อายุ 52 ปี สถานภาพสมรส มีบุตร 2 คน ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 26 หมู่ที่ 6 ตำบลกุดปลาเค้า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

การศึกษาเกี่ยวกับหมอยาพื้นบ้าน

ได้เรียนรู้จากปู่ และพ่อโดยการติดตามเป็นลูกมือ เวลารักษาและเข้าป่าเก็บสมุนไพร

การปฏิบัติตัว

1. รักษาศีล 5
2. จำศีลทุกวันพระ
3. ไม่รับประทานอาหารในงานศพ
4. ไม่รับประทานมังสั 10 อย่าง
5. เก็บยาสมุนไพรช่วงเวลา 4 โมงถึงบ่าย 3 โมง

โรคที่รับรักษา

1. โรคกระเพาะ
2. โรคตับ

1. โรคกระเพาะ

การวินิจฉัยโรค

1. ชักถามประวัติการเจ็บป่วย
 - เป็นมากี่วัน
 - สังเกตดูสภาพร่างกาย ใบหน้า สีผิว
 - เคาะดูท้อง เสียงดังเหมือนเสียงกลองหรือไม่ ลมคั้นในท้อง

การรักษา โดยการใช้สมุนไพร

1. กำแพง 7 ชิ้น
2. ไม้ลุ่มน้อย
3. ไม้ขี้โพน

วิธีใช้

ต้มยาสมุนไพรกับน้ำ 1 ½ ขัน คั้นประมาณ 30-40 นาที รับประทาน 1 ถ้วยกาแฟ หลังอาหารเช้า, กลางวัน, เย็น

อาหารแสดงโรค

ของคอง เหง้า อาหารรสเค็มจัด รสเผ็ดจัด

ข้อควรระวัง

ผู้ป่วยที่เป็นโรคหัวใจห้ามรับประทาน

2. โรคตับ

อาการ ตัวเหลือง ตาเหลือง ท้องอืด

การวินิจฉัย

1. ชักถามประวัติการเกิดโรค
2. ตรวจดูสีนัยน์ตา
3. ตรวจดูสีผิว
4. คลำคูกท้อง ท้องอืด จะมีก้อนแข็งได้กระดุกซี่โครงขวา

ยาสมุนไพรที่ใช้ มี 2 ประเภท ประเภทต้ม ไม่ต้ม

ประเภทต้ม จะเป็นรากไม้

ประเภทไม่ต้ม จะเป็นยางไม้

ในการจ่ายยาสมุนไพรจะถามคนไข้ก่อนว่าจะรับประทานประเภทไหน ก็จะจัดยาให้ไปรับประทานที่บ้าน

ประเภทต้ม สมุนไพรที่ใช้

1. พญาใบเขียว
2. คั้นขมิ้น
3. คั้นไผ่เฒ่า
4. ลูมน้อย

วิธีใช้

รับประทานครั้งแรก 1 มัด คั้นกับน้ำ 1 ½ ขัน คั้นนานประมาณ 30 นาที รับประทานครั้งละ 1 ถ้วยกาแฟ 3 ครั้งหลังอาหาร

อาหารแสลงโรค

อาหารรสมัน เหล้า ของหมักดอง หน่อไม้ หอยทุกประเภท อาหารเผ็ด เป็รี้ยว ทุกประเภท

ราคาจำหน่าย ชุดละ 20 บาท

3. โดहितอง

* ประเภทไม้ดัม

1. ขางไม้ยาง
2. ไข่ไก่ดิบ

วิธีใช้

รับประทานวันละ 2 ครั้ง เช้า-เย็น หลังอาหาร รับประทานติดต่อกัน 1 เดือน

ราคมนจำหน่าย ขวดละ 100 บาท

การติดตามผล

สอบถามจากญาติ คู่อการครั้งที่มารับยาใหม่

2.5 พระอาจารย์มหาธำราญ กตธโร

พระอาจารย์มหาธำราญมีชื่อเดิมว่านายธำราญ แก้วขอนแก่น อายุ 50 ปี เกิดวันที่ 1 มกราคม 2498 จบ ป. 4 จาก ร.ร วัดบ้านหนองแวง บ้านเลขที่ 199 ม.1 บ. นาจาน อ.เมือง จ. กาฬสินธุ์ บวชเรียนเมื่อปี พ.ศ. 2511 บวชที่วัดธาตุเชิงชุม จ.สกลนคร ปัจจุบันจำพรรษาที่วัดบ้านทุ่งกระเดา อำนภาษารธรรม (ภาษาไทยน้อย) เขียนตัวธรรมได้

การศึกษาเกี่ยวกับหมอยาพื้นบ้าน

มีความสนใจชอบในการรักษาช่วยเหลือผู้คน สืบทอดจากแม่ พ่อ ตั้งแต่เด็กๆช่วยพ่อเก็บยาสมุนไพรเป็นผู้ช่วยเหลือพ่อฝนยารักษาคนไข้ จนพ่อเสียชีวิตก็ได้รับมรดกห่อยาของพ่อมารักษาคนไข้ต่อไปเป็นเวลา 30 ปี มาแล้ว ได้รับการอบรมหมอยาสมุนไพรจากโครงการของกระทรวงวัฒนธรรมที่กรุงเทพฯ เรียนรู้ว่าต้นไม้มีอยู่ 4 แสนชนิดและ 1 แสนชนิดที่ใช้เป็นยาได้

อาการที่รักษาได้

- อาการปวดตามร่างกาย เช่น ปวดตามเส้น กล้ามเนื้อ
- อาการไข้ ตัวร้อน ร้อนใน ไอ เจ็บคอ
- อาการนอนไม่หลับ
- บำรุงหัวใจ
- นิ่ว
- เป่าถุงวัด
- แมลงกัดต่อย

การวินิจฉัย

- ซักถามอาการ สาเหตุการเกิดโรค สังเกตอาการ
- ดูสีผิว สีหน้า

การรักษา

- ฝนยาสมุนไพรทา ฝนสมุนไพรรับประทาน ตาตาเป่า

การถ่ายทอด มีลูกศิษย์ 3 คน

ลูกศิษย์ 2 คน อยู่บ้านคินจี อ.คำม่วง จ.กาฬสินธุ์ ลูกศิษย์อีก 1 คน เป็นเฒ่าที่มาให้รักษาอาการเป็นนิ้ว กระเพาะปัสสาวะ ปัจจุบันผู้ป่วยที่มาได้รับการรักษาบ่อยๆเป็นพวกที่มีอาการปวดตามตัว ปวดตามเส้น เอ็น กล้ามเนื้อ

1. ยาสมุนไพรรักษานิ้ว

เคียวโก่ป่า งาช้าง ไล่ปลาฝาน้ำจืด เขากวางชี กระดุกบ่างร้ว หอยหิน

วิธีใช้ ผ่นผสมกับน้ำมะนาว รับประทานแทนน้ำ รับประทาน 1 วัน ทำให้นิ้วหลุดออกมาเป็นขาสลายนิ้ว

2. ยาสมุนไพรแก้ไข้ร้อนใน

จันทน์แดง จันทน์หอม หนาวเดือนห้า รากหมามุ่ย

วิธีใช้ ผ่นกับน้ำคั้นแทนน้ำ

3. ยาสมุนไพรแก้อาการปวดตามร่างกาย ประดงต่างๆ

เถาว์สะค้าน เปลือกตะไคร้ต้น รากคันไทรน้อย ต้นกันครก ประดงแดง กำลึงเสือโคร่ง ผางแดง กาฝากไม้บก กาฝากไม้รัง ประดงเหลือง

วิธีใช้ ผ่นกับน้ำคั้นแทนน้ำ

4. ยาสมุนไพรแก้ไอ

รากหมามุ่ย รากมะแว้ง รากมะเขือคั้น

วิธีใช้ ผ่นกับน้ำคั้น

2.6 นายนา ปรงเรณู

นายนา ปรงเรณู อายุ 85 ปี สถานภาพ หม้าย มีบุตร 2 คน ชาย 1 คน หญิง 1 คน เกิดวันที่ 10 กรกฎาคม 2462 ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 134 หมู่ที่ 11 ต.สงเปลือย อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์

การศึกษาเกี่ยวกับหมอยาพื้นบ้าน

ตัวเองมีอาการถ่ายเป็นเลือด คับ มีคั้งเนื้อออกมาไปรับการรักษาที่ รพ.ศูนย์ขอนแก่น หมอแนะมาให้ผ่าตัดแต่ตัวเองปฏิเสธ ไปหาหลานที่เรียนหนังสือที่บ้านคอนข่านาง จ.ขอนแก่น หลานชื่อยาสมุนไพรมาคัมให้รับประทานยาสมุนไพรมัลละ 50 บาท คัมรับประทาน 4-5 วัน อาการดีขึ้น เลือดหยุดไหล และหายเป็นปกติ และกลับมาอยู่บ้านมีคนให้พาไปรับยามากินหลาย คนก็เลย พบว่าอาการดีขึ้น ตัวเองจึงไปติดต่อขอเรียนวิชาด้วย ไปหาอาจารย์ 5 ครั้ง ท่านจึง ถ่ายทอดให้จ่ายค่าเรียน 1,500 บาท อาจารย์สอนด้วยและสอนคาถาให้กลับมาหาสมุนไพรมา จำหน่ายต่อไป มิได้โฆษณาขายยาสมุนไพรแต่คนไขมาซื้อเองที่บ้าน จำหน่ายคอนแรกมัลละ 20 บาท แต่ปัจจุบันมีแค่ญาติมาซื้อก็เลยขายมัลละ 10 บาท เพราะยาสมุนไพรหาเก็บได้ตามหมู่บ้าน ไม่ได้ไปหาเก็บไกลๆ

การถ่ายทอด

ได้ถ่ายทอดให้บุตรสาวไว้แล้ว และบุตรสาวก็สามารถจัดยาจำหน่ายยาสมุนไพรด้วยตนเอง มีลูกศิษย์อีกคนอยู่ที่ จ.เชียงราย

โรงที่รักษาได้ คือ โรคริดสีดวงทวาร

รักษาโรคริดสีดวงทวาร

อาการ

ถ่ายลำบาก ถ่ายเป็นเลือด คับ มีคั้งเนื้อ

สมุนไพรที่ใช้

ไม้โพธิ์ศรี ไม้ตะคอง รากหญ้าคา ว่านริดสีดวงทวาร พร้อมกับคาถาบูชา

วิธีการใช้

คัมกับน้ำพวยออกสีรับประทานแทนน้ำ รับประทานยา 1-5 ชุด แล้วแต่อาการ กรณีอาการริดสีดวงมีคั้งเนื้อออกมาจะไม่รับรักษา

อาการแสดง

ปลาไหล ปลาหลด กุ้ง ไก่งวง

2.7 นายบัวลา ชินโสม

คุณตาบัวลา ชินโสม เกิดเมื่อวันศุกร์ที่ 13 กันยายน 2480 อายุ 69 ปี สมรสกับนางจ่าย ชินโสม มีบุตร 3 คน ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 34/2 หมู่ที่ 9 ต.สงเปลือย อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์

การศึกษาเรียนจบประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนกุศบอวิทยาสาริม สามารถอ่านและเขียนภาษาไทยได้ดี หลังจากนั้นเมื่ออายุ 20 ปี ได้บวชเรียน 5 พรรษา จนได้นักธรรมโทจึงสึกออกมา

อาชีพการเกษตรทำนาเป็นหลัก และเนื่องจากคุณตาบัวลามีฝีมือด้านช่างหัตถกรรมจึงทำหัตถกรรมไม้ไผ่เป็นอาชีพเสริมรายได้ครอบครัว เช่น สานกระติบข้าว สุ่มไก่ ข้องใส่ปลา เป็ดเล็ก สานแห สานสวิง ขึ้นภูเขาหาผักป่า เช่น ผักหวาน หมอไม้ และสมุนไพรมาขายเล็กๆน้อยๆ เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายและค่าขนมให้หลานนอกจากนั้นก็รับจ้างอื่นๆทั่วไปเพื่อหารายได้เสริม

ฐานะทางเศรษฐกิจ คุณตาบัวลามีที่นาอยู่ 4 ไร่ ข้าวที่ได้ในแต่ละปีส่วนใหญ่จะไม่พอกิน และยังคงเลี้ยงดูหลานอีก 2 คน การใช้ชีวิตในพื้นที่ ช่วงทำนาใช้ชีวิตอยู่ในท้องนา หลังเก็บเกี่ยวจะทำงานหัตถกรรมไม้ไผ่เป็นหลัก และขึ้นภูเขาหาผักพื้นบ้าน หาของป่า และเก็บสมุนไพร ถ้าหากมีผู้ป่วยมาหาที่บ้านก็จะรักษาให้หรือถ้ามาตามให้ไปรักษาที่บ้านก็จะไปดูที่บ้าน

การศึกษาเกี่ยวกับหมอพื้นบ้าน

คุณตาเมฆ ชินโสม ซึ่งเป็นพ่อของคุณตาบัวลา เป็นหมอพื้นบ้านที่ให้การรักษาผู้ป่วยที่หลากหลาย โดยใช้สมุนไพร (ยาฮากไม้ชุ่ม) กาฉา หมอธรรม หมอเป่า ซึ่งภูมิปัญญานี้ได้ถูกถ่ายทอดให้คุณตาบัวลาผู้เป็นบุตรมีแรงจูงใจอยากจะได้เรียนจากพ่อเนื่องจากว่า อยากจะดำเนินรอยตามพ่อ คือ การเป็น “หมอพื้นบ้าน”

เริ่มตามพ่อไปหาฮากไม้ ฝนยาช่วยพ่อตั้งแต่อายุ 10 กว่าปี การเรียนรู้จะไม่มีหนังสือหรือตำราใดๆนอกจากการฟังที่พ่อบอก หลังจดจำไว้ และสังเกตแรกๆก็จำได้บ้างไม่ได้บ้าง แต่เมื่อมีการเข้าป่าหาซากกับพ่อบ่อยๆก็จำได้ นอกจากนั้นพ่อยังสอนคาถาเป่ารักษาคนไข้ให้ด้วย

การรักษาคนไข้ ได้เริ่มรักษาเมื่ออายุ 40 ปี รักษาแล้วผู้ป่วยหายจากโรคที่เป็นอยู่ รู้สึกดีใจและภูมิใจ จึงรักษามาเรื่อยๆลองผิดลองถูกเพื่อหาประสบการณ์ให้ตัวเอง

การสะสมความรู้และประสบการณ์ในการเป็นหมอพื้นบ้านหลังจากได้เรียนรู้จากพ่อแล้ว ไม่ได้มีการอบรมในโครงการอื่นๆอีกเลย และไม่ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มหมอพื้นบ้านกลุ่มใด เนื่องจากไม่มีโอกาสและไม่มีเวลาที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้แต่คุณตาบัวลาก็เรียนรู้ด้วยตนเอง โดยการหาประสบการณ์จากผู้ป่วยที่ตนเองรักษา แล้วสังเกตอาการว่าได้ผลหรือไม่ เพื่อพัฒนาการรักษาด้วยตัวเอง

การถ่ายทอดความรู้

ได้มีการสืบทอดความรู้ให้แก่ คนในละแวกบ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งขณะนี้ มีประมาณ 10 คน ที่ให้คาถาเป่าไปแล้ว เขาจำได้นำไปปฏิบัติตัวตามที่บอกแล้วไปรักษาผู้ป่วยได้

แล้ว คาลาที่ให้เป่าคาลาเป่ารักษาเด็กร้องไห้ เป่าผู้ป่วยที่มีอาการเจ็บปวดทั่วตัว ที่เชื่อว่าเกิดจากการกระทำของผีต่างๆซึ่งลูกศิษย์ทั้ง 10 คนเท่าที่จำได้ มีดังนี้

- นายสี บุ่งทุม อยู่บ้านนาวิ ค.สงเปลือย
- นายวัน ศรีเครือ อยู่บ้านคงหมู ค.กุมเก่า
- นายกุล ศรีมั่ง บ้านหนองแสง ค.สงเปลือย
- นายเหนม สุนทะ บ้านม่วงไข่ ค.กุมเก่า
- นายถิ ศรีมูล บ้านคงหมู ค.กุมเก่า

ส่วนลูกศิษย์ที่จะถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กัน จะต้องมีลักษณะเป็นคนน่าเชื่อถือ หนักแน่น รักษาฮึด รักษาครอง ของความเป็นหมอพื้นบ้านได้ ดังคำพูดที่ว่า “เพอรักษาฮึดของหมอได้จึงเฮ้อ” หมายถึงใครที่รักษาจรรยาบรรณของหมอได้จึงจะถ่ายทอดความรู้ให้มีคุณธรรม ไม่เกินครูบาอาจารย์ มีความตั้งใจอยากจะเรียนรู้ และคำนับรอยตามครูบาอาจารย์

ข้อปฏิบัติตัวในการเป็นหมอ

การเป็นหมอพื้นบ้านจะมีข้อปฏิบัติตัวที่เคร่งครัด เหมือนๆกัน คือ วันศีลดับและศีลเพ็ง จะต้องครอบครูบาอาจารย์ โดยจัดขันธ 5 บูชา ไม่กินอาหารและน้ำบ้านงานศพ เนื่องจากจะผิดของและขล่า เนื้อหนังมังสา เช่น ม้า ช้าง ลิง งู แมว สุนัข กา นกเค้าแมว เสือ ลิงโต

ความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับหมอพื้นบ้าน

ความรู้ความสามารถในการรักษาคนป่วยของคุณตาบัวลา ส่วนใหญ่ที่รักษามีดังนี้

- อาการปวดเมื่อยตามกล้ามเนื้อ ตกขาวในผู้หญิง โรคหนองใน และเลือดจาง โดยใช้สมุนไพร การเป่า

- อาการตาแดง ถอนพิษร้อน คือ ไฟไหม้ น้ำร้อนลวก เป่าฝี โดยการเป่า

แบบแผนการรักษา

ในการให้การรักษาโรค ไม่มีรูปแบบที่ตายตัว แต่ส่วนใหญ่จะเริ่มด้วยเมื่อผู้ป่วยถือดอกไม้ และเทียนคู่ พร้อมเงินค่าคายมาให้แล้ว จะถามอาการและฟังผู้ป่วยเล่าอาการให้ฟัง พร้อมกับสังเกตดูสีหน้า ท่าทาง และสัมผัสดูในกรณีที่มีอาการเจ็บปวด เพื่อหาสาเหตุของการป่วยจากนั้นก็ตัดสินใจว่าเป็นอะไร แล้วให้การรักษา โดยถ้าเป็นถ้าเป็นสมุนไพรก็จะฝนยาให้ ถ้าในกรณี “อยู่กรรม” หรือจัดยาให้ไปดื่มกินที่บ้าน และการรักษาในรูปแบบของการเป่า ได้แก่ เป่ารักษาอาการปวดจากการกระทำของผี หรือเป่าตาแดง,ถอนพิษไฟไหม้ น้ำร้อนลวก

เมื่อให้การรักษาไปแล้ว ก็มีการติดตามผลการรักษาด้วย โดยการไปเยี่ยมที่บ้านในรายที่เป็นหญิงหลังคลอดกำลังอยู่กรรม หรือผู้ป่วยมาหาที่บ้านเพื่อเป่าซ้ำหรือฝนยาไปกินต่อ ก็จะถามว่าอาการเจ็บไข้ได้ป่วยด้วย

1. สมุนไพร (ชาสมุนไพร)

สรรพคุณ เป็นยาเย็น อยู่กรรมของหญิงหลังคลอด ห่อยาประกอบด้วย

- เห็ดแดง ,เห็ดพิฆาน
- ชาไม้ มีหลักๆ คือ ก้ามปู พูกวาง ก้อมเลือด
- หอยต่างๆ
- หินต่างๆ

2. การเป่า ขั้นตอนการรักษา

- ผู้ป่วยนำดอกไม้เทียนคู่มาหา พร้อมเงินค่าการรักษา 12 บาท
- ถามผู้ป่วยๆเล่าอาการที่เป็นให้หมอฟัง
- หมอจะมอส่องเทียนเพื่อหาสาเหตุของการเจ็บป่วยเมื่อรู้สาเหตุแล้วจะ เป่ารักษาโดยใช้

คาถาเป่า คาถาเป่าผี “ โอม ผีปลาคือให้สูท้อกันลงเมอหนอง ให้สูด้วยดอกไม้ โอมสะขมเผือก” (เป่า 3 ครั้ง)

2.1 คาถาเป่าตาแดง ขั้นตอน

- ผู้ป่วยใช้ดอกไม้เทียนคู่และเงินค่าขาย 12 บาท
- ใช้กระเทียม 7 กลีบใส่ในคางรักษาด้วย
- หมอจะใช้กระเทียมในคางเดี่ยวพร้อมกับท่องคาถาในใจ และอธิฐานให้ผู้ป่วยหาย
- เป่าคาถา 3 ครั้ง

คาถาเป่า “ ปติสังฆะโย นิโสเจียะรัง บินทะปัดตั้ง ปติสังฆะโย นิโสเจียะรัง ปติเสวา มิ(เป่า 3 ครั้ง)

2.2 คาถาเป่าถอนพิษไฟไหม้ น้ำร้อนลวก

- อมเกลือ พร้อมท่องคาถา
- เป่า 3 ครั้ง

คาถาเป่า “ปติสังฆะโย นิโสเจียะรัง มิงไปกูยัง ปติสวามิ” (ท่องคาถา 3 เที้ยว แล้วเป่าพร้อมกับเกลือ 3 ครั้ง)

2.8 ยายน้อม ศรีมูล

คุณยายน้อม ศรีมูล หรือยายวัด ซึ่งชาวบ้านเรียกตามชื่อของลูกคนโต เกิดเมื่อเดือน มีนาคม ปี พ.ศ 2475 รวมอายุได้ 74 ปี เป็นบุตรคนที่ 3 ของนางคำยอน และผู้ใหญ่วรรณ สมบัติ ภูธร ซึ่งนอกจากเป็นผู้ใหญ่บ้านแล้วยังเป็นหมอยาพื้นบ้านด้วย

คุณยายน้อม สมรสกับคุณตานะ ศรีมูล มีบุตรด้วยกัน 6 คน ชาย 4 คน หญิง 2 คน ปัจจุบันพักอยู่บ้านเลขที่ 16 หมู่ที่ 5 ตำบลสงเปลือย อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งมีบุตรชายที่รับราชการครูเป็นผู้ดูแล ส่วนลูกๆคนอื่นนั้นต่างก็มีครอบครัวและแยกย้ายบ้านเรือนออกไป

การศึกษา คุณยายเข้าเรียนที่โรงเรียนกุบอดวิทยาเสริม จบชั้นประถมปีที่ 4 สามารถอ่านหนังสือได้ดี แต่เขียนหนังสือได้ไม่ค่อยดีนัก และไม่ได้ศึกษาต่อที่ไหนอีกเลย เนื่องจากสมัยก่อนไม่มีขิมให้ผู้ใหญ่เรียนหนังสือ ประกอบกับหนทางการคมนาคมที่จะเดินทางไปเรียนหนังสือในเมืองไม่สะดวก

ปัจจุบันคุณยายวัดมีอาชีพขายของชำเล็กๆน้อยๆอยู่บ้านเนื่องจากบ้านอยู่ใกล้โรงเรียน ขายของง่าย ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจพออยู่พอกิน ไม่มีหนี้สินใดๆเลย ประกอบกับการที่ลูกชายที่รับราชการครูและยังไม่แต่งงานเป็นผู้ดูแลคุณยายอย่างดี ทำให้คุณยายมีเวลาในการใช้ชีวิตในแต่ละวันส่วนใหญ่จะอยู่ในบ้าน ไม่ค่อยได้ไปไหน นอกจากจะมีคนมารับไปธุระ ถ้าหากมีผู้ป่วยมาหาที่บ้านก็จะฝนยาสมุนไพรให้ไปกินที่บ้าน หรือเป่ารักษาให้ นอกจากนั้นบทบาททางสังคมของคุณยายน้อม ยังเป็นผู้นำทางศาสนาในการสวดมนต์ไหว้พระ ถ้าหากไปจำศีลวัด และทำพิธีกรรมทางศาสนา

การเรียนรู้เกี่ยวกับหมอยาพื้นบ้าน

คุณยายน้อม ศรีมหาธา เรียนรู้การเป็นหมอเหยาจากพ่อ คือ ผู้ใหญ่วรรณ สมบัติ ภูธร ซึ่งเป็นหมอยาสมุนไพร หมอเป่า หมอธรรมไล่ผี รักษาผู้ป่วย เมื่อคุณยายน้อม อายุ 10 กว่าปี พ่อจะสอนเทคนิคการฝนยา สอนคันไม้ที่เป็นยา บอกวิธีการเก็บยาและคาถาการเก็บยาให้ คุณยายน้อมก็ไม่ค่อยสนใจนัก แต่ก็ช่วยพ่อมาเรื่อยๆต่อมาพ่อตาย ห่อยาฮากไม้จุ่ม 2 ห่อ ได้รับการแบ่งปันโดย 1 ห่อให้น้องชายและอีก 1 ห่อให้คุณยายน้อม แต่ไม่ได้ใช้รักษาผู้ป่วย เมื่อมีการรื้อบ้านเก่า ห่อฮากไม้จุ่มของคุณยายน้อมหายไป จึงเอาห่อยาฮากไม้ที่ได้รับการคดทอดจากพ่อมาให้คุณยายน้อมฯจึงเก็บไว้ ต่อมาเมื่อผู้ป่วยมาถามหาของของผู้ใหญ่ศรีอยู่เรื่อยๆ คุณยายน้อมจึงเอาห่อยานั้นมาฝนให้คนป่วยๆหายจากอาการที่เป็น จึงทำการรักษาผู้ป่วยตลอดมาจนทุกวันนี้ มีผู้ป่วยมาหาคุณยายเฉลี่ยวันละ 1 คน

นอกจากผู้ป่วยมาเอายาฝนแล้วคุณยายยังเป่าคางทูม เป่าผี เป่าเด็กร้องไห้ และเป่าให้ผู้ป่วยที่มีอาการเจ็บปวดตามตัวที่มาจากสาเหตุการกระทำของผีด้วย

การสะสมความรู้และประสบการณ์ในการรักษาผู้ป่วยของคุณยายนั้น หลังจากที่ได้รับรู้จากที่พ่อถ่ายทอดให้แล้วก็ไม่ได้รับการอบรมจากใครอีกเลย และไม่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

จากกลุ่มหมอฟันบ้านที่โหนด นอกจากตนเองได้มีการให้การรักษาผู้ป่วยเป็นการสะสมประสบการณ์ด้วยตนเอง

การถ่ายทอดความรู้หมอฟันบ้านของคุณยาย ยังมีผู้สืบทอดไม่มากนัก เนื่องจากไม่มีใครสนใจอยากจะเรียน เพราะถ้าเรียนไปแล้วกลัวว่าจะปฏิบัติตามข้อห้ามไม่ได้ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่ากลัวงลาไม่ได้ ถ้าขี้กลัวและรักษาวิชาไม่ได้จะเป็นปอบ แต่คุณยายก็พยายามถ่ายทอดอยู่ตลอดเวลา ถ้ามีโอกาสและผู้นั้นสามารถรับความรู้ได้ เช่น เวลาไปนอนจำศีลที่วัดในวันพระ จะมีญาติโยมไปนอนวันละ 20-30 คน คุณยายจะสอนให้และมียาสมุนไพร ศรีหาคา อยู่บ้านกุดบอดสามารถนำคาลา เป้า แด้มคางทุม ฝั บวม รักษาคนไข้ได้ ยายน้อมก็สอนต้นไม้ที่เป็นยารักษาอาการเจ็บหู ให้แก่ลูกสาวคนที่ 3 แต่ยังไม่สามารถใช้รักษาผู้ป่วยได้

ในส่วนของผู้ที่จะมารับการถ่ายทอดความรู้ได้นั้น คุณยายบอกว่า ควรจะเป็นผู้ที่ปฏิบัติตามข้อห้ามของครูบาอาจารย์ได้ ไม่นอกกริคนอกรอยของหมอ ถือว่าใช้ได้

ความรู้ความสามารถเกี่ยวกับหมอฟันบ้านของคุณยายสามารถรักษาผู้ป่วยที่มีอาการไข้ด้วยสมุนไพร (ยาซากไม้จุ่ม) อาการเจ็บหูด้วยสมุนไพรเคี้ยว เป้า แด้ม รักษาอาการคางทุม ฝั บวม อาการเจ็บปวดตามร่างกาย ที่มาจากสาเหตุการกระทำของผี เป้าเค็กร้องให้

จากคำบอกเล่าของคุณชัยสิทธิ์ พลกล้า หมอนามัย ถอ.บ้านกุดบอด กล่าวว่า “ผมก็ไปหาหมอฟันบ้านเหมือนกัน ลูกผมร้องไห้ไม่หยุดซักที ทำอย่างไรก็ไม่หยุด พาไปหาหมอฟันบ้าน เป้าให้ จึงหยุดร้องไห้

แบบแผนวิธีการบำบัดโรค

เนื่องจากยายน้อมมีอายุมากแล้ว รูปแบบการให้บริการจึงเป็นการช่วยเหลือแบบญาติพี่น้อง เมื่อมีปัญหาและไม่มีทางเลือกอื่นก็มาหาที่บ้าน เพื่อขอรับยาฝน ยาแก้เจ็บหู และเป้าคางทุม เป้าแก้เจ็บปวดตามตัว และเป้าเค็กร้อง ส่วนค่ารักษานั้นจะเป็นการเสียค่าค่ายรักษาแล้วแต่จะให้ เช่น 5,10,20 บาท หรือในบางคนถ้าไม่มีเงินก็ไม่เอา มีเพียงดอกไม้มัธยมคู่ (ดอกไม้ม้าขาว 1 คู่ และเทียน 1 คู่) มาหาคุณยายก็รักษาให้โดยไม่เรียกร้องค่าตอบแทนใดๆ

กระบวนการบำบัดรักษาโรค

กระบวนการบำบัดรักษาโรคของยายน้อม จะเริ่มต้นด้วยการที่ผู้ป่วยหรือญาตินำดอกไม้เทียนคู่มาหาที่บ้านแล้วเล่าอาการที่เป็นอยู่ให้ฟัง และคุณยายก็จะสอบถามอาการเพิ่มเติม ในกรณีที่ไม่มีผู้ป่วยมาด้วยก็จะฝนยาให้ไปกินที่บ้าน ถ้ายาหมดญาติก็จะมาเอายาไปกินต่อ พร้อมกันนั้นคุณยายก็จะถามอาการเพื่อเป็นการติดตามผลการรักษาด้วย กรณีที่มีผู้ป่วยมาด้วย หลังจากฟังผู้ป่วยเล่าอาการให้ฟังแล้ว คุณยายจะดูโดยการสัมผัส พร้อมกับถามอาการไปด้วย จากนั้นก็จะพิจารณาว่าเป็นอะไร แล้วจึงฝนยาให้ไปกินที่บ้าน การติดตามผลการรักษาก็จะถามจากญาติมาเอายาต่อ ซึ่งยาสมุนไพรที่ผู้ป่วยมาเอาบ่อยๆคือยาฝนซากไม้จุ่ม แก้อาการไข้และยาแก้อาการปวดหู

โรคที่รักษาได้

1. ห่อซากไม้ชุ่ม แกะใช้ ประกอบด้วย

- ซากยาสมุนไพรหลากหลายชนิด ที่มีหลักๆ คือ มวยเลื้อย ประคองต่างๆ กาฝากคันงาน
เครือ ฯลฯ

- หอยชนิดต่างๆ เช่น หอยเกล็ด หอยเลื้อย หอยทะเล
- หินต่างๆ เช่น หินดำ หินแดง ฯลฯ
- กระดุกสัตว์ เขาสัตว์
- เขี้ยวสัตว์ เช่น เขี้ยวหมูตัน (เขี้ยวหมูป่า) เขี้ยวจระเข้
- ลูกหมากต่างๆ เช่น หมากเครือ หมากเลี้ยว

2. สมุนไพรแก้อาการปวดหู

- ใช้เปลือกคันมา ผ่นกับหินให้พอขุ่นๆแล้วเอาตำลึงขยิบยาสมุนไพรใส่หูข้างที่เจ็บ
- คันมา เป็นคันที่ขอบตามโคก หรืออยู่ตามหัวไร่ปลายนา ซึ่งมีอยู่ทั่วไปในแถบ

หมู่บ้านอีสาน

วิธีการเก็บเอาตัวนี้

จะเก็บช่วงเช้าหรือบ่ายก็ได้ แต่ในช่วงที่เก็บจะไม่ให้เงาตัวเองบังคันยา และก่อนเก็บยาจะ
ท่องคาถาปลุกยาก่อน

คาถาปลุกยา

“โอม! ขลุๆ ปุกซากไม้เอื้อดุก ปุกซากยาเอื้อตัน ซากไม้หนีไปทางอื่นกะเอื้อมา หนีไป
เม็งถึงกาคะเอื้อมาซอด มาซอดแล้วกะเอื้อมันเจ็ดมันยา”

ในกรณีการรักษาโดยการเป่า ขึ้นตอนในการรักษาก็จะคล้ายๆกับการรักษาด้วยสมุนไพร ที่
ต่างกันคือ วิธีการรักษา คือ ใช้การท่องคาถาเป่า และเมื่อเป่าเสร็จแล้วจะผูกแขนด้วยด้ายสีขาวใน
รายที่เป่าเล็ก

3. วิธีการเป่ารักษาคางทูม ฝี และ อาการบวมตามร่างกาย

- แด้มปูนแดง หรือปูนขาวรอบๆบริเวณที่บวมไว้ แล้วท่องคาถาว่า “สะธัธ พุทธ สัม มา
สัมโต หะระอะโต ะ ระ ะ สะระวะคัตโตโมนะ” ท่องเสร็จแล้วก็พูดว่า “ผู้เฒ่าเป่าปูนแดง ผู้เฒ่า
เป่าปูนเปลือก ความกูเจ็ดปานหมื่น ความกูอ่อนปานท่อนทองแดง โอม กะแด็บ โอมกะแด็บ
แจบตะมับ” พูดเสร็จแล้วเป่า 3 ครั้ง

4. เป้ารักษาอาการปวด

ผู้ป่วยที่มีอาการเจ็บปวดทั่วร่างกาย เมื่อรักษาโดยวิธีการทางแผนปัจจุบันแล้วยังไม่หาย ชาวบ้านเชื่อว่าเกิดจากสาเหตุที่มาจากการทำงานของผีต่างๆ ซึ่งไม่รู้ว่าเป็นผีอะไร จะลองเป่าคูดำ เป็นการกระทำของผีอาการเจ็บปวดก็จะหาย ดังนั้นการรักษา ก็จะหาหมอพื้นบ้านที่เขามีประสบการณ์ในการรักษา และมีคาถาเป่าผีด้วย อาการดังกล่าวจึงจะหาย

คาถาเป่า

“โอม ผีอยู่หน้า ผีอยู่ฟ้าฮ้องบน กูเขอะจากหมูนอกกูเขอะทะเลาะออกไป โอมพะแสง เต็งโฮผีทั้งค่าย โอมสะฮับเหละเป่าเพี้ยง!” พูดเสร็จแล้วเป่า 3 ครั้ง

5. เป้ารักษาอาการเด็กร้องไห้ (เป่าแฮด)

เด็กทารกที่ร้องได้ไม่หยุด ร้องโยเย โดยไม่รู้สาเหตุให้กินยาแผนปัจจุบันที่เข้าใจว่า ท้องอืด แต่ก็ยังไม่หาย และจะร้องได้มากมายในวันคืน คุณยายน้อมบอกว่าเกิดจากแฮด คือวิญญาณ หรือผีมาหยอก ซึ่งอาจจะเป็นวิญญาณของคนหรือสัตว์ที่ตายแล้วมาหยอกหรือมากระทำต่อเด็ก ซึ่งต้องเป่าแฮดจึงจะหาย

คาถาเป่าแฮด

“โอมแฮดฮุ้งแม่นแฮดง แฮดเป็นหมูแม่นแฮดนาค แฮดเป็นปราชญ์แม่นแฮดหมาโน แฮดไปเป็นแม่นแฮดผีบ้า แฮดจั่งจี้โอมสะฮับเป่าเพี้ยง (แล้วเป่า 3 ครั้ง)

เครื่องหาเกี่ยวหอนเคาะ แฮดหอกและแฮดเห็น แฮดเข้นแฮดจั่งแฮดเนี้ยว แฮดปากบิค แฮดปากเบี้ยว แฮดลิงแฮดค่าง แฮดจั่งจี้โอมสะฮับเป่าเพี้ยง (เป่า 3 ครั้ง)

2.9 นายเชย สุวรรณบุญ

นายเชย สุวรรณบุญ เกิดวันที่ 12 ตุลาคม 2480 อายุ 69 ปี ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่บ้านคำผ่าน ตำบลทรายมูล อ.พิบูลมังสาหาร จ.อุบลฯ สมรสกับนางนาง สุวรรณบุญ มีบุตร 3 คน หญิง 2 คน ชาย 1 คน ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 18 ม.10 ต.กุดสิมคุ้มใหม่ อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์

จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่โรงเรียนบ้านคำผ่าน เมื่ออายุ 15 ปี ได้บวชเณรที่วัดบ้านคำผ่าน 1 พรรษา จากนั้นย้ายมาอยู่ที่วัดหลวง อ.พิบูลมังสาหาร ได้นักธรรมตรีและโทอยู่ได้ 2 พรรษา ค่อยย้ายไปอยู่วัดบ้านหนองหอย อ.พล จ.ขอนแก่น อยู่ 1 พรรษา จนได้นักธรรมเอก แล้วย้ายไปบวชพระที่ อ.เมือง จ.หนองคาย จึงย้ายไปจำพรรษาอยู่ที่ เวียงจันทน์ ประเทศลาว อยู่ได้ 1 พรรษา จึงกลับมาสึกที่ จ.หนองคาย สามารถอ่านภาษาไทยน้อย และภาษาใบลานได้

ปัจจุบันประกอบอาชีพทำนา และทำการเกษตรตามแนวพระราชดำริ ซึ่งทำตลอดปี เช่น ปลูกพริก ปลูกผัก เลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา ทำให้ครอบครัวดูงูเซยมีความมั่นคงในเรื่องอาหาร และสามารถพึ่งตนเองได้ นอกจากนั้นดูงูเซยยังทำยาสมุนไพรเป็นลูกกลอนและทำเป็นมดๆไว้ขาย เพื่อเป็นรายได้เสริมไว้จุนเจือครอบครัวอีกด้วย ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจพออยู่พอกิน ไม่มีหนี้สินในกองทุนหมู่บ้าน

ในแต่ละวันดูงูเซยจะไปอยู่ที่นาเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ มีการปลูกพืชผักต่างๆและเลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา อยู่ตลอดปี และทำยาสมุนไพร นอกจากนั้นยังใช้เวลาบางส่วนให้กับชุมชนเนื่องจากมีบทบาททางสังคมหลายๆอย่าง เช่น เป็นประธานกรรมการพัฒนาอาชีพ ตำบลกุดสิมคุ้มใหม่และผู้นำทางศาสนา เป็นต้น

การศึกษาหมอมันบ้าน

ดูงูเซยเริ่มเรียนรู้หาสมุนไพรช่วงที่บวชเณร ได้มีการดื่มยาสมุนไพรให้กับญาติโยมที่มาเข้าวัดปีสตามธรรมเนียม โดยมีพระครูยาทานรัตน์เป็นผู้สอนซื้อต้นไม้แต่ละชนิด สรรพคุณทางยา ซึ่งดูงูเซยก็จะจดจำและปฏิบัติจริงโดยการเก็บสมุนไพร ดื่มสมุนไพรให้ญาติโยม และพระครูยาทานรัตน์ก็จะบอกเสมอว่าคนเป็นโรคภัยไข้เจ็บมากให้เรียนและจดจำไว้ ความรู้ที่ได้จะต้องได้ใช้แน่ๆ จึงเป็นแรงจูงใจให้ดูงูเซยสนใจที่จะเรียนรู้เป็นพิเศษ

เมื่ออายุ 21 ปีจึงได้สึกจากการบวชพระ ได้มาเรียนการฉีดยา เข้าน้ำเกลือกับหมอมันซึ่งเป็นหมอมกลางบ้าน ให้การรักษาชาวบ้านที่เจ็บไข้ได้ป่วยในหมู่บ้านเนื่องจากในสมัยนั้นห่างไกลหมอแผนปัจจุบันและห่างไกลสถานบริการด้านสาธารณสุขของรัฐ เช่น สถานีอนามัย โรงพยาบาล จึงจำเป็นต้องได้ใช้ความรู้ด้านสมุนไพร ผสมผสานกับการใช้ยาแผนปัจจุบัน

ต่อมาจึงเลิกการฉีดยาเนื่องจากราชการจะจับกุมชาวบ้านที่ให้การรักษาผู้ป่วยซึ่งถือว่าเป็นหมอเถื่อน ดูงูเซยจึงหันมาฟื้นฟูและเก็บเกี่ยวประสบการณ์ด้านสมุนไพรอย่างเต็มที่

ข้อปฏิบัติตัวในการเป็นหมอ

ทุกวันพระจะต้องจัดดอกไม้ขันธ 5 ขันธ 8 ขึ้นหิ้งเพื่อบูชาคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และคุณครูบาอาจารย์และงดอาหารประเภทเนื้อมังสา 10 อย่างไม่กินข้าวกินน้ำบ้านคนตาย

การถ่ายทอดความรู้หมอพื้นบ้าน

ได้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้ลูกชายโดยสอนจากการปฏิบัติจริง เช่น สอนตำรายาที่มีสรรพคุณทางยา เทคนิคการทำยาสมุนไพร ที่ผ่านมายังไม่ถ่ายทอดความรู้ให้กับคนอื่นเลย เนื่องจากไม่มีใครสนใจที่จะเรียนรู้

ความรู้ความชำนาญของหมอพื้นบ้าน

ผู้ที่เจ็บไข้ได้ป่วยที่มาหาลุงเซบ ส่วนใหญ่จะเป็นหญิงหลังคลอด คือมาหาเพื่อที่อยากจะได้ยาสมุนไพรบำรุงน้ำนม และมาเอายาถ่ายพยาธิ ซึ่งจากการที่ผู้ให้บริการยาสมุนไพรฆ่าพยาธิของลุงเซบจะกล่าวขานกันว่าได้ผลมาก มีพยาธิออกมาหมดเลย และยาบำรุงน้ำนมแม่ลูกอ่อน ยังส่งไปใช้ที่ต่างประเทศด้วย เช่น ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย อเมริกา เยอรมันและลาว ซึ่งชาวบ้านที่ไปอยู่เมืองนอกตลอดลูกแล้วจึงให้ญาติส่งยาไปให้

นอกจากใช้ได้ผลในคนแล้ว ยาสมุนไพรของลุงเซบยังใช้ได้ผลในสัตว์อีกด้วย เช่น วัวควาย และหมูแม่ลูกอ่อนไม่มีน้ำนม สมุนไพรตัวเดียวกันกับใช้บำรุงน้ำนมของหญิงแม่ลูกอ่อน ยังใช้ได้ผลดีกับสัตว์ด้วย รวมทั้งสัตว์ที่ท้องเสีย เช่น ลูกหมู ลูกวัว ไก่ตี (ไก่ชน) ท้องเสีย เมื่อได้กินสมุนไพรตัวเดียวกันนี้จะได้ผลดีมากซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไป

ขั้นตอนในการทำยาถ่ายพยาธิ

- ใช้แก่นมะหาด
- หญ้าวัวเลีย
- ไม้คานกกด

สับคั้นรวมกันโดยใช้น้ำ 2 ถัง เคี่ยวให้เหลือน้ำ 1 ถัง เสร็จแล้วกรองใส่ไหทิ้งไว้ 3 วัน ให้ตะกอนของสมุนไพรตกตะกอนนอนกัน

เทน้ำใสออก เอาตะกอนใส่ผ้าขาวห่อไว้พอสะเด็ดน้ำเอามาใส่พิมพ์อัดเม็ด ตากแดดให้แห้งแล้วสามารถนำไปใช้ได้

ยาบำรุงน้ำนม ประกอบด้วย

- แก่นไม้แดง
- แก่นมะหาด
- แก่นขี้เหล็ก
- ยาห้ว
- ไม้จิก

- มวยเลือด
- อีแต้ลัมตุก
- คินซันมิหิ
- ไม่แสนเมือง

ทำเป็นเม็คหรือทำเป็นมัดคัมกิน

กระบวนการรักษาผู้ป่วย

เนื่องจากลุงเซยไม่ได้ใช้คาถาในการรักษา ใช้แต่สมุนไพรเท่านั้น กระบวนการรักษาจึงแตกต่างจากหมอพื้นบ้านทั่วไป คือ ไม่มีการนำดอกไม้และเทียนธูปมาไหว้บอกกล่าวหมอ ก่อนที่จะทำการรักษาให้ กระบวนการรักษาจะเหมือนกับหมอพื้นบ้านคนอื่นๆ

2.10 นางผาง นิลปะกะ

คุณยายผาง นิลปะกะ เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2469 อายุ 80 ปี เป็นบุตรคนที่ 2 ของนางมาลี และนายปู้ นิลปะกะ สมรสกับนายหลวย นิลปะกะ มีบุตร 10 คน เหลืออยู่ 8 คน เป็นชาย 6 คน หญิง 2 คน ปัจจุบันพักอยู่บ้านเลขที่ 64 หมู่ที่ 2 ตำบลคุ้มเก่า อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

จบการศึกษาประถมปีที่ 4 ตอนแรกๆเรียนโรงเรียนวัด ต่อมาตั้งโรงเรียนกุศลิมวิทยาสาร ขึ้น จึงเข้าไปเรียนจนจบ ป. 4 แต่ไม่สามารถเขียนและอ่านหนังสือได้

ต่อมาเมื่ออายุ 50 กว่าปี จึงไปบวชที่วัดป่าอินทรมิตร จึงเรียนตัวธรรม และหัดอ่านหนังสือธรรมะ กับหลวงคาพรหม และครูบาสมจันทร์ ทำให้เกิดการเรียนรู้จนเขียนได้อ่านออก

เนื่องจากคุณยายผาง มีอายุมากแล้ว ลูกๆจึงไม่ให้ทำอะไร ให้อยู่ที่บ้าน ทำงานเล็กน้อยๆตามที่ตนเองชอบ ถ้าหากมีชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงมีปัญหาเล็กน้อยๆเกี่ยวกับเส้นก็จะจับเส้นให้ ในวันพระจะไปวัดทุกวัน ถ้าเป็นวันพระในช่วงเข้าพรรษาจะนอนจำศีลที่วัดทุกคืน

ปัจจุบันคุณยายผาง มีลูกชายและลูกสะใภ้เป็นผู้ดูแล ด้านเศรษฐกิจก็พอมีอยู่มีกิน คุณยายไม่มีหนี้สินลูกชายทำนา มีข้าวพอกินตลอดปี ช่วงหลังเก็บเกี่ยวลูกสะใภ้จะหารายได้เสริมจากการทอดผ้าสี่เขา ซึ่งทำให้พออยู่พอกินที่ไม่ได้แตกต่างจากชาวบ้านทั่วไป

การเรียนรู้หมอพื้นบ้าน

ในช่วงที่คุณยายผาง บวชที่วัดป่าอินทรมิตรนั้นได้มีโอกาสเรียนรู้การนวดจากแม่ชีโล ซึ่งแม่ชีโลนี้จะได้รับภูมิปัญญาการนวดจับเส้นจากพ่อ ทำให้มีความรู้เกี่ยวกับการนวดจับเส้นและจะมีผู้ป่วยมาขอให้แม่ชีโลจับเส้น รักษาอาการเจ็บป่วยให้ในช่วงที่ให้การรักษาผู้ป่วย คุณยายผางจะสังเกตและจดจำเส้นต่างๆที่แม่ชีโลจับเส้นให้ผู้ป่วยไว้

เมื่อแม่ชีโลเห็นว่าคุณยายผางสนใจการนวดจึงลองนวดจับเส้นที่หลังให้คุณยาย พร้อมกับสอนไปด้วยและคุณยายก็จะซักถามจุดต่างๆของร่างกายในการนวดรักษาผู้ป่วย สิ่งเหล่านี้จึงเป็นแรงจูงใจที่อยากจะเรียนรู้ นอกจากนั้นเห็นผู้ป่วยไปนวดกับแม่ชีโลทุกวัน และผู้ป่วยก็จะหายประกอบกับแม่ชีจะถามเสมอว่า เมื่อไหร่จะนวดได้ และให้ลองจับเส้นรักษาผู้ป่วยดู และก็สามารถทำได้ เรียนรู้ไปพร้อมกับปฏิบัติการไป ภายใต้อาการกำกับดูแลของแม่ชีโลผู้เป็นครูอยู่ได้ 1 ปี ลูกสาวคนเล็กจึงมาขอร้องให้กลับไปอยู่บ้าน

คุณยายกลับไปอยู่บ้านก็ไปรับจ้างที่โรงงานฝ้าย เห็นคนงานมีอาการเผลอเคล็ด จึงจับเส้นให้และหายจากอาการเจ็บปวด หลังจากนั้นจึงเป็นที่รู้จักกันในโรงงานฝ้ายว่า ถ้าหาใครปวดหลังปวดเอว ฯลฯ ต้องให้ยายผางนวดจับเส้นให้ คุณยายผางจึงได้เป็นหมอนวดจับเส้นตั้งแต่นั้นมา

ถึงแม้อายุมากแล้วแต่การนวดจับเส้นคุณยายยังให้บริการอยู่จนปัจจุบันนี้ เพียงแต่ช่วงหลังๆผู้รับบริการจะบางลงไปบ้าง แต่ก็ยังถือว่าเป็นหมอนวดจับเส้น ที่หาตัวจับได้ยากในอาเภุนาคนี้

ปัจจุบันคุณยายผางยังไม่มีลูกศิษย์ ภูมิปัญญาซึ่งอยู่ที่ฝั่งคุณยายไม่มีการเขียนไว้เป็นตำรา เช่นเดียวกันกับที่คุณยายได้รับการถ่ายทอดความรู้จากแม่ชีไล ก็ไม่มีการถ่ายทอดจากตำรา แต่เป็นการถ่ายทอดความรู้ที่ใช้ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์

จากการบอกเล่าของยายผางบอกว่า “ทุกวันนี้ไม่มีใครสนใจเรียน เขาว่าล้าสมัยแล้ว แต่ถ้าเอะเลื้ดมาก็ให้จับเส้นให้แต่ไม่เรียน”

การเจ็บไข้ได้ป่วยที่มหายาคุณยายมากที่สุดจะมากด้วยอาการปวดตามตัว ขัดขอก ปวดเส้น ปวดเอ็น ตาม ขาและเข่า นอกจากนั้นยังมีการเป่าเด็กร้องไห้

แบบแผนวิธีการบำบัดโรค

เมื่อมีปัญหาสุขภาพเกี่ยวกับการเจ็บ ขัดขอกตามเนื้อตามเส้นต่างๆ ผู้ป่วยจะมหายาคุณยายที่บ้าน ดังนั้นรูปแบบการให้บริการจึงเป็นแบบช่วยเหลือเกื้อกูลกันแบบพี่น้อง หรือเครือญาติ การมารับบริการนวดจึงใช้เพียงดอกไม้เทียนคู่รวมทั้งเงินค่าคายแล้วแต่จะให้ ถ้าไม่มีก็ไม่เอาจะรักษาให้ อย่างเท่าเทียมกันทุกคน

เมื่อหมอรับขันดอกไม้จากผู้ป่วยแล้วก็เท่ากับว่าตกลงรับการรักษาแล้ว จากนั้นคุณยายจะฟังผู้ป่วยเล่าอาการให้ฟังว่าเจ็บปวดตรงไหน ทำอะไรมาจึงปวด และจะตรวจดูบริเวณที่ปวดและจับ/คลำดู แล้วก็จะให้การรักษาโดยการนวดจับเส้นให้จนเสร็จจึงนำคนนวดซ้ำ ซึ่งก็เท่ากับการติดตามการรักษาไปในตัวด้วย

รูปแบบของการรักษามีทั้งนวดจับเส้น เป่าใช้คาถาในกรณีเด็กมีอาการร้องไห้และผูกแขนด้วยฝ้ายขาว ซึ่งมีความเชื่อว่าการกระทำของผีหรือวิญญาณของบรรพบุรุษมากระทำต่อเด็ก

ขั้นตอนการเป่าเด็กร้องไห้

1. ผู้ป่วยนำดอกไม้วีเทียนธูปมาหาหมอ
2. หมอสังเกตและถามอาการจากพ่อแม่
3. ให้การรักษาโดยการท่องคาถาแล้วเป่า 1 ครั้ง
4. ผูกข้อมือ ด้วยฝ้ายขาว 7 เส้น

คำพูดผูกข้อมือเด็กร้องไห้

“ฮ้ายกวาดหน้าๆ คีกวาดเข้าๆ มือนี่เป็นมือสวรรค์วันดี วันเศรษฐีมุดโชค
แดนหลวงผู้รอเว้า แดนเฒ่าผู้รอคน ลูกฮักยังละเฮ้อกินแสง ลูกแพงยังละเฮ้อกินคำ ข้าวคัมได้
พาหาม ข้าวหลามได้พอบาบ เฮ้อสุมาตะภูมซา ผาเคี้ยวเอื้องเม้งฟ้าชูเคือนดาว เฮ้อคี่เสียบให้ลิ
ลอนหอนลิ้ว เฮ้อคี่เสียบแต่มีอนี่ละ” พูดจบท่องคาถาว่า “พุทโธเผือก ัมโมเผือก ตังโมเผือก
(เพี้ยงเป่า 1 ครั้ง)

2.11 นางหนูรอด กว้างสวาสดี

คุณยายหนูรอด กว้างสวาสดี อายุ 74 ปี เกิดปีวอก พ.ศ. 2475 บ้านเลขที่ 67 หมู่ 2 ต.คุ้มเก่า อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์ การศึกษาจบ ป.4 ร.ร.กุคกว้างสวาสดีวิทยา ต.คุ้มใหม่ อ.เขาวง อ่านออกเขียนได้ดี ไม่มีโรคประจำตัว แต่งงานเมื่ออายุ 25 ปีกับ นายมงคล กว้างสวาสดี มีบุตร 15 คน ยังมีชีวิตอยู่ 8 คน หญิง 4 ชาย 4 อาชีพหลัก ได้แก่ ทอผ้า เศรษฐกิจ พออยู่พอกิน ลูกส่งเงินมาให้บ้าง อาศัยอยู่กับลูกสาวคนเล็กกับหลาน และเป็นสมาชิกกลุ่มผู้สูงอายุ ต.คุ้มเก่า

ข้อปฏิบัติตัว ข้อห้าม

1. ห้ามลอดได้ทุนบ้านที่มีงานศพ
2. ห้ามรับประทาน ฐ ฐนัช ซากสัตว์ (กรณีที่ทำผิดจะทำให้ปากเปื่อย)

การสืบทอด

ได้รับการสืบทอดจากมารดา และมารดาได้สั่งไว้ห้ามสืบทอดให้ใครให้เก็บไว้ที่ตนเองเป็นคนสุดท้าย

แรงจูงใจที่ต้องสืบทอด

ตนเองอายุได้ 12 ปี มีอาการคั่งเบื้อย พองตามตัวคันมาก เกาที่ใดก็จะคันที่นั่น เกาจนน้ำเหลืองไหลเลือดไหล ได้ตัดใบตองกล้วยโรยด้วยทรายแล้วนอนทับ แม่ได้นำหมอเป่าชื่อคุณคาบูก อยู่บ้านโคกมะลิมารักษายจนหาย แม่ก็เลยรับการสืบทอดไว้เพื่อรักษาต่อ ตนเองมีอาการอยู่ 2 ครั้ง แม่รักษาให้ก็หาย ไม่มีอาการอีก จึงได้สืบทอดไว้รักษาคนอื่นต่อไป และถ้าตนเองมีอาการก็จะเป่ารักษาเองเลย

ลูกศิษย์สืบทอดแล้ว 1 คน แต่เขาไม่นำไปใช้เลย สูญหายไปและไม่รับศิษย์อีกเลยแม่ไม่ถ่ายทอดจึงไม่สามารถรับคาถามาได้

รับรักษาคนไข้ตั้งแต่อายุ 20 ปี คาถาที่เป่าสามารถรักษาโรคได้ 32 อย่าง

อาการที่ผามารักษาได้

การเป่า

- คั่งเบื้อย พองตามตัว คั่งน้ำเหลืองไหล
- คั่งคันแดง คั่งพองหัวใสๆคั่งใหญ่เล็ก
- เจ็บคอ

ค่ายที่รักษา

- ข้าว 5	1	ขันธ
- ผ้าดอง	1	ผืน
- ผ้าขาว	1	วา
- เงิน	6	บาท

สมุนไพรที่ใช้

หมาก พู ปูนแดง แก่นคูณ ดินปลวก

วิธีใช้

เคี้ยวหมากให้แดง ท้องคาถาเป่าใต้บริเวณที่มีอาการ เป่าทุกวันเช้า-เย็น ทาด้วยดินปลวก

อาหารแสดง

อาหารเปรี้ยว อาหารหวาน ข้าวแดง แกงร้อน กินได้เฉพาะปลาช่อน กบเท่านั้น

วิธีการไปเฮดินปลวกมารักษา

อุปกรณ์ ข้าวหวาน	8 ถ้วย (ก้อน)
ดอกไม้ป่า	5 ถ้วย
ผ้าถุง	1 ผืน ถ้าผู้ป่วยเป็นหญิง
ผ้าขาว	1 ผืน ถ้าผู้ป่วยเป็นชาย
เงิน	3 บาท

เวลาไปเก็บปลวกต้องแอบไปเอามิให้ใครเห็น ท้องคาถาร่วมด้วยเก็บดินปลวกมา 2 ก้อน นำมาใส่ตาช 1 ก้อน ให้คนไข้เอาไปทาที่บ้าน 1 ก้อน เมื่อรักษาหายแล้วจะนำดินก้อนที่อยู่ใต้อาซขึ้นไว้ที่เดิม คนไข้ต้องมารับการรักษาเวลาเช้า มารักษาตอนบ่ายไม่ดี จะทำให้หายช้า

การติดตามคนไข้

โดยการถามข่าวคราว ช่วงเวลาที่มีคนไข้มาก คือช่วงเดือนหกฝนตกใหม่

2.12 นางสาวคำมน แสนสินธุ์

นางสาวคำมน แสนสินธุ์ เกิดเมื่อวันที่ 1 มกราคม 2494 อายุ 55 ปี อยู่บ้านเลขที่ 19 หมู่ที่ 1 ต.สงเป็ล อ.เขาวง จ.พิจิตร สถานภพโสศ อยู่กับแม่ น้องสาวและหลานชาย

จบการศึกษาประถมปีที่ 4 ที่โรงเรียนบ้านหนองแสง ต.สงเป็ล อ.เขาวง จ.พิจิตร เมื่อปี 2540 เข้ารับการอบรมอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน จากนั้นมาช่วยงานด้านสุขภาพกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุข มาจนทุกวันนี้ หลังจากนั้นก็ได้มีการอบรมกับหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อนำความรู้ที่ได้มาพัฒนาหมู่บ้านตนเอง เช่น อบรมอาสาสมัครแก้ไขปัญหาดัดในชุมชน กับหน่วยงาน NGO อบรมอาสาพัฒนาชุมชนของกรมพัฒนาชุมชน อบรมการนวดแผนไทย กับโรงพยาบาลเขาวง อบรมการอนุรักษ์สมุนไพรและการฟื้นฟูหมอนพื้นบ้านกับหน่วยงาน NGO ซึ่งความรู้ที่ได้มาจากการอบรมก็ได้มีการนำมาช่วยเหลือและพัฒนาหมู่บ้านตนเองมาโดยตลอด จนได้เป็นที่ศึกษาเรียนรู้ให้กับชุมชนอื่นๆ ทั้งๆที่อยู่ใกล้เคียงและต่างประเทศ(ประเทศลาว) เช่น งานแก้ไขปัญหาดัดโดยชุมชน ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก หลังเก็บเกี่ยวจะสานกระติบข้าวเป็นอาชีพเสริม

ฐานะความเป็นอยู่ด้านเศรษฐกิจปานกลาง ไม่มีหนี้สินใดๆ พอกินพอใช้ ทำนาได้ข้าวพอกินในครอบครัว เหลือกินจะขาย ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะได้ขายทุกปี

การใช้ชีวิตในแต่ละวัน ส่วนมากจะทำงานให้กับชุมชน เช่น ไปช่วยเจ้าหน้าที่อนามัยในการให้บริการผู้ป่วยเบาหวาน งานด้านสาธารณสุขของ อสม. งานอาสาสมัครแก้ไขปัญหาดัด โดยการเป็นวิทยากรหลักในการอบรมแกนนำอาสาสมัครป้องกันและแก้ปัญหาดัดให้แก่หมู่บ้านต่างๆ สร้างเครือข่ายและเยี่ยมบ้านผู้ป่วยดัดร่วมกับอาสาสมัครดัดคนอื่นๆ พร้อมทั้งประสานงานกับองค์กรปกครองท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ในกรณีที่ขอความร่วมมือ นอกจากนั้นยังให้บริการนวดในศูนย์สาธารณสุขมูลฐานประจำหมู่บ้าน ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณบ้านของตัวเอง และให้บริการด้านสุขภาพทั้งในบทบาทของหมอนพื้นบ้าน เช่น เป่าคางทูม เป่าถอนพิษไฟไหม้น้ำร้อนลวก เป่าถอนพิษไข้และให้บริการด้านสาธารณสุขตามบทบาทของ อสม. ส่วนงานส่วนตัวที่ต้องได้ใช้เวลาในแต่ละวันจะมีการปลูกผัก เพาะกล้าไม้สมุนไพร สานกระติบข้าว

การศึกษาหมอนพื้นบ้าน

การที่นางสาวคำมนเห็นการเจ็บป่วยของครอบครัวญาติ พี่น้อง และชาวบ้านอยู่บ่อยๆ ประกอบกับไม่มีสถานบริการของรัฐ คือ สถานีอนามัย หรือโรงพยาบาล ชาวบ้านเหล่านั้นจะมาขอให้ตัวเองเป็นคนรักษาให้ ซึ่งก็ถือว่าเป็นที่พึ่งในยามยากได้ จึงเป็นแรงจูงใจให้นางสาวคำมนอยากจะรักษาภูมิปัญญาของแม่ไว้ เพื่อจะได้ช่วยเหลือญาติพี่น้องเป็นเบื้องต้น ซึ่งเป็นการพึ่งตนเองในระดับครอบครัว จากนั้นจึงค่อยขยายออกไปช่วยชาวบ้านใกล้เคียง ดังนั้น จึงเริ่มเรียนการเป็นหมอนพื้นบ้านกับแม่ เมื่ออายุ 17 ปี ซึ่งแม่เป็นหมอนพื้นบ้านเป่าคางทูม เป่าน้ำมันคัสคารา

รักษาอาการไข้ดีมากไม่ นอกจากนั้นเมื่อตอนยังเป็นเด็ก ทุกๆเย็นแม่จะให้เหยียบแก้ปวดเมื่อยตามตัวให้ทุกวัน พร้อมกับบอกเล่าต่างๆให้ด้วย จึงอาศัยการจดจำและลงมือปฏิบัติจริงเรื่อยมาจึงทำให้จำได้ และมีพื้นฐานในการนวดเหยียบเส้นเพื่อผ่อนคลายมาบ้าง

เมื่อเป็นสาวจึงไปกรุงเทพฯทำงานเป็นแม่บ้านให้กับครอบครัวผู้มีอันจะกิน และได้ใช้วิชานวดที่รู้มานวดให้คุณนายผู้หญิงเจ้าของบ้านทุกวัน เกิดการพัฒนาความรู้และทักษะในการนวดมากขึ้น มีประสบการณ์มากขึ้นจนเมื่อปี พ.ศ. 2548 จึงได้รับการอบรมนวดแผนไทยจากโรงพยาบาลเขาวง และได้มีการนำความรู้พื้นฐานเก่ามาปรับใช้ร่วมกับการนวดแผนไทย จึงทำให้เกิดการเรียนรู้ได้เร็ว คนในชุมชนเริ่มมาใช้บริการทุกวัน และมีแนวโน้มจะมากขึ้นด้วย

นอกจากนั้นยังได้เรียนรู้กาถาดอนพิษไฟไหม้น้ำร้อนลวกจากป้า (พี่สาวของแม่) ซึ่งอยู่บ้านนาโก อ.ภูผินารายณ์ ได้บอกกาถาดอนพิษไฟ และปัจจุบันยังใช้กาถาดอนพิษไฟให้กับชาวบ้านที่ถูกไฟไหม้ น้ำร้อนลวกอยู่เป็นประจำ

ในบริเวณบ้านของนางสาวคำม่น จะมีสวนที่เพาะกล้าสมุนไพร และรอบๆบริเวณบ้านจะปลูกสมุนไพรที่จำเป็นไว้ใช้ในครัวเรือน และแม่จะนำมาปลูกไว้เพื่อสอนลูกๆด้วยแต่ถ้าหากชาวบ้านใกล้เคียงที่เขาต้องการนำไปใช้ก็จะบูชาเอาไปใช้

การสืบทอดความรู้

ปัจจุบันยังไม่มีการถ่ายทอดภูมิปัญญานี้ให้ใครเลย เนื่องจากไม่ค่อยมีใครสนใจอยากจะเรียน และมาขอเป็นลูกศิษย์ แต่ถ้าหากจะถ่ายทอดหรือรับลูกศิษย์นางสาวคำม่นบอกว่าต้องเลือกคนพอสมควร ก่อนอื่นต้องถามเขาก่อนว่าเขาสนใจหรือไม่ ถ้าสนใจจริงๆก็ต้องดูอีกว่า เขาจะสืบทอดภูมิปัญญาเราได้หรือไม่และเขาเป็นคนดี มีคุณธรรมหรือไม่ ถ้าหากมีคุณสมบัติดังกล่าวก็จะถ่ายทอดให้ทันที

ข้อปฏิบัติของหมอ

- ไม่กินอาหารในจานศพ ไม่กินปลาไหล
- ถ้าหากจะไปไหนไกลๆจะกราบและบอกกล่าว ครู อาจารย์ทุกครั้ง

อาการที่รักษา ผู้ป่วยที่มาหาจะมาด้วยอาการที่หลากหลาย ซึ่งได้ให้การรักษามากโดยเรียงจากมากไปน้อย ดังนี้

1. เป้าดอนพิษ
2. เป้าคางทูม
3. เป้าไข้หนักไม่
4. นวดเพื่อสุขภาพ นวดรักษาอาการเจ็บปวดต่างๆ

กระบวนการรักษา

ในการรักษาผู้ป่วยของหมอคำมอ จะมีขั้นตอนในการรักษาซึ่งแบ่งเป็นขั้นตอน ดังนี้

- ผู้ป่วยนำดอกไม้เทียนคู่พร้อมเงินค่าคาयरักษามาหาหมอ ดอกไม้จะเป็นสีอะไรก็ได้ ยกเว้นสีแดง ถ้าเป็นสีแดงจะเป็นดอกไม้ผัดตาย ส่วนใหญ่จะเป็นสีขาวหรือสีเหลือง ถ้าไม่มีดอกไม้ก็ใช้ใบของดอกไม้ได้ ส่วนเงินค่าคาयरนั้นแล้วแต่จะให้ คือ ใช้ตั้งแต่ 1 บาทขึ้นไปถึง 20 บาทจะไม่เกินนี้

- จากนั้นหมอก็จะถามอาการว่าเป็นอย่างไร เป็นเมื่อไหร่ หมอจะฟังผู้ป่วยเล่าอาการให้ฟัง และตรวจดูโดยการจับหรือสัมผัสสตุ เช่น เป็นคางทูมก็จะสัมผัสว่าแข็งหรือนุ่ม ต่อมาจะรักษาให้เลย รักษาแต่ละคนจะใช้เวลาไม่เหมือนกันบางคน 1 วัน บางคน 2 วัน แต่ส่วนใหญ่จะไม่เกิน 3 วัน

- เมื่อให้การรักษาแล้วจะให้คำแนะนำให้ปฏิบัติตัวหรือ ขำตามแต่โรคของแต่ละคน เช่น คางทูม ก็จะให้คำแนะนำในเรื่องของข้อห้าม คือ ห้ามไปเล่นซุกซน เนื่องจากว่ากลัวคางจะได้รับผลกระทบกระเทือนเป็นคัน

- นอกจากนั้นยังมีการติดตามผลของการรักษา โดยการที่ไปเยี่ยมบ้าน ไปถามอาการดูที่บ้านว่าเป็นอย่างไรบ้างหรือมีการติดตามผลโดยการที่ผู้ป่วยมาเฝ้าไข้ที่บ้านก็จะถามไถ่ดูอาการของผู้ป่วย

วิธีการรักษาโรคคางทูม

ขั้นตอนการรักษา

- คนไข้จะนำดอกไม้พร้อมเทียน 1 คู่มาไหว้พร้อมเงินค่าคาयर
- หมอจะถามอาการ ตรวจดู จับหรือสัมผัสบริเวณที่เป็น
- รักษาให้โดยนำปูนขาวมาแต้มบริเวณที่บวมใช้นิ้วชี้แต้มที่บวม วัน 2 รอบ
- ท้องคาถา 3 ครั้ง แล้วเป่าบริเวณที่แต้มปูนขาว
- เป่าอีก 9 ครั้ง โดยเป่าลงล่างอย่างเดียว

คาถาเป่า “สีลูนากลามาเมอบ้าน มุ่นปานแป้น กะแดงปานปูน เป็นพอกเอื้อมันคิ เป็นฝี่เอื้อมันแสว โอม สะหะชะออก”

คาถาถอนพิษจากถูกไฟไหม้ น้ำร้อนลวก

“สัคค อัมปาย หิจะวิปะ มุคโค สัจจะอัค นิภานะ พะโวคะตุ”

(ท่อง 3 ครั้งแล้วเป่าบริเวณที่ถูกไฟไหม้ น้ำร้อนลวก 3 ครั้ง)

2.13 นายเสวย ขยอมคอก

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อ นายเสวย ขยอมคอก อายุ 68 ปี เกิดปี 2479 จบการศึกษาประถมศึกษาปีที่ 4 มีพี่น้อง 5 คน คู่สมรสคือ นางเลิง ขยอมคอก อายุ 66 ปี มีบุตร 4 คน

การศึกษาหมอยาพื้นบ้าน

ได้รับการถ่ายทอดความรู้จาก พระอาจารย์ บ้านห้วยยาง อ.โคกศรีสุพรรณ จ.สกลนคร บวชเรียนตั้งแต่ปี 2506 สาเหตุที่ต้องศึกษาคิดว่าไม่มีหมอเป่างูสวัดที่บ้าน เลยคิดอยากจะเรียนรู้ไว้ รักษาคน รักษาได้กับงูทุกชนิด

การปฏิบัติตัว จัดคอกไม้บูชาพระทุกวัน

รักษา เป่างูกัด

สมุนไพร ไม้คอกขยอนและกาถาเป่า

ค่ายรักษา

- จันทร์ 5 1 จันทร์
- เงิน 6 บาท

ข้อห้ามผู้รักษา ห้ามรับประทานอาหารดิบ เขียดนา

ข้อห้ามสำหรับผู้ป่วย ห้ามรับประทานผักที่เป็นเครือ กบฏ หนู เขียด

การรักษา เป่า เข้า-เย็น

การเก็บยา เก็บในเวลา 06.00-09.00 น. ห้ามเงาทับต้นสมุนไพรเด็ดขาด

2.14 นายนาค ศรีหาคา

นายนาค ศรีหาคา เกิดวันที่ 5 เมษายน 2482 อายุ 64 ปี ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 82 หมู่ 6 ต.สงเปลือย อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์ จบการศึกษา ป.4 โรงเรียนกุดบอด อาชีพหลัก ทำนา ดูแลคนไข้เป็นหมอยอดกระดูก หมอมอเทียน ดูดวง เสี่ยงภัยต่างๆ พ่ายเลือด

การศึกษาหมอพื้นบ้าน

อยากเรียนไว้เพื่อรักษาลูกหลาน รักษาญาติพี่น้อง ก่อนที่จะมอได้ วันหนึ่งนอนกลางคืนฝันว่ามีชายแก่ถือไม้เท้าทวนหนึ่งเดินเข้ามาหาที่บ้าน นั่งลงบนเก้าอี้แล้วพูดกับตนว่า “เวลาคนมาหาให้รักษานะให้ดูที่เทียน จะหักจะแตกก็จะเห็นได้ มีเทียนนั้นแหละ และถ้ามีคนลักขโมย คนทำร้ายก็จะเห็นได้ที่เทียนนั้น” แล้วชายแก่คนนั้นก็เดินหายไป

เวลามีคนมาหาให้ไปรักษา ก็ลองดูที่เทียนก็เห็นดังความฝันจึงยึดถือการมอก่อนรักษาตั้งแต่นั้นมา ได้รับการถ่ายทอดจากนายเสริม ที่อยู่ จ.สกลนคร

- ค่าเล่าเรียน 5,000 บาท
- ชั้น 5 พร้อม เงิน 24 บาท 1 ชั้น
- ชั้น 8 พร้อม เงิน 10 บาท 1 ชั้น

โรคที่รักษาได้ กระดูกหัก

ค่ายที่มาหมอ ดอกไม้ขาว	1	คู่
เทียน	1	คู่
เงิน	20	บาท
ค่ายรักษา ชั้น 5	1	ชั้น
เงิน	24	บาท

การตรวจรักษา ก่อนทำการรักษาจะมอดูเทียนก่อนว่าจะรักษาที่วันหาย

ขบวนการรักษา มอเทียน เป้าคาตา ทาน้ำมันงา

การรักษากระดูกหักผิดรูป

จะแนะนำคนไข้ให้ไปหาหมอที่โรงพยาบาลก่อนแล้วค่อยมาหาให้เป้า ทาน้ำมัน นอกจากนั้นยังมีการรักษาว่าควายที่หักล้ม มีปัญหาเกี่ยวกับเส้นและกระดูกด้วย และ 17 ปีที่ผ่านมาตัวเองป่วยด้วยอาการเดินไม่ได้ แขนขาอ่อนแรงจึงไปหาหมอเหยา หมอเหยาจะเหยารักษา มอเสี่ยงทายดูจึงเห็นว่าห้ามรักษาตัว 4 ทำให้รักษาเฉพาะคนเท่านั้น จากนั้นคนก็หายเป็นปกติ หลังจากนั้นจะรักษาให้เฉพาะคนเท่านั้น トラบจนทุกวันนี้

การรักษา

ไปรักษาที่บ้านผู้ป่วยด้วย ผู้ป่วยมาหาที่บ้านด้วย เฉลี่ยวันละ 1-2 คน รับการรักษาคนป่วยมา 2 ปีแล้ว รักษาหายแล้วก็จะรีอคาบรักษา

การปฏิบัติตัว ห้ามรับประทานเนื้อมังงัส 10 อย่าง

การถ่ายทอด

ยังไม่มี การถ่ายทอดให้ผู้ใดเนื่องจากว่าค่าเล่าเรียนแพง ซึ่งเท่ากับที่ตนเองไปสืบทอดมา และปฏิบัติตามข้อห้ามไม่ได้จึงไม่กล้าที่จะมาเป็นศิษย์เพื่อสืบทอดภูมิปัญญา

2.15 นางแก้ว หาศิริ

นางแก้ว หาศิริ อายุ 67 ปี เกิดวันที่ 5 สิงหาคม 2481 บ้านเลขที่ 228 หมู่ 4 ต.สงเปลือย อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์ จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนกุคบอด ไร่ประจักษ์ คือ ไร่ศิริวงหาร

นางแก้ว หาศิริ สามารถอ่านออกเขียนได้เล็กน้อย มีบุตร 6 คน เสียชีวิต 2 คน เหลือ 4 คน เป็น ชาย 2 คน หญิง 2 คน แต่งงาน 2 ครั้ง สามีคนที่ 1 ชื่อ นายบุญ ปรุ่งเรณู เสียชีวิตแล้ว สามีคนที่ 2 ชื่อ นายจันทร์ธาส หาศิริ เสียชีวิตแล้วเหมือนกัน

ฐานะเศรษฐกิจ พออยู่พอกิน บุตรชายคนโตรับราชการทหาร บุตรสาวคนเล็กทำงานบริษัท อยู่กรุงเทพฯ

อาชีพหลัก ทำนา ทอผ้า หมอพื้นบ้าน ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มใดๆทั้งสิ้น เพราะไม่อยากจะเป็นอย่างนี้ไม่ต้องคิดมาก นอนหลับกินได้ก็พอแล้ว

การศึกษาหมอพื้นบ้าน

สาเหตุ พ่อ-แม่พากันไปหาดินกระบือข้าวที่ทุ่งนา แเมงมูมได้ไต่ขึ้นมาที่ขา เอามือลูบคลำ ทำให้แเมงมูมกัด ทำให้เกิดอาการไข้ ตัวสั่น กินไม่ได้ นอนไม่ได้ ไปหาหมอที่บ้านคุ้มใหม่ เขาอยากได้ค่ารักษา 400-500 บาท ไม่มีเงินจ่ายเลยพาแม่ไปหาหมอแเมงมูมที่บ้านเหล่าใหญ่ อ.ภูผามาศ แต่คุณหมออายุมาก บอกให้ไปรักษาเองโดยบอกวิธีรักษาให้

ขั้นแรกให้ผ่านมะนาวทาถูบริเวณที่โดนกัดแล้วใช้เข็มหมุดบ่งออก ถ้าไม่ออกก็ให้ใช้ว่าน ถอนเขี้ยว ผ่านเป็นแวนแปะใส่แล้วบ่งใหม่ เขี้ยวแเมงมูมก็จะหลุดออกมา ทำให้อาการของแม่ดีขึ้น และหายไปในที่สุด ได้รับการรักษาใช้ตั้งแต่อายุ 22 ปี จนถึงปัจจุบัน ปัจจุบันคุณยายจะซื้อเข็มถีดจากคลินิกเพื่อมาใช้บ่งเขี้ยวแเมงมูมเพื่อจะได้สะอาด ปลอดภัย

โรคที่รักษาได้ รักษาแเมงมูมกัด (หมอแเมงมูม และเป็นหมอมอ)

อุปกรณ์ที่นำมาบอกกล่าวหมอให้รักษา

ดอกไม้ 1 คู่, เทียน 1 คู่, เงิน ไม่มีการกำหนดราคาค่าขาย

อาการที่ทำให้ผู้ป่วยมาหาหมอ

ปวดขัดตามร่างกาย แขน ขา วิงเวียนศีรษะ เวลาฝนตกยังทำให้ปวดเมื่อยแขนขา มีมือจับถึอะไรจะหลุด เดินไม่ได้ แขนขาอ่อนแรงกระด้าง

การวินิจฉัย

ซักถามอาการต่างๆ หาสาเหตุที่เป็น บริเวณที่มีอาการ

อุปกรณ์การรักษา

มะนาว, เข็มหมุด, ว่านถอนเขี้ยว

อาหารแสดง ค้างคาว ของคองทุกชนิด ผักชะพลู กรณีที่ผู้ป่วยมีอาการมานานจะแนะนำให้ไปดู
มอเทียนก่อนว่าโคนเมงมูกัดตรงไหนแล้วกลับมารักษาก็คง

ผู้มารับบริการ

วันละ 1-4 คน จะให้มารักษาที่บ้านหมอ จะไปรักษาที่บ้านคนไข้ในกรณีพิเศษเท่านั้น

อุปกรณ์การมอ

คอกไม้ 1 คู่, เทียน 1 คู่, เสื้อผู้ป่วย 1 ตัว, ข้าวสาร 1 กำ, เงินไม่กำหนดจำนวน

การมอ คำพูด “สาธุๆ เขาอุ้มเสื่อมาหา อุ้มผ้ามาเชอ

เขาใช้ร้อนแสงแดง เขาใช้แสงแสงไฟ

ไม้ทางไคมาซี ผีทางไคมาเอ็ด

มีคอกอย่างนี้ มีจริงอย่างว่า

มีคอกเขาจะจมชี่ๆ มีคอกเข้ากระจมขอยๆ

เป็นคอกอย่าไคะเจ้า เป็นเจ้าข้างมิเฮ้อไคะนาง” เสร็จแล้วท่องต่อด้วยคำพูด “สาธุๆ
อย่าคินางมิคิ อย่าคินางมิชู้ เขามาอาศัยเขาได้”

การถ่ายทอด

ได้รับการถ่ายทอดการเป็นหมอเมงมูกจากหมอเมงมูกบ้านเหล่าใหญ่ อ.ภูผินารายณ์ และ
หมอมอจากคุณยายทองสา ซึ่งเสียชีวิตแล้ว

การปฏิบัติตัว ข้อห้าม

1. ห้ามเอาผ้าถุงขึ้นผ่านศีรษะ
2. ห้ามลอคครัว ลอคไค่ถุนบ้าน ลอคเตียงนั่ง
3. ห้ามรับประทานเขียด เห็ดนางฟ้า งู ลิง ค่าง ผักน้ำเต้า

ทุกวันนี้สัปดาห์เดือนคี่ เดือนเพ็ญ ต้องแต่งขันธ 5 ขันธ 8 ตัวขคอกไม้ เกะยาหมากจิบ น้ำ
หอม เหล้า ขึ้นถวายหิ้ง

รักษาอาการวัว,ควาย,เจ็บตา,ตาห่อ,น้ำตาไหล

สมุนไพรที่ใช้

ขคอกไม้สาค (ไม้เต็ง)

วิธีใช้

นำขคอกไม้สาค ห่อผ้าขาว มัดด้วยผ้าขาว นำไปมัดข้างตาของวัว,ควายที่มีอาการ มัดแล้ว
เวลาเดินออกจากคอกห้ามหันหลังกลับเค็ดขาด

รักษาอาการเด็กเป็นคางทูม (วิชาตาบคาง)

อาการ เด็กกินข้าวไม่ได้ ถ้ากินได้ก็ไม่อ้วน ร้องแงแง

วิธีรักษา ให้แม่อุ้มเด็กหันหน้าไปทางทิศใต้ ใช้คาถาเป่า

คำพูด “อมกะตุก กระตุก มีเชื้อคางทูมบาง มีเชื้อคางทูมชั่ว แล้วเป่าใส่คอเด็ก เป่าเชื้อไปชั่วแต่ภูหน่วย
หนา ผา หน่วยใหญ่ โอมเป่า 3 ครั้ง”

สรุปตำรับยาสมุนไพร

1. โรคบาดทะยัก (แมด)

ตำรับที่ 1 เจ้าของตำรับ คือ นายสุภาพ ทิพย์สิงห์

ชื่อสมุนไพร	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	แหล่งเก็บ
1. ต้นส้มกบ	คั้นพิษร้อน	เปลือกไม้ 1 กำมือ	ทุ่งนาของหมู่บ้าน
2. ต้นขี้	ขับหนอง/ฆ่าเชื้อแก้อักเสบ	รากและเปลือก 1 กำมือ	ทุ่งนาของหมู่บ้าน

วิธีใช้

- ใช้คาถาเป่า ร่วมกับใช้สมุนไพร ผ่นกับน้ำ สำหรับทาแผล ทาวันละหลายครั้ง น้ำยาแห้งแล้วก็ทาซ้ำอีกเรื่อยๆ จนกระทั่งแผลหาย

2. อาการตกเลือด/ขับเลือดเสีย

ตำรับที่ 1 เจ้าของตำรับ คือ นายสุภาพ ทิพย์สิงห์

ชื่อสมุนไพร	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	แหล่งเก็บ
1. เทียนฤาษี	ขับเลือด ฟอกเลือด	ราก 1 กำมือ	ภูพาน
2. สะบักใหญ่ (ไม้สองฟ้า)	ขับเลือด	ราก 1 กำมือ	ทุ่งนาของหมู่บ้าน
3. โสนน้ำ	แก้ร้อนใน	ราก 1 กำมือ	ทุ่งนาของหมู่บ้าน

วิธีใช้

- ถ้ามีอาการตกเลือดมากให้นำนมาต้มใส่ปีป แล้วนำผู้ป่วยเข้ากระโจม ประมาณ 30 นาที หลังจากนั้นให้น้ำขมิ้น รับประทานวันละ 3 ครั้ง ครั้งละ ครั้ง แก้ว จนกว่าจะหายปกติ ให้รับประทานจำนวนยามากขึ้นตามอาการที่ดีขึ้น

3. โรคไต โรคนิ้ว (อาการปวดเอว ปัสสาวะไม่สะดวก ปวดหลัง)

ตำรับที่ 1 เจ้าของตำรับ คือ นายสุภาพ ทิพย์สิงห์

ชื่อสมุนไพร	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	แหล่งเก็บ
1. หญ้าหางกระรอก	ขับน้ำ	ราก 1 กำมือ	ทุ่งนา
2. ดินสับปะรด	ขับปัสสาวะ ขับน้ำ	แกนสับปะรด 1 กำมือ	ปลูกเอง
3. หัวเอื้อง	ขับปัสสาวะ	หัว 1 กำมือ	หัวไร่ปลายนา
4. เถาว์นางนวล	ขับปัสสาวะ	ราก 1 กำมือ	หัวไร่ปลายนา
5. หัวหญ้าแฝก	ขับปัสสาวะ	เหง้า 1 กำมือ	ปลูกเอง

วิธีใช้

- ดมยา 1 มัดกับน้ำ 2 ส่วน เหลือ 1 ส่วน ดมให้สุกประมาณ 30 นาที (ถ้าดมยาไม่สุกจะมีอาการคันคอ) ให้รับประทานแทนน้ำ รับประทานนาน 1 เดือน

ตำรับที่ 2 เจ้าของตำรับ คือ นายวรวิทย์ ญแสน

ชื่อสมุนไพร	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	แหล่งเก็บ
1. หญ้าหนวดแมว	ขับปัสสาวะ ขับน้ำ	ใช้ได้ทั้งต้น 1 กำมือ	ปลูกเอง
2. ข่าข่อย	แก้ปวดเมื่อย และขับลม	ใบ 1 กำมือ	เก็บจากทุ่งนา
3. เทียนทั้ง 5	ขับลมไล่ไส้	เมล็ด 1 กำมือ	ซื้อจากร้านยาสมุนไพร
4. ผ่างแดง	บำรุงโลหิต	แก่น 1 กำมือ	ปลูกเอง
5. พญาช้างคำ	บำรุงกำลัง	เปลือก 1 กำมือ	เก็บตามทุ่งนา
6. หญ้าคา	ขับปัสสาวะ	ราก 1 กำมือ	ปลูกเอง
7. หญ้าวงษ์รัง	แก้เจ็บตา ตาแดง	ใช้ได้ทั้งต้น 1 กำมือ	เก็บตามทุ่งนา

วิธีใช้ : ดมกับน้ำ 3 ส่วน ดมให้เหลือ 1 ส่วน คั้นครั้งละ 1 ด้วย รับประทานเช้า-เย็น 7 วัน

**หมายเหตุ ข่าข่อย คือ ใช้ใบข่อยชงกับน้ำร้อนดื่ม

4. ไข่ตัวร้อน ร้อนใน

ตำรับที่ 1 เจ้าของตำรับ คือ นายแถม กุดกระแสง

ชื่อสมุนไพร	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	แหล่งเก็บ
1. นวหอย (หอยทะเล เก้าอย่าง)	แก้ไข้ คับพิษร้อน	เปลือกหอย	ไปเก็บที่ทะเล
2. หินจอมน้ำ	แก้ไข้ คับพิษร้อน	หินทั้งก้อน	ภูพาน
3. นมผา	แก้ไข้	หินย่อยทั้งก้อน	ภูพาน
4. แสนปลาแก้ง	แก้ไข้	ราก 1 กำมือ	ปลูกเอง
5. หนาวเดือนห้า	แก้ไข้ ร้อนใน	ต้น 1 กำมือ	ภูพาน

** นมผา คือ หินที่เกิดจากน้ำตกที่ไหลผ่าน ก้อนหินบริเวณน้ำตก ทำให้เกิดตะกอนของหินงอกออกมาจากก้อนหินใหญ่

วิธีใช้; 1. ใช้คาถา และเครื่องตั้งกาย และคำคาถาตามศรัทธา (ส่วนมาก 20 บาท)
2. ฝนรวมกับน้ำสะอาด รับประทานแทนน้ำจนกว่าจะหาย 1-2 วัน ฝนกับน้ำ 1 ขัน
สำหรับดื่มวันละ 6-8 แก้ว

ตำรับที่ 2 เจ้าของตำรับ คือ พระอาจารย์มหาสำราญ กตสาโร

ชื่อสมุนไพร	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	แหล่งเก็บ
1. จันทน์แดง	แก้ไข้	แก่น 1 ส่วน	ภูพาน และซื้อจากประเทศลาว
2. จันทน์หอม	บำรุงหัวใจ	แก่น 1 ส่วน	ภูพาน และซื้อจากประเทศลาว
3. หนาวเดือนห้า	แก้ไข้ ร้อนใน	ต้น 1 เดือน	ภูพาน และซื้อจากประเทศลาว
4. หมาขู่	แก้ไข้	ราก 1 ส่วน	ภูพาน และซื้อจากประเทศลาว

วิธีใช้ ฝนกับน้ำ 1 ขัน ดื่มแทนน้ำ 1 สัปดาห์

ตำรับที่ 3 **เจ้าของตำรับ คือ พระอาจารย์มหาตำราญ กตสาโร**

ชื่อสมุนไพร	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	แหล่งเก็บ
1. เเคียวกัปปา	คัมพิษร้อน	เคียว 1 ส่วน	ซื้อจากประเทศลาว
2. งาช้าง	คัมพิษร้อน	งา 1 ส่วน	ซื้อจากประเทศลาว
3. ไล่ปลาฬาน้ำจืด	แก้พิษกาฬ	ไล่ปลา 1 ส่วน	ซื้อจากประเทศลาว
4. เขากวางชี	คัมพิษร้อน	เขากวาง 1 ส่วน	ซื้อจากประเทศลาว
5. กระดุกบ่างร้ว	คัมพิษร้อน	กระดุก 1 ส่วน	ซื้อจากประเทศลาว
6. หอยหิน	แก้ร้อนใน	เปลือก 1 ส่วน	ซื้อจากประเทศลาว

วิธีใช้; ผ่นผสมกับน้ำมันาว 1 ขัน รับประทานแทนน้ำครึ่งละ 1 ถ้วย รับประทาน 1 วัน

5. ใช้น้ำมัน เท้าเย็น (ใช้หัวคี่ใหญ่ และไทฟอยค์)

ตำรับที่ 1 **เจ้าของตำรับ คือ นายแถม ภูตระกูล**

ชื่อสมุนไพร	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	แหล่งเก็บ
1. สะค้าน	ขับลมในลำไส้	เถาว์วัลย์/ เครือ	ภูพาน และซื้อจากประเทศลาว
2. ตากวาง คากักตานกกค	แก้กระษัย ปวดเมื่อย	เนื้อไม้	ภูพาน และซื้อจากประเทศลาว
3. พญามือเหล็ก	แก้ไข้ แก้ร้อนใน	แก่นไม้	ภูพาน และซื้อจากประเทศลาว
4. ทำทานนอนชุม	แก้ไข้	ใช้ได้ทั้งคัน	ภูพาน และซื้อจากประเทศลาว
5. จันทน์แดง	แก้ไอ บำรุงหัวใจ	แก่นไม้	ภูพาน และซื้อจากประเทศลาว
6. จันทน์ขาว	บำรุงประสาท	แก่นไม้	ภูพาน และซื้อจากประเทศลาว

วิธีใช้; 1. ใช้คาถา และเครื่องตั้งคาย และคำคายตามศรัทธา (ส่วนมาก 20 บาท)
2. ผ่นรวมกับน้ำสะอาด รับประทานแทนน้ำจนกว่าจะหาย 1-2 วัน

6. ไข่ฮอดโอบ (มีใช้ในช่วงเวลาเดิม)

ตำรับที่ 1 เจ้าของตำรับ คือ นายแถม อุดระแสง

ชื่อสมุนไพร	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	แหล่งเก็บ
1. พริกไทย	ขับเหงื่อ ขับลม แก้ท้องอืด	เมล็ด 1 ส่วน	ปลูกเอง
2. เหมือกปลาหมอ	แก้โรคน้ำเหลืองเสีย	ใช้ได้ทั้งต้น 1 ส่วน	ปลูกเอง
3. การบูร	บำรุงหัวใจ	เกล็ด 1 ส่วน	ซื้อจากตลาด

- วิธีใช้; 1. ใช้คาถา และเครื่องตั้งคาย และคำคายตามศรัทธา (ส่วนมาก 20 บาท)
 2. คั้นกับน้ำ 2 ส่วนให้เหลือ 1 ส่วน คั้นแทนน้ำ
 3. ให้ยาสมุนไพรไปรักษาที่บ้าน ถ้าอาการดีขึ้นให้มารับยาไปรับประทานต่ออีก 2-3 วัน
 4. ในการเก็บขามีคาถาปลูกยาด้วย
 5. กรณีฝนยาเสร็จแล้วก่อนให้คนไข้รับประทานจะมีคาถาปลูกยาก่อน

7. โรคตัวเหลือง ตาเหลือง (โรคตับ)

ตำรับที่ 1 เจ้าของตำรับ คือ นายวรวิทย์ บุญแสน

ชื่อสมุนไพร	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	แหล่งเก็บ
1. ขี้เหล็กบ้าน	บำรุงโลหิต	แก่น 1 กำมือ	เก็บจากทุ่งนา
2. คับเต่า	บำรุงปอด คับ	แก่น 1 กำมือ	เก็บจากทุ่งนา
3. ไม้คูดัง (พญาบาท)	แก้ไข้ คับพิษร้อน	แก่น 1 กำมือ	เก็บจากภูเขา ภูพาน
4. มะพร้าวแก่ 3 ชั้น	บำรุงกำลัง	ขนาดเท่ากับนิ้วมือนิ้วชี้ ผู้ป่วย	เก็บจากทุ่งนา

**** มะพร้าว ประกอบด้วย ส่วนเปลือก กะลา และเนื้อมะพร้าว**

วิธีใช้

- สมุนไพรคั้นรวมกับน้ำ ใส่น้ำท่วมยาต้มให้เหลือน้ำ 2 ส่วน รับประทานครั้งละ 1 ถ้วยคาไก่
 เข้า กลางวัน เย็น หลังอาหาร รับประทานเกินกำหนดได้ แต่มิให้น้อยกว่า รับประทานยา 1 ชุด
 จะรู้ว่าอาการดีขึ้นให้รับประทานติดต่อไปอีกประมาณ 5 ชุด

ตำรับที่ 2 **เจ้าของตำรับ คือ นายศรีธรรม โพธิสม**

ชื่อสมุนไพร	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	แหล่งเก็บ
1. ไม้ยาง (น้ำยาง)	ขับปัสสาวะ	น้ำยางไม้	ทุ่งนา
2. ใบโกโก้	ขับพิษต่างๆ	ใบขาว	ซื้อจากตลาด

วิธีใช้

- น้ำยางไม้ 1 ช้อนโต๊ะ ใบโกโก้ 1 ฟอง ผสมกัน ใช้รับประทานวันละ 2 ครั้ง เข้า-เย็น หลังอาหาร รับประทานอย่างต่อเนื่อง 1 เดือน

ตำรับที่ 3 **เจ้าของตำรับ คือ นายศรีธรรม โพธิสม**

ชื่อสมุนไพร	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	แหล่งเก็บ
1. พญาใบเขียว	บำรุงตับ	ราก 1 กำมือ	เก็บจากภูพาน
2. ขมิ้นชัน หรือ แสมก็ได้	ขับลมในกระเพาะ	ราก 1 กำมือ	เก็บจากภูพาน
3. ต้นไผ่น้ำ	เจริญอาหาร แก้อาการท้องร่วง	ราก 1 กำมือ	เก็บจากภูพาน
4. ลูมน้อย (ตามขโมย/หญ้า งวงช้างหลวง)	แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ แก้ท้องผูก	ราก 1 กำมือ	เก็บจากภูพาน

วิธีใช้

- รับประทานครั้งแรก 1 มัด ดื่มน้ำ 1 ½ ขัน ดื่มนานประมาณ 30 นาที รับประทานครั้งละ 1 ถ้วยกาแฟ 3 ครั้งหลังอาหาร รับประทานจนกว่าอาการจะดีขึ้น

8. คันชั่งคดอด ตกขาวมีกลิ่นเหม็น มีสีผิดปกติ

ตำรับที่ 1 เจ้าของตำรับ คือ นายวรวิทย์ บุญแสน

ชื่อสมุนไพร	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	แหล่งเก็บ
1. เทียนทั้ง 5	ขับลมลำไส้	เมล็ด 1 ส่วน	ซื้อจาก กรุงเทพฯ
2. โกฐทั้ง 5	บำรุงหัวใจ	ราก 1 ส่วน	ซื้อจาก กรุงเทพฯ
3. ว่านชักมดลูก	ชักมดลูกให้เข้าอู่	เหง้า 1 ส่วน	ปลูกเอง
4. ว่านมหาเมฆ	แก้ปวดมดลูก	เหง้า 1 ส่วน	ปลูกเอง
5. ฝรั่งแดง	บำรุงโลหิต ขับระดู	แก่น 1 ส่วน	ปลูกเอง
6. ย่านางแดง	แก้พิษทั้งปวง	ใช้ได้ทั้งต้น 1 ส่วน	ปลูกเอง
7. ขาห้ว (ข้าวเย็นเหนือ)	บำรุงกำลัง	เหง้า 1 ส่วน	เก็บจากภูพาน
8. พญาช้างดำ	บำรุงกำลัง	เปลือก 1 ส่วน	เก็บจากภูพาน
9. มะกระทียบโลง	บำรุงกำลัง	เถาว์วัลย์ 1 ส่วน	เก็บจากภูพาน
10. มวยเลื้อย	บำรุงโลหิต	แก่น 1 ส่วน	เก็บจากภูพาน
11. กำแพง 7 ชั้น	ขับลม แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ	เถาว์วัลย์ 1 ส่วน	เก็บจากภูพาน

วิธีใช้

- ดื่มรวมกับน้ำ น้ำท่วมยาดื่มประมาณ 30-45 นาที รับประทานครั้งละ 1 ถ้วยกาแฟ เช้า-เย็น
หรือรับประทานแทนน้ำ รับประทานนาน 7 วัน

9. โรคโรคสีดวงทวาร

ตำรับที่ 1 เจ้าของตำรับ คือ นายวรวิทย์ บุญแสน

ชื่อสมุนไพร	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	แหล่งเก็บ
1. ว่านทรหด	แก้โรคสีดวงทวาร	หัว 1 ส่วน	ปลูกเอง
2. โกฐหัวบัว	ขับลม	เหง้า 1 ส่วน	ปลูกเอง
3. โกฐสอ	แก้ไอ แก้ใจ	ราก 1 ส่วน	ซื้อจากร้านขายยาสมุนไพร
4. โกฐน้ำเต้า	ระบายท้อง	ราก 1 ส่วน	ซื้อจากร้านขายยาสมุนไพร
5. ผ่างแดง	บำรุงโลหิต	แก่น 1 ส่วน	ซื้อจากร้านขายยาสมุนไพร
6. ปลาไหลเผือก	แก้ไอทุกชนิด	ราก 1 ส่วน	เก็บจากภูพาน
7. กำแพง 7 ชั้น	บำรุงโลหิต ฟอกโลหิต	เถาว์วัลย์ 1 ส่วน	เก็บจากภูพาน
8. เพชรสังฆาต	แก้โรคสีดวงทวาร	เถาว์วัลย์ 1 ส่วน	ปลูกเองบริเวณบ้าน
9. ไม้กระดุก	ขับลม	แก่น 1 ส่วน	ทุ่งนา

วิธีใช้ : คั้นกับน้ำ 3 ส่วน หรือบดเป็นผงปั้นเป็นลูกกลอน

รับประทานครั้งละ 1 แก้ว เช้า-เย็น ก่อนอาหาร รับประทาน 7 วัน

ตำรับที่ 2 เจ้าของตำรับ คือ นายนา ปรงรัมย์

ชื่อสมุนไพร	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	แหล่งเก็บ
1. ไม้โพธิ์ศรี	แก้ไอ แก้จุกเสียด	ราก 1 กำมือ	เก็บตามหมู่บ้าน
2. ไม้ตะคอง	แก้ไอ แก้จุกเสียด	แก่น 1 กำมือ	เก็บตามหมู่บ้าน
3. หญ้าคา -	บำรุงไต ขับปัสสาวะ	ราก 1 กำมือ	เก็บตามหมู่บ้าน
4. ว่านโรคสีดวงทวาร	ลดอาการอักเสบ	หัว ผานเป็นแว่นๆ 7 แว่น	เก็บตามหมู่บ้าน

**ไม้ตะคอง : คั้นหมามคอง/ข่อยหยอง/ข่อยคิน/หันสะท้อน(ภาคเหนือ)

วิธีใช้

- คั้นกับน้ำ 3 ส่วน พยายามออกสี ให้คั้นแทนน้ำ รับประทานยา 1-5 ชูต แล้วแต่อาการ รับประทานนาน 4-5 วัน กรณีอาการโรคสีดวงมีตั้งเนื้อออกมาจะไม่รับรักษา

10. โรคกระเพาะอาหาร

ตำรับที่ 1 เจ้าของตำรับ คือ นายวรวิทย์ บุญแสน

ชื่อสมุนไพร	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	แหล่งเก็บ
1. กฤษณา	บำรุงหัวใจ	แก่น 1 กำมือ	เก็บ/ซื้อจากประเทศลาว
2. กระวานขาว	ขับลม	เมล็ด 1 กำมือ	ซื้อตามตลาด
3. ย่านางแดง	แก้พิษทั้งปวง	ราก และเถาวัลย์ 1 กำมือ	ปลูกเอง
4. คันทุทรา	แก้อาเจียน แก้ท้องเสีย	เปลือก 1 กำมือ	ปลูกเอง
5. โกฎเขมา	ขับลม แก้โรคในช่องปาก	เหง้า 1 กำมือ	ซื้อจากร้านยาสมุนไพร
6. โกฎสอ	แก้ไข้ แก้ไอ บำรุงหัวใจ	ราก 1 กำมือ	ซื้อจากร้านยาสมุนไพร
7. ผ่างแดง	บำรุงโลหิต	แก่น 1 กำมือ	ซื้อจากร้านยาสมุนไพร

** กระวานขาว : (กระวานไทย,กระวานจันทร์)

วิธีใช้ : คั้นกับน้ำ 3 ส่วนคั้นให้เหลือน้ำ 1 ส่วน ใช้ดื่ม 1 แก้ว หรือบดเป็นผงปั้นเป็นลูกกลอน

รับประทานเช้า-เย็นก่อนอาหาร จำนวน 7 วัน

ตำรับที่ 2 เจ้าของตำรับ คือ นายศรีสมร โพธิธม

ชื่อสมุนไพร	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	แหล่งเก็บ
1. กำแพง 7 ชั้น	ขับลม แก้โรคกระเพาะอาหาร	เถาวัลย์ 1 ส่วน	เก็บจากภูพาน
2. ไม้ลุ่มน้อย	ช่วยย่อยอาหาร	แก่น 1 ส่วน	เก็บจากภูพาน
3. ไม้ขี้โพน	สมานแผล	เถาวัลย์ 1 ส่วน	เก็บจากภูพาน

** ไม้ลุ่มน้อย : คานขโมย/หญ้างวงช้างหลวง

ไม้ขี้โพน : นมวัว

วิธีใช้ : คั้นยาสมุนไพรกับน้ำ 1 ½ ขัน คั้นประมาณ 30-40 นาที รับประทาน 1 ถ้วยกาแฟ

หลังอาหารเช้า,กลางวัน,เย็น จำนวน 7 วัน

11. กล้วยัด

ตำรับที่ 1 เจ้าของตำรับ คือ นายวรวิทย์ บุญแสน

ชื่อสมุนไพร	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	แหล่งเก็บ
1. หมากร	ขับเสมหะ แก้เมา	ผล 1 ส่วน	ปลูกเองบริเวณบ้าน
2. พลุ	แก้คัน แก้แพ้ ถอนพิษ	ใบ 1 ส่วน	ปลูกเองบริเวณบ้าน
3. ฅูน	ขับพยาธิ	แก่น 1 กำ ส่วน	ปลูกเองบริเวณบ้าน
4. สีเสียด	สมานแผล	เปลือก 1 ส่วน	ปลูกเองบริเวณบ้าน
5. ปูนแดง	ดูดพิษ	ปูน 1 ส่วน	ปลูกเองบริเวณบ้าน

วิธีใช้; เดี่ยวสมุนไพรพร้อมกันทั้งหมด ให้ละเอียดบ้วนน้ำมากถึง 3 น้ำ แล้วเป่าลงใส่บริเวณที่มีอาการ พร้อมท่องคาถาร่วมด้วย เป่า เข้า-เย็น ทุกวันจนกว่าจะหาย

12. ยาแก้ไอ

ตำรับที่ 1 เจ้าของตำรับ คือ พระอาจารย์มหาสาราญ กตธโร

ชื่อสมุนไพร	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	แหล่งเก็บ
1. หมาขุ่ม	แก้ไอ	ราก 1 ส่วน	ตามทุ่งนา
2. มะแว้ง	แก้ไอ ขับเสมหะ	ราก 1 ส่วน	ปลูกเอง
3. มะเขือขื่น	แก้ไอ ขับเสมหะ	ราก 1 ส่วน	ปลูกเอง

วิธีใช้: ฝนกับน้ำ 1 ขัน สำหรับดื่มแทนน้ำ ดื่มประมาณ 7 วัน

13. ยาหยอดหูแก้ปวดหู

ตำรับที่ 1 เจ้าของตำรับ คือ นางน้อม ศรีมุด

ชื่อสมุนไพร	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	แหล่งเก็บ
1. ไม้มา	แก้อักเสบ	เปลือก	เก็บตามทุ่งนา/ ป่าละเมาะ (โคก)

วิธีใช้:

- ใช้เปลือกไม้มา ผ่นกับหินให้พอขุ่นๆแล้วเอาส้าสิขบยาสมุนไพรใส่หูข้างที่มีอาการเจ็บปวด
หยอดหู 1-2 หยด วันละ 2 ครั้ง (หยอดหูประมาณ 10 นาทีแล้วเอียงน้ำทิ้งไป)

3. ดินไม้มา เป็นดินที่ขบอบอยู่ตามโคก หรืออยู่ตามหัวไร่ปลายนา ซึ่งมีอยู่ทั่วไป
ในแถบหมู่บ้านอีสาน

14. ยาสมุนไพรสำหรับอยู่กรรมหญิงหลังคลอด (ฮากไม้ขุ่ม)

ตำรับที่ 1 เจ้าของตำรับ คือ นายบัวดา ชินโสม

ชื่อสมุนไพร	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	แหล่งเก็บ
1. เห็ดแดง	แก้ไข้ แก้พิษ	ดอกเห็ด 1 ส่วน	เก็บจากภูพาน
2. เห็ดกระถินพิมาน	แก้อักเสบ แก้พิษ	ดอกเห็ด 1 ส่วน	เก็บจากภูพาน
3. หอยต่างๆ	ขับพิษร้อน	เปลือกหอย 1 ส่วน	เก็บจากภูพาน
4. หินต่างๆ	ขับพิษร้อน	เปลือกหอย 1 ส่วน	เก็บจากภูพาน
5. ดินกำมปู (จามจุรี)	บำรุงโลหิต	ราก 1 ส่วน	เก็บจากภูพาน
6. ดินหูกวาง	บำรุงโลหิต	แก่น 1 ส่วน	เก็บจากภูพาน
7. มวยเล็ด	บำรุงโลหิต	แก่น 1 ส่วน	เก็บจากภูพาน

วิธีใช้: ผ่นกับน้ำ 1 ขัน สำหรับดื่มแทนน้ำ ดื่มจำนวน 10 วัน

15. ยาถ่ายพยาธิ

คำรับที่ 1 เจ้าของคำรับ คือ นายเชย สุวรรณบุญ

ชื่อสมุนไพร	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	แหล่งเก็บ
1. มะหาด	แก้ขับลม แก้เส้นเอ็นพิการ	แก่น 1 กำมือ	เก็บตามทุ่งนา
2. หนุ่ยวัวเลีย	ยาระบาย	ใช้ได้ทั้งคั้น 1 กำมือ	เก็บตามทุ่งนา
3. ไม้ตานกกก	ขับพยาธิ	แก่น และเปลือก 1 กำมือ	เก็บตามทุ่งนา

** ยาหัว : ข้าวเย็นเหนียว,ยาหัวข้อ,ข้าวเย็นโลกแดง

วิธีใช้ : ต้มคัมรวมกันโดยใช้น้ำ 2 ขัน เคี่ยวให้เหลือน้ำ 1 ขัน เสร็จแล้วกรองใส่ไหทิ้งไว้ 3 วัน ให้ตะกอนของสมุนไพรตกตะกอนนอนกัน เติมน้ำใสออก เอาตะกอนใส่ผ้าขาวห่อไว้พอสะเด็ดน้ำ เอามาใส่พิมพ์อัดเม็ด ตากแดดให้แห้งแล้วสามารถนำไปใช้ได้

รับประทานตอนท้องว่างช่วงเวลา 03.00-04.00 น. หรือ ช่วงเวลา 23.00-24.00 น. ครั้งละ 10 เม็ด

รับประทานครั้งเดียว หลังรับประทานแล้ว 2-3 ชั่วโมง จะทำให้รู้สึกปวดท้องอุจจาระ

16. ยารำรูงบำรุงนม

คำรับที่ 1 เจ้าของคำรับ คือ นายเชย สุวรรณบุญ

ชื่อสมุนไพร	สรรพคุณ	ส่วนที่ใช้	แหล่งเก็บ
1. ไม้แดง	บำรุงโลหิต	แก่น 10 กำมือ	เก็บจากภูพาน
2. มะหาด	แก้โรคกระเพาะอาหาร	แก่น 1 กำมือ	เก็บจากภูพาน
3. ขี้เหล็ก	ยาระบาย และบำรุงโลหิต	แก่น 1 กำมือ	เก็บจากภูพาน
4. ยาหัว	บำรุงกำลัง	แก่น 1 กำมือ	เก็บจากภูพาน
5. ไม้จิก	บำรุงน้ำมัน	แก่น 1 กำมือ	เก็บจากภูพาน
6. มวยเล็ด	บำรุงโลหิต	แก่น 1 กำมือ	เก็บจากภูพาน
7. อีเผ่าล้มลุก	บำรุงธาตุ	แก่น 1 กำมือ	เก็บจากภูพาน
8. คีนซันมิหี	บำรุงธาตุ	แก่น 1 กำมือ	เก็บจากภูพาน
9. ไม้แสนเมือง	บำรุงธาตุ	แก่น 1 กำมือ	เก็บจากภูพาน

วิธีใช้ : ทำเป็นเม็ดหรือทำเป็นมัลคัมกับน้ำ 3 ส่วน เคี่ยวให้เหลือ 1 ส่วน คั้น 1 ถ้วย เข้า เย็น หลังอาหาร หรือ รับประทานครั้งละ 3 เม็ด เข้า เย็น หลังอาหาร

บทเรียนจากการเก็บข้อมูล

ช่วงเริ่มต้นการเก็บข้อมูลหมอเหยา

เป็นช่วงของการออกไปสำรวจข้อมูลหมอพื้นบ้านในเขตอำเภอเขาวง จะพบกับบรรยากาศที่ชุมชนตั้งคำถามว่า “ถามหาหมอพื้นบ้านเพื่ออะไร” ทีมวิจัยตอบว่า “มาถามหาเพื่อพวกเราจะมาขอความรู้จากหมอพื้นบ้าน และจะอนุรักษ์ไว้กลัวจะสูญหายไป” ชาวบ้านตอบว่า “ทำไมกลุ่มหมอโรงพยาบาลรักษายู่นนั้นไม่หายหรืออย่างไร หรือมาจับผิดอะไร” ทีมวิจัยตอบว่า “โรงพยาบาลรักษาได้อยุ่แต่ส่วนหนึ่งก็ต้องช่วยกันทั้งสองหมอ ที่ผ่านมามีหมอพื้นบ้านก็ช่วยโรงพยาบาลได้มากหรือไม่จริง” “จริงอยู่บางเรื่องนะหมอโรงพยาบาลก็ทำไม่ได้ เช่น มาแก้หน้าเหียนหน้าชาน นำโร้นานา” ชาวบ้านตอบซึ่งหมายถึงอาการบางอย่างหมอโรงพยาบาลแก้ไขให้ไม่ถูก เป็นต้นว่าความเชื่อเรื่องผีต่างๆหรือสิ่งเหนือธรรมชาติที่มาทำให้เกิดการเจ็บไข้ได้ป่วย

คำถามเหล่านี้จะถูกถาม ถูกตอบระหว่างชาวบ้านกับทีมวิจัย ซึ่งนำไปสู่การพูดคุย และสร้างสัมพันธภาพระหว่างทีมวิจัยกับชาวบ้าน จนกระทั่งเกิดความเข้าใจอันดีซึ่งกันและกัน หลังจากนั้นเวลาที่ทีมวิจัยลงมาหาหมอพื้นบ้าน ชาวบ้านที่อยู่บ้านใกล้เรือนเคียงของหมอพื้นบ้านก็จะบอกทีมก่อนเลยว่าหมอไปไหน ทำอะไรอยู่ อย่างเช่นกรณีไปหาหมอเหยา ชาวบ้านก็จะบอกว่าวันนี้จะมีกิจกรรมเหยาตายใหญ่ที่บ้านหนองแสง หรือหมอเหยาไปเลี้ยงวัวที่ทุ่งนาแล้วพาเราไปหา หลังจากนั้นข้อมูลหมอพื้นบ้านต่างๆที่เราอยากได้ชาวบ้านไม่ใช่หมอก็บอกให้ได้บางส่วน

ช่วงทำกลุ่มโฮ (เสวนา)

เมื่อได้ข้อมูลทางทีมได้ทำหนังสือเชิญหมอพื้นบ้านเข้าร่วมเสวนาเป็นครั้งแรกที่โรงพยาบาล โดยเป็นกลุ่มหมอทุกประเภทรวมกันหมดเพื่อทราบสถานการณ์ปัจจุบันของหมอพื้นบ้าน และหาตัวแทนหมอที่จะมาเป็นทีมวิจัยร่วมซึ่งบรรยากาศในการทำกลุ่มครั้งนี้ หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่จะจับกลุ่มกันเป็นกลุ่มๆ เช่น หมอสมุนไพร หมอเป่า ก็จะจับกลุ่มพูดคุย แลกเปลี่ยนสูตรยากัน หมอเหยา หมอนวดก็จะจับกลุ่มกันต่างหาก

ในส่วนของการร่วมมือกับโรงพยาบาล เรื่องการลดความรู้ออกมาเป็นคำรำนั้นยินดีให้เป็นอย่างดี แต่ถ้าให้ร่วมเป็นทีมวิจัยจะไม่ไป เพราะไม่อยากเดินทางไปไหน ประกอบกับอายุก็มากแล้ว อยากอยู่ในหมู่บ้านมากกว่า

ดังนั้นในการทำกลุ่มในครั้งนี้ นับได้ว่าเป็นเรื่องที่ยากมากสำหรับทีมวิจัย ซึ่งก็มีการพูดคุยกันในทีมว่าควรจะปรับรูปแบบการทำกลุ่มใหม่ คือ แยกหมอออกมาเป็นกลุ่มๆ เช่น กลุ่มหมอเหยา กลุ่มหมอสมุนไพร หมอเป่า หมอนวด

จากนั้นก็จัดกิจกรรมเสวนา (โฮ) ครั้งที่ 2 ขึ้นโดยการแยกหมอออกเป็นกลุ่มๆ บรรยากาศในครั้งนี้ก็ไม่ได้ต่างจากครั้งแรกมากนัก กลุ่มหมอส่วนใหญ่ก็จะคุยกันโดยไม่ฟังประเด็นที่เราชวนคุย ซึ่งทางทีมวิจัยดูแล้วว่าไม่น่าจะได้ จึงปล่อยให้กลุ่มพ่อหมอ แม่หมอคุยกันตามสบาย ในส่วนทีมวิจัยบางคนก็ให้หมอนวดให้ บางคนก็ให้หมอเหยาสุตยาหมอให้ ซึ่งถือเป็นบรรยากาศสบายๆอีกวัน

หนึ่ง นอกจากนั้นยังเป็นการสร้างสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างหมอโรงพยาบาลและหมอพื้นบ้านได้อีกด้วย

ช่วงลงพื้นที่

หลังจากที่จัดกลุ่มโฮกกันในกลุ่มหมอพื้นบ้านที่โรงพยาบาล ซึ่งทีมวิจัยคิดว่าไม่ค่อยประสบผลเท่าที่ควร ทีมจึงพูดคุยกันและปรับวิธีการเก็บข้อมูลใหม่ โดยการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล

ในกลุ่มหมอเหยา ช่วงแรกที่ทีมวิจัยไปเป็นลูกแหล่งแม่เมือง (สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม) ไปหาปรึกษาผู้ป่วย ญาติๆ และชาวบ้านเห็นทีมวิจัย มีสีหน้างงๆ และตั้งคำถามกับทีมว่า “ทำไมจึงได้มากับหมอเหยา” ทีมจะตอบว่า “ตอนนี้โรงพยาบาลเห็นว่าหมอเหยาเป็นผู้ที่มีความรู้ในการรักษาคนไข้ได้จึงอยากจะได้เรียนรู้ว่าหมอเหยาดูแลรักษาคนไข้อย่างไร จึงขอเป็นลูกแหล่งพื้น” เมื่อทีมพูดเช่นนี้แม่เมืองคือ คุณยายคอก นรบดี จึงพูดว่า “มีแม่นลูกแหล่งค้าย เข้าเป็นหมู่เหยา หมอโรนบาลกับหมอเหยาเป็นหมู่เหยาแล้วค้าย เควนนี้ละ” หมายถึง เดียวนี้หมอโรนบาลกับหมอเหยาเป็นเพื่อนกันแล้ว ไม่ใช่ใครจะต้องเป็นลูกแหล่งใคร เมื่อชาวบ้านได้ยินคุณยายคอกพูดเช่นนี้ จึงพูดต่อว่า “เฮ็ดแนวนีคักแล้ว ยามเฮมิซาบายอยู่โรนบาลเยอะมาหาหมอเหยาจะมีย่านพื้นฮ้าย” หมายถึง ทำอย่างนี้ดีแล้ว เวลาพวกเราไม่สบายอยู่โรงพยาบาล อยากจะมาหาหมอเหยา ก็ไม่ต้องกลัวหมอโรนบาลว่า

เมื่อชาวบ้านเข้าใจการปรากฏตัวของทีมวิจัยที่มาพร้อมกับแม่เมืองหมอเหยาแล้ว ชาวบ้านจะให้ความร่วมมือดีมาก และช่วยให้ข้อมูลเพิ่มเติมเป็นบางส่วน พร้อมทั้งช่วยเช็คข้อมูลให้ทีมด้วยว่า ขั้นตอนนี้จบกันทีหมดหรือยัง สิ่งที่ยากได้ครบหรือยัง นอกจากนั้นหมอแคนก็ยังเป็นผู้ที่ช่วยให้ข้อมูล และแนะนำข้อมูลที่เป็นประโยชน์กับทางทีมด้วย เช่น ในพิธีกรรมเหยาคุมผีเลี้ยงผี หมอแคนจะช่วยแนะนำขั้นตอนสำคัญของพิธีกรรม ซึ่งพลาดไม่ได้ ต้องบันทึกภาพหรือ VDO เอาไว้อย่าได้หลุด

ในส่วนของการลงเก็บข้อมูลส่วนตัวของหมอเหยาบางครั้งถ้าหมอเหยาไปเลี้ยงวัวที่ทุ่งนา ก็จะตามไปหาที่ทุ่งนาคด้วย ชาวบ้านบอกว่าอยู่ทุ่งนาใกล้นี้แหละ ทีมวิจัยก็นึกเอาเองว่าอยู่ใกล้จริงๆ แต่พอเดินไปกว่าจะถึงประมาณ 1 กิโลเมตร แดดก็ร้อน ลมก็แรงไม่มีร่ม พอเดินเข้าไปใกล้ฝูงวัววัวท่าท่าจะไล่ชน พวกกันวิ่งหนีแทบไม่ทัน

อีกบรรยากาศหนึ่งที่บ้านคุณยายบุปผา โพธิสม ซึ่งเป็นแม่เมือง ต.กุดปลาเค้า ทีมวิจัยได้พบกับบรรยากาศที่ไม่แตกต่างกับย่านสลัมในเขตเมือง ซึ่งการตั้งบ้านเรือนบริเวณนั้นแออัดมากๆ ทรายคาบ้านติดกัน กอกวัว กอกควายอยู่ใต้ถุนบ้าน ซึ่งส่งกลิ่นเหม็นฉิวๆ ขี้ควายคลบไปทั่วบริเวณ และยังได้ยินเสียงเจื้อยแจ้วของนกขุนทองที่อยู่ในกรงของคนข้างๆ บ้านร้องถามเราเป็นระยะๆ ว่า “กินข้าวแล้วบ่ กินข้าวแล้วบ่” พร้อมกับส่งเสียงหัวเราะเลียนแบบพวกเราเป็นระยะๆ ซึ่งก็เป็นการสร้างบรรยากาศให้ทีมวิจัยได้เพลิดเพลินไปด้วย

แต่อีกอารมณ์หนึ่งของหมอเหยาแม่เมือง ถ้าเราใช้เวลาเก็บข้อมูลนานเกินไปจะทำให้เหนื่อย และให้ข้อมูลสับสน ดังนั้นทีมวิจัยจึงสังเกตท่วงท่าของ ท่าทางการแสดงออกของหมอเหยาเป็นช่วงๆ ถ้าหากเห็นว่าหมอเหยาพูดสับสนและหาวบ่อยๆจะรีบขอตัวกลับทันที

ช่วงสังเกตพิธีกรรม

ช่วงทำพิธีกรรมก็เป็นอีกบรรยากาศหนึ่งที่สร้างความฉงนให้กับบรรดาลูกเมืองหมอเหยา ที่เห็นหมอโรงพยาบาลไปกับแม่เมืองเพื่อร่วมพิธีกรรมผีและเลี้ยงผี ซึ่งพิธีกรรมนี้ถือว่าเป็นงานที่จัดขึ้นใหญ่พอสมควร จะมีหมอเหยาจากเมืองจากพื้นที่ต่างๆมาร่วมในงาน ฉะนั้นทีมวิจัยต้องชี้แจงวัตถุประสงค์ของการไปร่วมงานนี้ให้เหล่าหมอเหยาจากเมืองทั้งหลายทราบ

บรรยากาศช่วงพิธีกรรม จะสนุกสนานและพลุกพล่านมาก เนื่องจากมีทั้งเสียงดนตรี พิณ แคน เล่นในจังหวะเร่งเร้ามีการฟ้อน การรำ เสียงปรบมือ โห่ร้องของหมอเหยารวมทั้งเสียงของญาติที่เชียร์ให้กำลังใจแก่หมอเหยาที่เป็นสมาชิกใหม่ ทำให้ทีมวิจัยรู้สึกสนุกไปด้วยจนอยากจะออกไปฟ้อนร่วมกับหมอเหยา ประกอบกับแม่เมืองจะให้ทีมวิจัยถือกรวยธูปเป็นระยะๆ (จับเหล่าขาว) กว่าเสร็จพิธีเล่นเอาทีมวิจัยหุ้อือดาลาย เดินขึ้นรถโรงพยาบาลแทบไม่ถูก

ข้อมูลที่เราต้องการบางอย่างซึ่งเราตั้งใจไปสังเกตการณ์พิธีเหยารักษาแล้วเราต้องได้ข้อมูลเชิงลึกในรายละเอียดขึ้นตอนต่างๆด้วย แต่พอทีมลงพื้นที่จริงๆแล้วจะได้ข้อมูลไม่ครบต้องลงหลายๆครั้ง เนื่องจากถ้าหากหมอเหยา เหยารักษาคนไข้แล้วจะถามข้อมูลเชิงลึกไม่ได้เนื่องจากหมอเหยาจะเหนื่อยและกลัวว่าจะไม่มีสมาธิในการรักษาผู้ป่วยด้วย และอีกประการหนึ่งถ้าหากหมอเหยาไปรักษาผู้ป่วย หมอเหยาต้องรับประทานอาหารที่บ้านตนเองไปให้เรียบร้อย จะไม่ยอมรับประทานอาหารระหว่างรักษา จนกว่าจะเสร็จ และต้องกลับไปรับประทานอาหารที่บ้านตนเองเท่านั้น ดังนั้นทีมวิจัยที่ไปเป็นลูกแหล่งหมอเหยาแม่เมืองที่ไปรักษาผู้ป่วย ก็ต้องได้อาหารกลางวันเหมือนกับหมอเหยาด้วย ฉะนั้นทำให้ทีมเกิดการเรียนรู้ว่า ถ้าไปรักษาผู้ป่วยกับหมอเหยาต้องรับประทานอาหารให้อิ่มๆไว้อีกก่อน แต่ถ้าเป็นพิธีเหยาเลี้ยงขวัญ ก็ต้องเตรียมท้องว่างๆไว้ เพื่อที่จะได้รับประทานอาหารที่ผู้ป่วยเตรียมไว้ในพาขวัญ และถ้าหากไปสังเกตการณ์ในพิธีเลี้ยงผี ก็ต้องอยู่ห่างๆแม่เมืองไว้ ไม่เช่นนั้นแล้วแม่เมืองก็จะให้ถือกรวยธูปเรื่อยๆ(จับเหล่าขาว)

การเก็บข้อมูลหมอสมุนไพร

จากการที่ทีมวิจัยลงไปเก็บข้อมูลภาคสนามของหมอสมุนไพรทั้งหมด 10 คน พบว่า สิ่งที่ได้เรียนรู้จากหมอพื้นบ้านที่เป็นหมอสมุนไพร คือ ความแตกต่างของแต่ละบุคคลของหมอสมุนไพร ซึ่งแต่ละคนมีความแตกต่างกัน ทำให้ทีมเกิดการเรียนรู้จากการลงเก็บข้อมูลจากหมอกลุ่มนี้ คือ

1. ภาระงานของหมอพื้นบ้าน (สมุนไพร)

- หมอสมุนไพรบางท่านมีภาระงานที่ต้องเลี้ยงดูหลานด้วย การที่ทีมวิจัยลงเก็บข้อมูลในบางครั้งข้อมูลอาจจะได้ไม่ครบถ้วนตามที่วางแผนไว้ ต้องได้ลงเก็บอีกในวันต่อไป เนื่องจากบางช่วงเก็บข้อมูลได้ครึ่งๆกลางๆ หลานร้องไห้ กวน ไม่สามารถจะเก็บต่อให้ครบได้ หรือบางครั้งถ้าลงไปต้องหาขนมไปให้ หรือเอาสตางค์ให้ไปซื้อขนม ดังนั้นในการเก็บข้อมูลต้องดูภาระงานในช่วงนั้นๆก่อน และประเด็นที่ถามควรกระชับหรือไม่ต้องละเอียดให้มากนัก

- หมอสมุนไพรทำงานหัตถกรรม(สานกระติบข้าว) ที่ต้องเร่งผลิตจำนวนผลิตภัณฑ์ส่งเพื่อจำหน่าย การเก็บข้อมูลควรเลือกประเด็นสำคัญๆในการพูดคุยในการขอข้อมูล เพื่อลดระยะเวลาในการรบกวนเวลาทำงานของหมอพื้นบ้าน

- หมอสมุนไพรบางท่านมีวิถีชีวิตที่ต้องขึ้นภูบ่อยๆ เช่น เก็บยาสมุนไพร และหาของป่ามาขายหรือเป็นอาหาร เช่น ผักหวาน ผักกูด ผักหนาม ไข่แมลง ฯลฯ การที่จะพบตัวหมอที่จะขอข้อมูลเป็นเรื่องยากมาก ต้องได้นัดวันเวลากับคนข้างๆบ้านหรือลูกหลาน โดยที่นักวิจัยจะพลาดเวลาไม่ได้เลย ถ้าหากได้นัดไว้แล้ว

- หมอสมุนไพรบางท่านมีการปรับตัวเพื่อที่จะดำรงอยู่ของหมอเอง ทำธุรกิจโดยการเก็บยามาบรรจุ Packet ที่ดูดี สวยงาม ทันสมัย เหมาะสมกับยุคสมัย สะดวกพกพา และสะดวกใช้ เช่น สมุนไพรสำหรับอบ ประคบ สมุนไพรสำหรับแต่งกลิ่น ยาคุม ยา ยามดเคี้ยว ฯลฯ ซึ่งนักวิจัยเข้าไปเก็บข้อมูลต้องระมัดระวังท่วงท่าตนเอง และทักษะของตัวเองนักวิจัยเอง ซึ่งมองเขาว่าทำธุรกิจโดยที่ยังไม่พูดคุยแลกเปลี่ยนกับเขา และเมื่อนักวิจัยได้พูดคุยแลกเปลี่ยนแล้วทำให้ทราบว่ามีสิ่งที่เห็นภายนอก คือ ทำธุรกิจสมุนไพรกับความเป็นหมอที่มี จะเป็นคนละเรื่องจากการที่นักวิจัยได้พูดคุยด้วยจึงทำให้ทราบว่า เขาเป็นหมอยาที่มีคุณธรรมมากคนหนึ่ง จะเห็นได้จากการมีครั้งหนึ่งที่ญาติผู้ป่วยมาเรื่องระยะสุดท้ายมาหาเขาเพื่ออยากได้สมุนไพร เพื่อจะไปเข้ากับยาหม้อ และได้รับคำแนะนำจากหมอยาคนอื่นว่า สมุนไพรนี้มีที่เขาคนเคี้ยว ให้ตามหาเอาเอง ญาติผู้ป่วยซึ่งหารมาจากภาคใต้ราคาเหมาะสม 6,000 บาท เพื่อมาซื้อยาสมุนไพรมัดละ 20 บาท หมอยาจึงเอาสมุนไพรที่ญาติผู้ป่วยอยากได้ที่มีอยู่ทั้งหมดในบ้าน 20 มัด ให้หมดเลย โดยไม่คิดเงิน และบอกกับทีมวิจัยว่าเป็นทางเลือกสุดท้ายแล้ว ไม่เอาเงินหรือทองสตางค์เขา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหมอยาไม่ฉวยโอกาสในการที่จะขูดรีดผู้ป่วยที่ไม่มีทางเลือก และคุณธรรมของหมอยาอีกอย่างที่พบ คือ การ

เก็บขายอย่างเห็นคุณค่าไม่ทำลาย อยากจะอนุรักษ์และไม่เก็บขามาไว้ที่ละมากๆจะเอามาพอใช้ หมอ ยาเล่าให้ทีมฟังว่าถ้าไม่มีผู้ป่วยมาหาแล้วนานไปสมุนไพรบางตัวจะเสื่อม ผู้เก็บไว้ในดินหรือให้ ธรรมชาติเก็บไว้ให้จะดีกว่า ยิ่งอยู่นานความเป็นยาอาจจะสูงขึ้นเรื่อย ไม่หมดอายุเหมือนเราเอามาไว้

2. บทบาทอื่นของหมอ

- หมอสมุนไพรที่เป็นพระสงฆ์ การสัมภาษณ์ขอข้อมูลนักวิจัยต้องระมัดระวังคำพูด ท่วงทำนอง และต้องมีทีมที่เป็นผู้ชายไปด้วย และหาสถานที่พูดคุยที่เหมาะสม
- หมอยาที่เป็นผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน เวลาในการให้ข้อมูลค่อนข้างจำกัด ถ้าลงไป โดยไม่ได้นัดไว้ก่อนจะไม่พบตัวเลข ดังนั้น การนัดหมายเวลาในการพบเพื่อขอข้อมูลต้องตรงเวลา เนื่องจากหมอมีกิจอื่นที่ต้องทำ
- หมอสมุนไพรบางท่านที่มีความสามารถอื่นๆ โดยการทำเครื่องดนตรีพื้นบ้าน เช่น พิณ แคน โหวด นอกจากนั้นยังสอนดนตรีพื้นบ้านด้วย ลูกศิษย์มีตั้งแต่เด็กนักเรียนประถม จนถึง อาจารย์มหาวิทยาลัย ดังนั้นในการลงข้อมูล นักวิจัยควรกะจังหวะประเด็นคุยเพื่อแบ่งเวลาสำหรับคนอื่นๆ ที่จะมาศึกษาเรียนรู้กับหมอด้วย และให้เกิดมิตรกับคนอื่นที่มารอคิวเรียนรู้กับหมอ

3. ลักษณะของหมอพื้นบ้าน

- การเก็บข้อมูลกับหมอที่พูดน้อย ภรรยาหรือบุตรจะมีบทบาทในการพูดให้ข้อมูลเป็น ส่วนใหญ่ ดังนั้น ทำให้นักวิจัยเรียนรู้ที่จะหยิบข้อมูลที่เป็นประโยชน์ และใช้เทคนิคในการ กระตุ้นให้ตัวหมอเป็นคนพูดให้ข้อมูลเอง โดยไม่ทำให้เสียบรรยากาศในการพูดคุยเก็บข้อมูล และ รักษาสัมพันธภาพทั้งสองฝ่ายได้เป็นอย่างดี
- หมอพื้นบ้านที่เป็นพระสงฆ์ และชอบพูดมากนอกประเด็น ทีมวิจัยได้เรียนรู้ว่าควรใช้ คำพูดอย่างไรในการที่จะดึงเข้าสู่ประเด็นที่อยากได้ให้เหมาะสม

4. สภาพแวดล้อมบ้านหมอ

- การขอข้อมูลบางอย่างที่สำคัญ เช่น สูตรยา คาถา ซึ่งเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์แก่ งานวิจัย ในการจะขอข้อมูลนักวิจัยต้องเรียนรู้และสร้างสัมพันธภาพที่ดี สร้างบรรยากาศที่ดีกับเขา เพื่อให้เขาเกิดความไว้วางใจเชื่อใจ สร้างความคุ้นเคยก่อน หรือไปเยี่ยมหลายๆครั้ง รวมทั้งการมี ส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน เช่น งานบุญประเพณีต่างๆของหมู่บ้าน งานบุญแจกข้าว (ทำบุญอุทิศ ส่วนกุศลแก่ผู้เสียชีวิต) ในหมู่บ้าน นักวิจัยเข้าไปพบต้องทำบุญด้วยทุกครั้ง จากนั้นค่อยขอสูตรยา หรือคาถา เขาจึงจะให้อย่างเต็มที่

- หมอพื้นบ้านบางท่าน บ้านอยู่ไกลจากชุมชนอยู่ในทุ่งนา เลี้ยงสุนัขไว้หลายตัว นักวิจัยต้องระมัดระวังเป็นพิเศษในการลงเก็บข้อมูลแต่ละครั้ง หรือไม่ก็สร้างความคุ้นเคยกับสัตว์เลี้ยงของหมอพื้นบ้านด้วย จะง่ายต่อการลงไปครั้งต่อไป

การเก็บข้อมูลหมอพื้นบ้านอื่นๆ

หมอเป่า

เนื่องจากกระบวนการรักษาของหมอเป่าจะเกี่ยวพันกับการใช้คาถา และเคร่งครัดกับข้อปฏิบัติบางอย่างที่อาจารย์ถ่ายทอดมาก เช่น ถ้าจะให้คาถาต้องให้ในวันอังคาร หรือวันพฤหัสบดี เป็นต้น หรือหมอเป่าบางท่านจะให้ข้อมูลบทคาถาเป่าไม่ได้เลย เนื่องจากถูกถ่ายทอดจากอาจารย์มาว่าถ้าให้คาถาคนอื่นแล้วตัวเองจะรักษาคนไข้ไม่ได้เลย ดังนั้นในการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เป็นคาถาให้ลูกศิษย์ หมอต้องคัดเลือกพอสมควรว่าลูกศิษย์ต้องเป็นคนดี มีคุณธรรม และเป็นตัวแทนขององค์ความรู้ของตัวเองจริงๆ

ดังนั้นข้อมูลบางอย่างอาจจะได้ไม่ครอบคลุมในส่วนของคุณสมบัติการรักษาโรค แต่ในส่วนของการเรียนรู้และทักษะของทิมวิจัยมองว่าการที่หมอเป่าบางท่านไม่สามารถให้บทคาถาได้เป็นเรื่องของระบบคุณค่าของศาสตร์หมอเป่า เป็นเรื่องของลักษณะขององค์ความรู้ของตัวหมอ ซึ่งในการที่จะให้องค์ความรู้ของตัวหมอ เขาอาจจะมีระบบและวิธีคิดของหมอเอง ซึ่งทิมวิจัยเองก็ได้เรียนรู้และให้ความเคารพในวิธีคิดของความเป็นหมอพื้นบ้านของหมอกลุ่มนี้

หมอนวดหรือหมอจับเส้น

หมอพื้นบ้านกลุ่มนี้จะเป็นผู้สูงอายุ นักวิจัยได้เรียนรู้ว่าถึงแม้ว่าหมอจะมีความรู้และประสบการณ์ แต่ด้วยอายุมากช่วงขอข้อมูลหมอจะสับสนและหลงๆลืมๆ ทิมวิจัยจึงต้องทวนประเด็นคำถามบ่อยๆ ไม่เร่งรัดให้ได้ข้อมูลครบสมบูรณ์ทุกประเด็นในวันเดียวกัน ดังนั้นการใช้เวลาในการลงเก็บข้อมูลกับหมอกลุ่มนี้ค่อนข้างบอซ แต่ใช้เวลาพูดคุยน้อยโดยคุยวันละประเด็น

หมอแมงมุม

เนื่องจากหมอแมงมุมเป็นหมอที่รู้จักจากการเป็นข่าวจากทางหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ เมื่อนักวิจัยลงเก็บข้อมูลกับตัวหมอ จะมีชาวบ้านและญาติๆ มาพูดคุยและให้ข้อมูลร่วมด้วย ซึ่งเป็นข้อมูลที่โน้มเอียงไปทางข่าวที่ออก ซึ่งบางเรื่องไม่ใช่ข้อมูลที่เป็นจริง นักวิจัยได้เรียนรู้ในเรื่องของการเลือกสรรข้อมูลที่เป็นจริงกับข้อมูลที่เป็นข่าวลือ

หมอกระดุก

ได้เรียนรู้ว่าการสืบทอดองค์ความรู้ของหมอกระดุกที่ยังไม่ถูกศิษย์ เนื่องจากค่าขายเรียนค่อนข้างแพง คือ 5,000 บาท ตามที่หมอได้เสิยค่าเรียนมา ดังนั้นจึงยังไม่มีผู้ที่จะมาเรียนด้วย ประกอบกับไม่มั่นใจในภูมิปัญญานั้น และมองว่าปัจจุบันมีโรงพยาบาลจึงไม่จำเป็นที่จะรับเอาภูมิปัญญานี้มาศึกษา

บรรณานุกรม

- กนกวรรณ ระวัง. การฟ้อนสะเทิงของชาวไทยภูเขา. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- เกศรี โสศาศรี. ประเพณีผูกเสี่ยวจังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- กลุ่มงานการแพทย์พื้นบ้านไทย. ว่าด้วยการแพทย์พื้นบ้านไทย. กรุงเทพฯ : กรมการพัฒนา
การแพทย์แผนไทยและแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข 2548.
- ทรงคุณ จันทกรและปิติ แสนโคตร. การรักษาผู้ป่วยด้วยวิธีเหยาของชาวไทย : กรณีศึกษาชาว
ผู้ไทย อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร. สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 2540.
- จิระภา ศิริวัฒนเมฆานนท์ กฤตยา แสงเจริญ. ความคิดความเชื่อทางศาสนาและการรักษาโรค
แผนโบราณ : กรณีศึกษาที่จังหวัดชัยภูมิ. ขอนแก่น : คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ขอนแก่น 2537.
- นิตินันท์ พันทวี. การศึกษาพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน:
กรณีศึกษาพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม
แห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ 2544.
- บำเพ็ญจิต แสงชาติ,เพชรไสว ถัมตระกุล,อุบลรัตน์ ดีพร้อม. การศึกษาการใช้การบำบัดเสริม
คุณภาพในผู้ป่วยโรคมะเร็ง. ขอนแก่น : คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2545.
- ประทีป แชรรัมย์. พิธีกรรมนมัสการ ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยเขมร : ศึกษากรณีบ้านตะโกราย ตำบล
บ้านบัว อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม 2535.
- พิเชฐ สายพันธ์ และนฤพนธ์ คังวิเศษ. “ฟ้อนผู้ไท”:พิธีกรรมการแสดงกับการเปลี่ยนแปลง
ทางสังคม. กรุงเทพฯ :สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ
2541.
- พิบูล กมลเพชร. ป้องยี่ที่มีผลต่อบทบาทหมอดมุนไพรพื้นบ้านในชุมชน หมอดมุนไพรบ้าน
ภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
2542.
- พิสิฏฐ์ บุญไชย. การใช้ยาสมุนไพรเพื่อการดูแลสุขภาพของชาวไทย จังหวัดมุกดาหาร.
สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 2542.

- พระครูสันติสารคุณ (อินคำแข). ทัศนคติในการรักษาผู้ป่วยด้วยวิธีจิตเวชของหมอพื้นบ้าน
ในอำเภอบึงสามพัน จังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 2544.
- มารีโกะ กาโตะ. การรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน : กรณีศึกษาหมอตำแยที่บ้านหนองใหญ่ อำเภอ
แวงน้อย จังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยขอนแก่น 2537.
- รัชณี จันทร์เกษ และคณะ. บทคัดย่องานวิจัยภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพดีสถาน. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์องค์การรับส่งสิ่งพิมพ์และพัสดุภัณฑ์ (รสพ.) 2548.
- วิลาสินี ศรีนุเคราะห์. บันโจล : กรณีศึกษาพิธีไหว้ครูเพื่อสืบทอดพิธีกรรมอันเนื่องมาจาก
ความเชื่อของชาวไทยเขมรสุรินทร์. สุรินทร์ : คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏสุรินทร์
2543.
- วิษณุ กอปรศิริพัฒน์. ภูมิปัญญาอีสานในพิธีกรรมด้านความเชื่อ เพื่อการรักษาพยาบาลผ่านทาง
ภาษาของชาวยุไท. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงศึกษาธิการ 2541.
- สมใจ ศรีหาล้า. หมอธรรมกับการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน. วิทยานิพนธ์ปริญญามนุษยวิทยา
มหาบัณฑิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2535.
- สุภาพร อาจเดช. บทบาทหมอพื้นบ้านทางด้านสุขภาพจิตชุมชน : กรณีศึกษา หมอธรรมบุญ
นานวล บ้านดอนสามพัน ตำบลท่าหาดยาว อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล 2544.
- สุจินดา กุจาวณิช. การปรับบทบาทของหมอพื้นบ้านในชุมชนไทยลาว จังหวัดนครพนม.
วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันวิจัยประชากรและสังคม
มหาวิทยาลัยมหิดล 2535.
- สุริยา บรรพลา. พิธีกรรมเลี้ยงผี อำเภอตะลุง จังหวัดเลย. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร์
มหาบัณฑิต สถาบันราชภัฏเลย 2544.
- สุรัตน์ งาม. ฟ้อนผีฟ้านางเทียม : การฟ้อนรำในพิธีกรรมและความเชื่อของชาวอีสาน.
วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2541.
- สร้อยญา แสงทับ. ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าพ่อพระยาศรีโตนของชุมชนตำบลหนองบัว
อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันราชภัฏ
จังหวัดเลย 2546.
- อรรณพ สมบูรณ์นะ. จริยธรรมของหมอพื้นบ้านในการบำบัดรักษาผู้ป่วย ศึกษากรณีจังหวัด
สุรินทร์. วิทยานิพนธ์ปริญญา